

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

REŞAD EKREM KOÇU’NUN İSTANBUL
ANSİKLOPEDİSİ İÇERİSİNDE YER ALAN HALK
İNANIŞLARININ TESPİTİ

Burcu TOPAL

2510160760

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Zehra HAMARAT

İSTANBUL–2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BURCU TOPAL Numarası : 2510160760
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK HALK EDEBİYATI Danışmanı : DR.ÖĞR.ÜYESİ ZEHRA HAMARAT
Tez Savunma Tarihi : 26.12.2019 Saati : 15.00
Tez Başlığı : "REŞAD EKREM KOÇU'NUN İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ'NDE YER ALAN HALK İNANILARININ TESPİTİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR.ABDULKADİR EMEKSİZ		kabul
2- PROF.DR.MEHMET AÇA		kabul
3- DR.ÖĞR.ÜYESİ ZEHRA HAMARAT		kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR.ÖĞR.ÜYESİ NURSEL UYANIKER		
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ. ESRA BİLGE SAVCI		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.14.06

ÖZ
REŞAD EKREM KOÇU’NUN İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
İÇERİSİNDE YER ALAN HALK İNANIŞLARININ TESPİTİ
Burcu TOPAL

Reşad Ekrem Koçu, tarihçi kimliği kadar edebiyatçı kimliği ile de başarılı eserler vermiş bir yazardır. Koçu’nun en önemli eserlerinden biri de on bir ciltten oluşan **İstanbul Ansiklopedisi**’dir. Koçu bu ansiklopedi içerisinde şehrin sokaklarını, caddelerini, mimarisini, sosyal yaşamını ve daha pek çok alanda konuyu başlıklar halinde anlatmıştır. **İstanbul Ansiklopedisi**’nde Türk Halk Edebiyatı ve özellikle İstanbul folkloru ile ilgili konular ağırlıklı olarak yer almaktadır. Başlıklar altında yapılan anlatımlarda Türk halk bilimi açısından oldukça önemli bir yere sahip olan halk inanışlarını, Koçu kendisine özgü üslubuyla aktarmıştır.

Farklı kültürlerden de beslenerek günümüze kadar gelen halk inanışları, toplumlar tarafından kutsal sayılmış ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Koçu’nun **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde vermiş olduğu örneklerde de halkın, inanışlara duyduğu ilgiyi ve bu inanışların insanlar üzerindeki etkilerini görmekteyiz. Bu etkiler doğrultusunda on bir ciltlik eserinde Koçu, aktarmış olduğu ansiklopedi içi maddelerde pek çok inanış örneğini burada paylaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Türk Halk Edebiyatı, Halk İnanışları, Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi.

ABSTRACT
DETERMINATION OF FOLK BELIEFS IN REŞAD EKREM
KOÇU'S ISTANBUL ENCYCLOPEDIA

Burcu TOPAL

Reşad Ekrem Koçu is a writer who has produced successful works with his identity as a historian as well as a literary identity. One of Koçu's most important works is the Istanbul Encyclopedia of eleven volumes. In this encyclopedia, the coach explained the city's streets, streets, architecture, social life and many other topics. The Turkish Encyclopedia of Istanbul mainly focuses on Turkish folk literature and especially Istanbul folklore. In the narrations made under the headings, Koç conveyed the folk beliefs, which have a very important place in terms of Turkish folklore, in a unique style.

People's beliefs, which have been fed by different cultures, have been regarded as sacred by the societies and have had an important place in the life of the society. In Koçu's Encyclopedia of Istanbul, we see the public's interest in beliefs and their impact on people. In line with these influences, Koçu shared many examples of beliefs in his encyclopedia articles in eleven volumes.

Key words: Reşad Ekrem Koçu, Istanbul Encyclopedia, Turkish Folk Literature, Folk Beliefs, Culture, Sacred

ÖNSÖZ

Reşad Ekrem Koçu, döneminin İstanbul'unu kendine has üslubu ile anlatmaya çalışmış bir tarihçi olmasının yanı sıra, paylaştığı Halk Edebiyatı unsurlarıyla da edebi kimliğini eserine yansıtan bir sanat adamıdır. On bir ciltlik ansiklopedi ile İstanbul'a ayna tutmaya çalışmış ve şehrin özelliklerini sokak sokak, cadde cadde burada anlatmıştır. İstanbul'u tanıtırken vermiş olduğu bilgilerde, halk inanışına ait pek çok bilgiyi de paylaştığını görmekteyiz.

İstanbul Ansiklopedisi; bir şehrin içerisinde geçen olayları, önemli kişileri, şehir âdetlerini ve pek çok önemli mimari yapıyı ele almış kapsamlı bir eserdir. Koçu bu çalışmasında, günden güne değişen İstanbul'u kaleme alarak şehrin gizli kalan çizgileriyle beraber bu nadide bilgilerin yüzyıllar boyu unutulmamasını sağlamıştır.

Çalışmamızda, Reşad Ekrem Koçu'nun ansiklopedisinin ciltlerinden bire bir yaptığımız alıntılarda yazarın kullandığı ifadelerle müdahale etmeden, cümlelerdeki yazım hataları ve anlatım bozukluklarını düzeltmeden, orijinal haliyle paylaşımları yapılmıştır.

Çalışmamız, giriş bölümü hariç, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Reşad Ekrem Koçu'nun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde hayatın geçiş dönemleri ve özel günlerle ilgili inanışlar anlatılmıştır. Üçüncü bölümde sırasıyla uğur, bereket, fal, büyü, nazar ve rüya ile ilgili inanışlara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde dua, beddua, yemin başlıklarına ait inanışlar verilmiştir. Beşinci bölümde ziyaret yerleri, kutsal şahsiyetler ve şifalı sular hakkında tespit edilen inanışlar anlatılmıştır. Altıncı bölümde doğaüstü varlıklar ve doğa olayları ile ilgili inanışlara yer verilmiştir. Sonuç kısmında genel değerlendirmeler yapılmış ve çalışmadan çıkan sonuçtan bahsedilmiş, sonra kaynakça verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

İstanbul Ansiklopedisine, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi içerisindeki orijinal nüshalar ve internet üzerinde bulunan ansiklopedinin pdf paylaşımları üzerinden çalışmamız yapılmış olup eksik metinler fotokopi ile çoğaltılıp temin edilerek inanışların on bir ciltlik eserde tespiti gerçekleştirilmiştir.

Çalışmam boyunca, benden sözlü ve yazılı olarak yardımlarını esirgemeyen değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Zehra Hamarat’a, annelerim Sabiha Kömürlü ve Fatma Topal’a, her konuda desteklerini esirgemeyen dostlarım Ceyda Koç, Gül Demir Kuyu ve Damla Demir’e ve bu çalışmam esnasında onunla ilgileneceğim zamandan çaldığım minik oğlum Orhan Mert Topal’a çok teşekkür ediyorum.

İstanbul, 2019

Burcu TOPAL

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN HAYATI, ESERLERİ VE İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

1.1. Hayatı	5
1.2.Eserleri	8
<i>Şiir</i>	8
<i>Tarihî Hikâye-Roman</i>	8
<i>İnceleme</i>	8
<i>Derleme</i>	9
<i>Çocuk Edebiyatı</i>	9
<i>Çocuklar İçin Tarih</i>	9
1.2.1 İstanbul Ansiklopedisi.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE ÖZEL GÜNLERLE İLGİLİ İNANIŞLAR

2.1. Hayatın Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar	16
2.1.2. Evlilik	18
2.1.3. Ölüm.....	20
2.2. Özel Günlerle ile İlgili İnanışlar	21
2.2.1. Aşure Günü	21
2.2.2. Bayramlar	23

2.2.3. Hıdırellez.....	24
------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UĞUR, BEREKET, FAL, BÜYÜ, NAZAR ve RÜYA İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

3.1. Uğur ile İlgili İnanışlar.....	27
3.2. Bereket ile İlgili İnanışlar	39
3.3. Büyü ve Sihirle İlgili Halk İnanışları.....	42
3.4. Nazar ile İlgili İnanışlar	58
3.5. Fal ve Kehanet ile ilgili İnanışlar	67
3.6. Rüyalarla İlgili İnanışlar	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DUA, BEDDUA VE YEMİN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

4.1. Dua ile İlgili İnanışlar	90
4.2. Beddua ile İlgili İnanışlar	100
4.3. Yemin ile İlgili İnanışlar	106

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZİYARET YERLERİ, KUTSAL ŞAHSİYETLER, ŞIFALI SULAR VE HASTALIK TEDAVİLERİNE YÖNELİK İNANIŞLAR

5.1. Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanışlar.....	112
5.2. Kutsal Şahsiyetlerin Kerametleri ile İlgili İnanışlar	122
5.3. Şifalı Sular ile İlgili İnanışlar	149
5.4. Hastalık Tedavilerine Yönelik İnanışlar	160

ALTINCI BÖLÜM

DOĞAÜSTÜ VARLIKLAR VE DOĞA OLAYLARI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

6.1. Melekler.....	165
6.2. Cinler	169

6.3. Periler	173
6.4. Üçler, Yediler, Kırklar	182
6.5. Hızır ile İlgili İnanışlar	184
6.6. Gökyüzü ve Yeryüzü Olaylarıyla İlgili İnanışlar	191
SONUÇ	194
KAYNAKÇA	197

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
C.	: Cilt
Cm	: Santimetre
D.	: Doğum
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
Fak.	: Fakülte
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İstanbul Ansiklopedisi
M	: Miladi
Matb.	: Matbaa
Ord.	: Ordinaryüs
Ö.	: Ölüm
Öğr.	: Öğretim
PAÜ	: Pamukkale Üniversitesi
Prof.	: Profesör
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri / ve diğeri
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

İstanbul’da doğan ve çıkarmaya başladığı **İstanbul Ansiklopedisi**’ni tamamlayamadan vefat eden Reşad Ekrem Koçu’nun on bir ciltlik eseri içerisinde geçen halk inanışlarının tespiti, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Koçu, kendisine has üslubu ile İstanbul’un önemli sayılacak konularını başlık olarak belirlemiş ve her birini alfabetik sıra ile açıklamıştır. A’dan G’ye kadar olan ansiklopedi içerisinde pek çok alanı kapsayan madde başlıkları bulunmaktadır.

Halk İnanışı

İnanç bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma; akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır. İnanç ise bir düşünceye bağlı bulunma, Tanrıya, bir dine inanma, iman, birine duyulan güven, itimat, inanma duygusu, inanılan şey, görüş ve öğret olarak bilinmektedir.¹

Halk inanışı ise tabiatüstü, insanüstü bir gücün, varlığın, varlıkların mevcudiyetine, bunlarla ilgili görev ve kaçınmaların olduğuna, bunlara uyulduğu takdirde yarar sağlanabileceğine, bunlar göz ardı edildiği takdirde zarar görüleceğine insanlar tarafından inanılması olarak tanımlanmaktadır.²

Bu doğrultuda, ansiklopedi içerisinde tespit ettiğimiz inanışları cilt ve sayfa numaralarına göre sıralayarak belirlediğimiz ana başlıklar altında çalışmamızda paylaştık.

Türklerin geleneksel dünya görüşlerini oluşturan inanış, kabul ve uygulamalar, kendine özgü olmakla birlikte, insanın doğası gereği, diğer dünya milletlerinin inanış kabul ve uygulamalarıyla da benzerlik sergilemektedir. Bu bağlamda, “halk inanışları

¹ Erman Artun, **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Karahan Yay., 2005, s.81.

² Ahmet Hikmet Eroğlu, v.d., **Halk İnanışları El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yay., 2017, s.21.

ile ilgili temel kavramlar” başlığında üzerlerinde kısaca durulan kavramlar, Türk halk bilimi araştırmalarında daha da önemli hale gelmektedir.

Günlük hayatta doğaya, doğa olaylarına ve doğaüstü varlıklara bağlı halk inanışları da göstermiştir ki, geleneksel toplumların dünya görüşlerinin içeriğini, toplumsal inanç ve kurallar belirlemektedir.³

Tüm bu açıklamalarda da görülmektedir ki Koçu’nun bu eseri de halk inanışlarını yansıtmaya bağlamında çok önemlidir. Ansiklopedi içerisinde verilen hikâye ve olay anlatımlarında da sıklıkla yer verilen inanış örnekleri ile halkbilimi çalışmalarında kullanabileceğimiz malzemeleri içinde bulundurmaktadır.

Koçu hakkında yapılan tez çalışmalarına baktığımızda beş tane yüksek lisans, bir tane doktora çalışması bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Yeni Türk Edebiyatı alanında geri kalanının da birer tane olmak üzere Türk Halk Edebiyatı, Türkçe Öğretmenliği ve Sosyoloji alanlarında yapıldıkları görülmektedir. Türk Halk Edebiyatı alanında ise 2009 yılında Sezin Oktay tarafından **“Reşad Ekrem Koçu'nun Eserlerinde İstanbul Folkloru”** adlı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışma **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde bulunan inanışlardan ziyade Koçu’nun tüm eserleri içerisinde bulunan folklorik unsurlar üzerine yapılmış bir araştırmadır. Bu tez çalışması Koçu’nun eserlerinde folklorik malzemenin neler olduğunu gösteren bir kaynaktır. Bu da bize göstermektedir ki **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde bulunan halk inanışlarının tespiti ile ilgili bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmamız neticesinde de on bir ciltten oluşan bu eserin Halk Edebiyatı açısından oldukça fazla örneğe sahip olduğu görülmüştür. Koçu’nun halk inanışlarına ait paylaştığı anlatımlar ile Halk Edebiyatı alanında dönemin inanışlarına ait pek çok örneği de görebileceğimiz bir kaynak olma niteliğindedir.

İstanbul’u birçok yönüyle ele alan Koçu’nun, bu eseri içerisinde bulduğumuz inanışlar, Halk Edebiyatı açısından da incelenmesi önemli sayılacak bir araştırma konusuna sahiptir.

³ Dr. Mustafa Aça (ed.), **Halk Bilimi El Kitabı**, Konya, Kömen Yay., 2016, s.546.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızda **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde bulunan halk kültürü öğelerinden olan halk inanışlarının tespiti amaçlanmıştır. Bulunan inanışlar, bölümlere ayrılarak cilt numaralarına göre sıralı şekilde derlenmiştir.

Kendine özgü anlatımı ile eserini kaleme alan Koçu'nun, ansiklopedide kendi yorumlarına da yer verdiği görülmektedir. Çalışmamız, **İstanbul Ansiklopedisi**'nin, Halk Edebiyatı konusunda bizlere ne kadar malzeme vereceğinin merakı ile başlamıştır. Her ciltte ve her başlıkta birden fazla konuya değindiği görülen Koçu'nun, bu eserinde yer alan halk inanışlarının tespiti yapılmak istenmiştir.

Çalışmamızda **İstanbul Ansiklopedisi**'nde bulunan halk inanışlarına ait malzemelerin tespiti yapıldıktan sonra da sonuç kısmında bulunan bu inanışların ne sıklıkta kullanıklarına dair bilgi verilmiştir.

Her toplumun kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yapı içerisinde insan yaşayışları, inanışları hakkında Halk Bilimine ait kaynaklara başvurumaktadırlar. İstanbul Folklorunun kısmen dâhi olsa geçmişten bugüne hangi süreçlerden geçtiğini görmemiz açısından **İstanbul Ansiklopedisi** bize kaynak olma niteliği taşımaktadır. Koçu'nun maddeler içerisinde paylaştığı inanışların tespiti de Halk Bilimi açısından önemli bir yere sahip olacaktır.

Çalışmanın Kapsamı

Çalışmamızda Reşad Ekrem Koçu'nun birçok konuyu ele aldığı **İstanbul Ansiklopedisi**'nin on bir cildi okunup içerisindeki halk inanışlarına ait maddeler tespit edilmiştir. 1940'lı yıllarda ansiklopediyi yazmaya karar veren Koçu'nun, bu eserinde edebiyat, sanat, tarih, mimarlık ve bunların yanı sıra cadde, sokak, örf, âdet gibi birçok konuyu ele aldığı görülmüştür. Bu konular içerisinde geçen inanışlara ait örnekler tezimizin kapsamını oluşturmaktadır.

Altı bölümden oluşan çalışmamız içerisinde birinci bölümde yazarın hayatı ve eserleri anlatılmıştır. Geri kalan beş bölümde de ansiklopedi içerisinde tespit edilen halk inanışları genel başlıklar altında toplanarak madde madde paylaşılmıştır. Bu

maddelerin içerisinde bulunan inanışlar hakkında kısa bilgiler ve bölüm sonlarında ansiklopedide ne sıklıkta yer aldıkları belirtilmiştir.

Faydalanılan ansiklopedi nüshaları içerisinde halk inanışlarına ait bulunan maddeler ile dönemin halk inanışları hakkında bilgi sahibi olunmak istenilmiştir.

İstanbul Ansiklopedisi'nin Halk inanışlarına yer verdiği kısımların tespiti ile halk edebiyatı açısından yeri ve önemi anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada İzlenilen Metod

İnanışların, halk üzerindeki etkisi oldukça kuvvetlidir. Yaşamları içinde değer verdikleri ve uyguladıkları inanışlar da bu etkinin göstergesidir. Bu çalışmamızda bulunan inanışlar, ortak değerlerin incelenmesi açısından ele alınmıştır.

Yazılı kaynaklar içerisinde araştırma yapacağımız için öncelikle bu eserin orijinal nüshalarının tespitini yaptık. Yazılı ve internet ortamında ansiklopedinin orijinal basımlarını bularak kaynaklarımızı belirledik. Tez içerisindeki kaynakçaların bir bölümünü İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, İSAM İslâm Araştırmaları Merkezi, Kadıköy Tarih Edebiyat ve Sanat Kütüphanesi eserlerinden yararlanarak oluşturduk.

Reşad Ekrem Koçu'nun, ansiklopedi içerisinde açıklamalarını yaptığı başlıklarda halk inanışı unsurlarını tespit etmeye çalıştık. Tespit edilen inanışları daha sonra kendi içinde sınıflandırdık. Bulunan inanışlar doğrultusunda halkın yaşamına etki eden uygulamalar anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için de yazarın anlattığı kişi, yer ve olayları göz önüne aldık. Böylece başlıklar altında genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı sonlandırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞAD EKREM KOÇU’NUN HAYATI, ESERLERİ VE İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

1.1. Hayatı

Reşad Ekrem Koçu, gazeteci yazar Ekrem Reşad Bey ile Hacı Fatma Hanım’ın oğlu olarak 1905 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İstanbul’da çıkan **Tarik**, **Mâlûmat**, **Cerîde-i Havâdis** gazetelerinde çalışan Ekrem Reşad Bey, Konya Sanayi Mektebi Müdürlüğüne atanmış ve Kurtuluş Savaşı’nın sonuna kadar burada kalmıştır. Daha sonra İstanbul’a dönmüş, 1925’ten 1933’te ölümüne kadar **Cumhuriyet** gazetesinin memleket haberleri servisinin başında bulunmuştur.⁴ Reşad Ekrem Koçu’nun annesi Hacı Fatma Hanım, Bulgaristan’da Eski Zağra kasabasının ileri gelenlerinden olan Eminpaşazâde Şevket Bey’in kızıdır. Hacı Fatma Hanımla Ekrem Reşad Bey’in bu evliliğinden Reşad Ekrem Koçu’dan başka Emine Halet (d. 1903) ve Ahsen Melek (d. 1914) isimli iki kızları daha dünyaya gelmiştir.⁵

Koçu, çocukluğunun ilk yıllarını Boğaziçi’nde bir yalıda geçirmiştir.⁶ Sonraları Göztepe’de başka bir yalıya taşınmıştır. Babasının işleri nedeniyle Konya’ya yerleşen Koçu, ilköğrenimini Konya’da Anadolu İntibah Mektebinde aldıktan sonra 1927’de Bursa Erkek Lisesini, 1931’de İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirmiştir.⁷ Eğitimini tamamlayan Reşad Ekrem, yurdunun tarihine ve yaşadığı toplumun yapısına merakla yönelmiştir.⁸ İstanbul’u sokak sokak, cadde cadde dolaşan Koçu, insanların hayatlarına da yer vererek tarihi hikâyeleştirmiştir. Sadece yazılı kaynaklardan yararlanmamış yer yer sözlü kaynaklardan da aktarmalarda

⁴ Prof. Dr. Semavi Eyice, “Aramızdan Ayrılan Bir Değer: Tarihçi ve Folklorist Reşad Ekrem Koçu”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C.16, S. 322, Mayıs 1976, s. 7641.

⁵ Erdem Yücel, **Reşad Ekrem Koçu Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yay., 2019, s.13.

⁶ Emin Nedret İşli, “İstanbul’u Kayıt Altına Alan Adam: Reşad Ekrem Koçu”, **tr dergisi**, Sayı 6, <http://trdergisi.com/istanbulu-kayit-altina-alan-adam-resad-ekrem-kocu/>, (çevrimiçi), 05.08.2019

⁷ “Reşad Ekrem Koçu”, **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C.6, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2006, s.43.

⁸ İlber Ortaylı, “Üstadın Mirası”, **Milliyet**, <http://www.milliyet.com.tr/ustadin-mirasi/ilber-ortayli/pazar/ yazardetay/ 29.08.2010/1282206/default.htm>, (çevrimiçi), 06.08.2019

bulunmuştur. Ancak bu sözlü kaynakların künye bilgilerini aktarma gibi bir düşüncede olmamıştır. Koçu, toplumun içinden çeşitli olayları eserlerinde anlatmış ve okuyucuda merak uyandırmıştır.

Reşad Ekrem Koçu'nun yetişmesinde, Osmanlı devletinin son yılları ile Cumhuriyet'in ilk dönemi arasında yaşamış olan babası Ekrem Reşad Bey ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden hocası Ahmed Refik'in önemli etkileri olmuştur.⁹ Ahmed Refik, Reşad Ekrem'in tarihe olan sevgisini görmüş ve aynı zamanda başarılı bir öğrenci olmasından ötürü onu kürsüsüne asistan olarak almıştır. Reşad Ekrem'in yetişmesinde Ahmed Refik'in büyük payı olduğunu yıllar sonra Reşad Ekrem Koçu, yeri geldikçe belirtmiştir. Ayrıca Ahmet Rasim'in İstanbul'la ilgili yazıları da Reşad Ekrem'i büyük ölçüde etkilemiş ve onun gelişiminde, kendine özgü bir tarihçi olmasında etkili olmuştur.¹⁰

Koçu, asistan olarak girdiği bölümden de 1933'te yapılan üniversite reformu üzerine ayrılmıştır. Kuleli Askeri Lisesi, Pertevniyal Lisesi ve Vefa Lisesinde tarih öğretmenini olarak görev yapmıştır. Emekli olduktan sonra da hayatını yazarlık yaparak devam ettirmiştir.¹¹ Öğretmenliği döneminde önemli mekânları, öğrencilerine yerinde anlatmıştır. Topkapı Sarayı'nı, Şehzade Camii'ni bizzat yerinde ziyaret edip öğrencilerine tarihi yaşayarak öğretmiştir.¹²

Türkçeyi akıcı bir şekilde kullanan Reşad Ekrem, **Son Posta, Milliyet ve Hafta, 20. Asır, Amcabey, Tef, Akbaba, Hayat Tarih, Türk Düşünce Mecmuası, Hergün** gibi gazete ve dergilerde folklor, tarih ve kültür alanlarında birçok yazı, inceleme ve araştırma yayımlamıştır. Gereğinden fazla notlarla ağırlaştırılmamış, herkesin zevk alarak okuyacağı, ilgi çekici araştırmaların, romanlaştırılmış tarihi olayların yanında **İslam Ansiklopedisi**'ne yazdığı "Hekimoğlu Ali Paşa", "Sürmeli Ali Paşa" maddeleri, **Osmanlı Muahedeleri** ve **Kapitülasyonlar** kitabı ve **İstanbul**

⁹ Eyice, **a.g.m.**, s.7642.

¹⁰ Yücel, **a.g.e.**, s.14.

¹¹ "Reşad Ekrem Koçu", **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yay., 2001, s.513.

¹² Kaynak Kişi, Prof. Dr. Ahmet Hikmet Üçışık, d.1945, İstanbul. Bilgi alınan tarih 2 Ekim 2019. Hikmet Üçışık, 1962 yılında Vefa Lisesinden mezun olmuştur. Koçu, Vefa Lisesinde tarih öğretmenliği yaptığı dönemler aynı lisede okumuştur. Üçışık, Koçu'nun ders verdiği sınıfta bulunmamış olsa da çok değerli bir öğretmen olan Koçu hakkında öğrencilik döneminde duyduğu anıları ve bilgileri bizimle paylaşma nezaketini göstermiştir.

Enstitüsü Dergisi'nde 1814-15 yılına ait **Bostancıbaşı Defteri**'ni yayımlaması gibi bilimsel çalışmaları da bulunan Koçu'nun en önemli yapıtı **İstanbul Ansiklopedisi** olmuştur.

“Reşad Ekrem Koçu, hiç evlenmemişti. Bu bakımdan oldukça derbeder bir yaşamı vardı. Son yıllarda Mehmet adındaki Anadolu'lu bir çocuğu resmen evlat edinmiş, onun kız ve erkek iki kardeşini de yanına getirmişti.”¹³

Son yıllarında Göztepe Kayışdağı Caddesi'nde kiraladığı evinde **Tercüman** gazetesine günlük fıkralar yazmış bir yandan da ansiklopedisinin fasiküllerini emekli maaşıyla yayına hazırlamıştır. Bugün Reşad Ekrem Koçu'yu yakından tanıyan pek az kişi hayatta kalmıştır. ¹⁴

Erdem Yücel, Koçu'nun hem öğrencisi hem de **İstanbul Ansiklopedisi**'ni hazırlamasında beraber çalıştığı kişilerden biri olmuştur. Buna dayanarak hocayı en iyi tanıyanlardan biri olduğunu dile getirmiştir. Kendisi dışında Koçu'yu yakından tanıyan bir diğer kişinin de Prof. Dr. Semavi Eyice olduğunu belirtmiştir. Koçu'ya ait arşivlerin içeriğine ait bilgilere sahip olduğunu söyleyen Yücel, hocanın evindeki odalardan birini de arşiv olarak değerlendirdiği bilgisini paylaşmıştır. ¹⁵

Koçu, hayalini kurduğu ansiklopedik eserini tamamlayamadan geçirdiği kalp krizi sonucu 6 Temmuz 1975 tarihinde yaşamını yitirmiştir. ¹⁶

Sadece kendi alanın konularıyla ilgilenmemiştir. Edebiyat, sosyoloji, tercüme, gibi birden fazla alana olan ilgisi ve değerli çalışmaları bulunan çok yönlü bir kişidir. Bu çok yönlü tarafını **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde de sunan Reşad Ekrem, tarih harici farklı alanlardaki bilgileri de madde başlığı olarak eserinde anlatmıştır.

Yaşadığı dönemde kendisinin ve eserlerinin değeri yeterince anlaşılmamıştır. Yarım kalan eserine ait arşivlerin bulunması ile günümüzde Koçu'ya duyulan ilginin de arttığı görülmektedir. Kendisine has üslubu ile anlatımını yaptığı eserlerinin, dijital

¹³ Semavi Eyice, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, s.43.

¹⁴ Erdem Yücel, **a.g.e.**, s.155-156.

¹⁵ Erdem Yücel, **a.g.e.**, s.156.

¹⁶ Hikmet Altinkaynak, “**Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**”, İstanbul, Doğan Kitap, Ekim 2007, s.388.

ortamda paylaşılması çalışmalarının hayata geçmesi durumunda Koçu'nun eserleri, her kesimden insana kolayca ulaşılabilir ve kaynak olabilecek niteliktedir.

1.2.Eserleri

Şiir

Acı su (1965)

Tarihî Hikâye-Roman

Çocuklar (1930), Kızlar Ağası Piçi (1933), Esircibaşı Lale Devrinde Bir Aşk Romanı (1944), Forsa Halil (1962), Haşmetli Yosmalar (1963), Erkek Kızlar (1962-2001), Patrona Halil (1963), Kabakçı Mustafa (1968), Kösem Sultan (1972), Haydur Aşkları (1981).

İnceleme

Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahadelesi 24 Temmuz 1923 (1934), Hatice Sultan ile Ressam Melling: Tarihten Hikâyeler (1934), Mimar Sinan (Sedat Çetintaş ile 1936), Hayreddin Barbaros (1937), Tarihteki Güzel Kadınlar: Taçlı Fahişeler (1944), Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri (1947), İstanbul Camileri (1948) Osmanlı Tarihinde Yasaklar (1950), Tarihimizde Garip Vakalar (1952), Fatih Sultan Mehmed (1430-1481) (1953), Türk İstanbul (1953?), Osman Gazi'den Atatürk'e 600 Yılın Panoraması (1955), İçinde Geçen Vakalar Ve Eski Saray Hayatı Ve Teşkilatı İle Beraber Adım Adım, Köşe Köşe Topkapı Sarayı (1960), Osmanlı Padişahları: Tarihimizde Büyük Şekavet Ve İsyanlar (1960), Dağ Padişahları (1962), Türk Zaferleri (1964), Yeniçeriler (1964), Osmanlı Tarihin Panoraması (1964), Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü (1967), Darülaceze (1895-1974) (1974), Yangın Var! Eski İstanbul Tulumacıları (1981), Tarihte İstanbul Esnafı (2002), Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş (2002), Aşık Şair ve Padişahlar (2005).

Derleme

Ahmed Refik; Hayatı Seçme Şiir ve Yazıları (1938), Ahmet Rasim: Hayatı Seçme Şiir ve Yazıları (1938)

Çocuk Edebiyatı

Kotra ile Akdeniz’de Bir Gezinti (1932), Timur ve Oğulları (1933), Kontesin Pabuçları (/1935), Konuşan Eşek (1935), Gizli Yol: Meraklı Çocuk Romanı (1944) Kara Korsanın Peşinde 248 Çocuk (1944), Yusuf’un Borcu (1947), Murat Reisin Oğlu: Korsan Romanı (1947), Balabancık: İstanbul’un Taşı Toprağı Altın (2.bas. 1951), Sihirli Şamdan (1953), Kanuni Sultan Süleyman’ın Beş Fedais, (1952), İstanbul Cenginde Fatih Sultan Mehmet’in On Fedaisi (1953), İlk Kurşun: Millî Hikâyeler (1954), Murat Reis (1973), Bağdat Kervanı (1973), Son Yeniçeri (1973).

Çocuklar İçin Tarih

En Eski Zamanlardan Bugüne Türk Tarihi Bilgisi (Ahmet Halit ile, 1930), Selçuk İmparatorluğu, Alpaslan ve Bizanslılar, Kılıç Aslan ve Haçlılar (1933), Büyük Deniz Keşifleri (XV ve XVI. Asırlarda) (1933), Attilâ ve Hunlar (1933), Sümer Türkleri: Eski Zaman Medeniyetlerinin İlk Ocağını Kuran Türk Ustalar (1933), Cengiz ve Türk Moğol İmparatorluğu (1934), Tarihten Evvelki Zamanlar (1934), Bizans Tarihi: Şarki Roma İmparatorluğu 1453 (1934), Tarihin ön Çağlan (1938), Sokullu Mehmet Paşa (1943), İlkokulda Tarihe Giriş (1944), Tarihimizde Kahramanlar (1960).¹⁷

¹⁷ İhsan Işık, “Koçu, Reşat Ekrem”, **Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Ankara, Elvan Yay., 2007, s. 2232-2234.

1.2.1 İstanbul Ansiklopedisi

Koçu genellikle, büyük bir yayıncılık ve yazarlık macerası olarak anılan **İstanbul Ansiklopedisi**'yle özdeşleştirilmiştir. Büyük kısmını bizzat ve bazen de takma isimler alarak yazdığı, resimlediği, kaynak bulduğu bu başeserini bitirmesi maalesef mümkün olmamış, ansiklopedi “g” harfinin ortalarında maddi yetersizlikler nedeniyle durmuştur.¹⁸

İlk dönemde ansiklopedinin ortağı ve sponsoru Cemal Çaltı adında bir “kereste tüccarı” olmuştur. Bu dönemde 32 sayfalık fasiküller hâlinde çıkan eser büyük boyda 25x34 cm boyutundaki kâğıtlara basılmıştır. Fasiküller hâlinde toplanan eser daha sonra fasikül kapaklarının atılması ve bu fasiküllerin ciltlenmesi sûretiyle bildiğimiz mânâdaki ciltli hâline kavuşmuştur.¹⁹ **İstanbul Ansiklopedisi** önce 1944-1951 yıllarında, sonra 1958’de yeniden yayımlanmaya başlamıştı. Koçu’nun asıl amacı bu eseri 25 cilt olarak tamamlayabilmiş olmaktır.²⁰

Reşad Ekrem Koçu, her ay çıkacak fasiküllerde yer alacak maddelerinin çoğunu kendisi yazmış, bazılarını da konusunun uzmanından ve güvendiği kişilerden istemişti. Ansiklopedide fotoğraf kullanılmadığından çizimleri Sabiha Bozcalı yapmıştı. Arşivinde son maddeye kadar yalnızca harf sırasına göre madde isimleri ayrı ayrı yazılmış sarı zarflar bulunuyordu. Bu maddelerin karşısında da kimlerin yazacağı not edilmişti.²¹

Erdem Yücel, Koçu hakkında yazdığı eserinde de **İstanbul Ansiklopedisi**’nin, Reşad Ekrem Koçu’yu olduğundan fazla yıprattığını anlatmıştır. Başlangıçta çok iyimser olarak bu işe girişen hocanın ölümünden on, onbeş yıl öncesi itibarıyla zaman zaman ümitsizliğe düştüğünü ve bunu da o yıllarda bir gazeteciye söylediği sözlerden çıkarttığını dile getirmiştir.

¹⁸ Reşad Ekrem Koçu, **Fatih Sultan Mehmed**, İstanbul, Doğan Kitap yay., 2015., s. 3.

¹⁹ Hasan Ulucutsoy, “Reşad Ekrem Koçu’nun İstanbul Ansiklopedisi”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.2, Sayı I, 2015, s.105.

²⁰ Hikmet Altınkaynak, “Koçu, Reşad Ekrem”, **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**, İstanbul, Doğan Kitap Yay., 2007, s. 388.

²¹ Yücel, **a.g.e.**, 155-156.

“Şu fani dünyadan pek ani göçecekmişim gibi geliyor bana. Eh yaş 60 amma ben bunun çok üstünde ihtiyarladım, kendimi hallice hissetmiyorum.”

Yücel, ölmeden önce Koçu’nun ansiklopediyi oğlu Mehmed Koçu’ya devredeceğini iletmiştir. Ancak maddi yönden Mehmed Koçu’nun bu işi yürütemeyeceğini tahmin etmiş ve o dönem içerisinde bu konuda bir şey söyleyerek hocayı üzmemek istemediğini de dile getirmiştir.²²

Koçu’nun 30 yıllık araştırmalarını ele alacak olan ve **İstanbul Ansiklopedisi**’nin dijital ortamda diğer ciltlerinde yayınlanmasını amaç edinen SALT Beyoğlu’nun çalışmalarında Erdem Yücel, hocası hakkında tanıklık ettiği anılarını anlatmıştır.

Koçu’nun vefatı sonrası evindeki arşivlerin akıbeti hakkında çeşitli iddialar ortaya çıkmış ancak bu konuda yakın dostlarından Eyice, Koçu’ya ait arşiv hakkında şöyle bilgi vermiştir:

“Mehmet Koçu, ansiklopedinin bir depoda duran fasiküllerini tasfiye etti. Arkasından da evde toplanan not ve dokümanları Niyazi Ahmet Banoğlu aracılığıyla Tercüman gazetesi arşivine sattı. Bu arşiv de dağıtılıp satıldığına göre bugün ne olduğu bilinmez. Zaten az sonra Mehmet Koçu’nun da öldüğü duyuldu. Böylece Reşad Ekrem Koçu’nun bıraktığı her şey karanlıklarda kaldı.”²³

SALT ve Kadir Has Üniversitesi, iki kurumun karşılıklı öğrenmeye dayalı ortak programlar geliştirmesi amacıyla imzaladıkları iş birliği protokolünün ikinci yılında uzun vadeli bir arşiv ve araştırma projesini hayata geçirdiğini duyurdu. Üç yıla yayılacak projeye tarihçi ve romancı Reşad Ekrem Koçu’nun yarım kalmış **İstanbul Ansiklopedisi**’nin basılı ciltleri ve yayımla ilgili muhtelif nitelikte binlerce belge dijital ortama aktararak çok yönlü bir çevrimiçi yazılım aracılığıyla erişime açılacağını²⁴ aktaran kurumun çalışmaları da hâlâ devam etmektedir.

²² Yücel, **age.**, s.147-149.

²³ Eyice, **age.**, s.43.

²⁴ “İstanbul Ansiklopedisi Arşivi Çalışmaları Başlatıldı”, **SALT Online**, <https://saltonline.org/tr/1898/istanbul-ansiklopedisi-arsivi-calismalari-baslatildi?tag=70>, (çevrimiçi), 05.10.2019

İstanbul Ansiklopedisi, maddeler halinde sunulmuş bir İstanbul rehberidir. İstanbul'daki çeşme, cami, türbe, kilise, hamam, cadde, sokak, kahvehane, mimari yapı, sanat, sanatçı, şair, çingene, falcı, giyim, tarihi olay vb. pek çok konuyu içinde barındıran ve Koçu'nun yorumlamalarıyla ayrı bir anlatım kazanan önemli bir eser olmuştur.

İlber Ortaylı, Reşad Ekrem'in eserini şu cümlelerle anlatmıştır:

“Hiçbir şehrin kütüğü bu kadar ilginç olamaz. Büyük abideler yanında küçükleri, mezar taşları, güzel sokaklar, önemsiz sokaklar, ekâbir ve zenginlerin yanı başında fakirler, haneberduşlar bir arada. Marjinal insanın hakkındaki kayıtlar ilk defa onun tarafından mahkeme kayıtlarından çıkartıldı, yetmedi; bazı polislerin özel defteri bile ele geçirilip bakıldı. Bunu gerçi bir Alman ve Fransız şehir tarihçisi de yapabilir, o daha fazlasını yaptı. O muhitlerdeki halk şairlerinin destanlarını ve şiirlerini topladı, hatta dedikodulara başvurdu. Üsküdarlı Razi veya Vasıf gibilerini bize tanıttı.”²⁵

On bir ciltten oluşan **İstanbul Ansiklopedisini** kendi içinde sıralayarak kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

İstanbul Ansiklopedisi, C. I, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1958.

“Bu cildi babam muharrir ve muallim Ekrem Reşad Bey merhumun adına ithaf ediyorum.” diye başlayan birinci cildi “Aba, Abacılar” madde başlığından, “Alafranga Baloz” madde başlığına kadar 576 sayfadan oluşmaktadır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. II, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1959.

İlk cildi babasına ithaf eden Koçu, ikinci cildinin ön yazısına “Bu cildi rahmetli anacığım Fatma Ekrem Koçu ile enisi ruhum ablam Hâlet Ekrem Koçu'nun aziz

²⁵İlber Ortaylı, a.g.e., (çevrimiçi), 06.08.2019

hâtıralarına ithaf ediyorum.” diye giriş yapmıştır. 577. sayfada “Alageyik Sokağı” maddesi ile başlamış 1155.sayfada “Âşirefendi Kütüphanesi” maddesini anlatımı ile bu cildi tamamlamıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. III, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1960.

“Bu cildi rahmetli arkadaşlarım Muallim Muzaffer Esen, Heykeltıraş Râtip Âşir Acudoğu ve Muallim Sâim Turgud Aktansel’in aziz hâtıralarına ithaf ediyorum.” diyerek başladığı ansiklopedinin üçüncü cildinde 1157 sayfa numarası ile “Aşiret Mektebi Hümayunu” maddesi ile giriş yaptığını görmekteyiz. 1732. sayfayı “Baba” maddesini anlatarak tamamlamıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. IV, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1960.

Ansiklopedinin dördüncü cildine “Bu cildi rahmetli büyük dostlarım Şâir ve Muallim İhsan Hamamioğlu, Devlet adamı ve edib Reşad Mimaroglu ve Arkeolog Aziz Oganın aziz hâtıralarına ithaf ediyorum.” Diyerek başlamıştır.

Ansiklopedinin dördüncü cildinde 1733. sayfanın “Baba” madde başlığından 2308.sayfadaki “Bayrampaşa Medresesi, Mektebi, Sebili, Tekkesi, Tekke Mescidi ve Türbesi” maddesi ile sonlandırmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. V, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1961.

Beşinci ciltde “Bu cildi, bana hazineler değerinde hâtıralar ve notlar tevdi etmiş olan Üsküdarlı halk şairi Vâsif Hoca nâmı ile mâruf fazilet timsâli insan rahmetli Vâsif Hiç ile asil ve necib dostum, meslekdaşım, bu ansiklopedide kalem arkadaşım muallim ve edib merhum Nüzhet Göksel’in aziz hâtıralarına ithaf ediyorum.” diyerek ilk sayfa öncesine not düştüğünü görmekteyiz.

2809. sayfa “Bayrampaşa Medresesinde Kurşun Hırsızlığı Vak’ası” maddesi ile başlayarak 2884.sayfada “Boğaziçinde Deniz Hamamları, Plajlar, Boğaziçinde Yüzme” maddesi ile ansiklopedinin bu cildini sonlandırmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1963.

“Bu cildi, çok asîl duygularla kalem arkadaşlığı yapan dört kıymetli dost, Emekli General Hakkı Râif Ayyıldız, Dr. Saadi Nâzım Nirven, Kerim Yund ve Hakkı Göktürk’e ithaf ediyorum” diye başladığı ansiklopedinin altıncı cildine 2885 sayfa numarası ile “Boğaziçinde İskele Kayık ve Sandalları” başlığı ile giriş yapar. 3459. sayfada sonlanan bu cildinde “Cemil Bey Müftüzâde Fındıklılı” madde ile tamalandığını görmekteyiz.

İstanbul Ansiklopedisi, C. VII, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, İstanbul 1965.

Yedinci cilde başlamadan önce bir açıklama yazısı paylaşan Koçu, yakın bir arkadaşının ansiklopedi hakkında yaptığı iddialar hakkında duyduğu üzüntüyü paylaşmıştır.

3461. sayfada “Cemil Bey (Tambûri) madde başlığı ile başlayarak 4036. sayfada “Çiroz” maddesi ile sonlandırmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. VIII, Koçu Yayınları, İstanbul 1966.

Ansiklopedinin sekizinci cildine “Bu cildi kaybettiğim büyük dost muallim, muharrir ve Şâir Rıfkı Melûl Meriç ile ölümüne bir türlü inanmadığım ve bu İstanbul ansiklopedisinde çok samimi yakınlığını gördüğüm şâir Hikmet Şinasi Önel’un, genç yaşta vefât eden bu ansiklopedinin yazı âilesinden tarih muallimi ve aziz talebem Ahmed Agının, ve bin türlü sıkıntıları içinde şövaliye asaletiyle yaşamış ve bu

ansiklopedinin yakın dostlarından biri merhum muharrir Reşid Hâlid Gönç’ün adlarına ithaf ediyorum” diye ilk sayfadan önceki sayfaya not düşmüştür.

4037. sayfa “Çiroz” madde başlığı ile başlayarak 4609. sayfada “Diş Buğdaycılar Sokağı” maddesi ile tamamlanmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. IX, Koçu Yayınları, İstanbul 1968.

Dokuzuncu cilt maddelerine yer vermeden önceki sayfada “Bu cildi 1968 yılında kaybettiğim irfânım Ord. Prof. Ahmed Hâmid Ongunsu ile çektiği tahammül sınırını aşan mihnet arasında ansiklopedimin resim, kroki ve plân işlerini ihmâl etmemiş aziz ve kadîs dostlarımdan ressam, kaligraf ve kartograf Behçet Cantok’un adlarına ithaf ediyorum” diye giriş yapmıştır.

4613.sayfaya “Diş” madde başlığı ile başlayarak 5188.sayfaya “Erişteci Sokağı” maddesini anlatarak tamamlamıştır.

İstanbul Ansiklopedisi, C. X, Koçu Yayınları, İstanbul 1971.

Onuncu Cilt ansiklopediye “Bu cildi, kaybettiğim büyük dost Ahmed Dallı’nın adına ithaf ediyorum.” diye ilk maddeden önce giriş not düşmüştür.

5189. sayfada “Eritmek, Erimek” maddesinden 5760. sayfada “Fırın, Fırınlr” maddesini anlatarak bitirmiştir.

İstanbul Ansiklopedisi, C. XI, Koçu Yayınları, İstanbul 1973.

On birinci cildin maddelerini vermeden önce M. Necati Sepetçioğlu’nun **Kilit** adlı Malazgirt konulu eserinden alıntılar yaparak roman hakkında bilgi paylaştığını görmekteyiz.

5761.sayfada “Fırın, Fırın Uşakları madde başlığı işe başlayıp 7076.sayfada “Gökçinar (Mehmed)” maddesini anlatarak eserinin son cildini de tamamlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HAYATIN GEÇİŞ DÖNEMLERİ VE ÖZEL GÜNLERLE İLGİLİ İNANIŞLAR

2.1. Hayatın Geçiş Dönemleri ile İlgili İnanışlar

Doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere insan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” bulunmaktadır. Her birinin kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrıldığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, ayin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu “geçiş”leri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan zararlı etkilerden korumak olmuştur. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüz ve zararlı etkilere karşı açık olduğu düşünülmüştür.²⁶

Çalışmamızda **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde bulunan geçiş dönemlerine ait âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerle ilgili işlemlere ve uygulamalara ait inanışlar tespit edilmiş ve maddeler içerisindeki anlatımlara bağlı kalarak aktarılmıştır.

2.1.1. Doğum

Doğum olayının gerçekleşmesi, doğumu olacak aile için çok önemli bir safhadır. Sağlıklı bir doğum sonrası da öncesi gibi önemli sayılır. Geçmişten günümüze çeşitli ananeler hâlâ yapılmakta ve uğurlu sayılmaktadır. Ansiklopedinin

²⁶ Sedat Veyis Örnek , **Türk Halkbilimi**, Ankara, Bilgesu Yay., 2016, s.183

ikinci cildinde de ‘Ana Gecesi’ başlığında doğum sonrası anne ve bebeğe yapılan uygulamalar anlatılmıştır:

“Zamanımızda tamamen unutulmuş, terkedilmiştir, İstanbul’un eski hayatında, çocuk doğumu aile mürüvettinin akrabalar, ahbablar ve komşulara tes’id edildiği bir gece, loğusanın yataktan kalktığı, doğumun yedinci gününün gecesidir ki, toplantıya çağırılacaklara, dâvetnâme yerinde, şişeleri gaz boyalarına sarılı, gelin telleri ve kordelâlarla süslü kırmızı loğusa şerbeti gönderilirdi. Sâdece kadınlar tarafından tes’id edilen bir gece idi. Yakın akrabalar, dostlar, bebeğin yüzünü görmek için yüz görümlüğü hediyeler getirib kundağına kendi ellerine ilâştirir, takarlardı.” (İA, C.2; 835)

“Beşik Alayı” maddesinde Osmanlı döneminde uygulanan bir geçiş dönemi inancı olduğunu görmekteyiz. Padişah çocuklarının dünyaya gelişlerindeki merasim bu başlık içerisinde şöyle anlatılmaktadır:

“İstanbul’da Osmanlı Sarayı an’anelerinden bir alay idi; pâdişahların bir evlâdı dünyaya geldiğinde, çocuğun beşiği ve beşik takımı eğer hayatta ise Vâlîde Sultan, vâlîde sultan yoksa pâdişah en büyük kız kardeşi, onlar da yok ise hânedanın en yaşlı kadını tarafından hazırlanır ve tantanalı bir alayla taht şehri halkına gösterildikten sonra lohusanın odasına götürülürdü.

Teyyazade Ata Bey Enderun tarihinde Beşik Alayını şöyle anlatıyor:

“Pâdişah çocuğu dünyâyâ geldiğinde Hâzineî Hümâyûn Kethüdâsı tarafından Dârbhaneî Âmirede yaptırılan gümüş kabaralı gümüş beşiği başda kendisi olduğu halde Başefendi ve Başkollukcu ve Nöbetcibaşı ve Çantacı ve Kaftancı ve koğuş ağalarından biraz zevât ile beşiği eller üstünde saraya getirirler, Haremin Kubbealtı yanındaki kapusunda Kızlarağasına teslim ederlerdi. Kızlarağası beşiği bu kapuda, hadım harem ağalarından Hazinedar Ağa, Hazine vekili Ağa, Başkapu gılamı ve nöbetçi bulunan harem ağaları ile karşılaşır, bu kara ağalar da aynı hürmetle lohusanın odasına götürürlerdi.” (İA, C.5; 2561)

Hayatı boyunca üç önemli evreden geçen insan, ilk evreye doğum ile başlar. Doğum ile başlayan evre sevindirici olayların olduğu ve insanların doğum ile

birbirlerine daha çok kenetlendiği bir süreç olarak kabul edilir. Bebek evin bereketi, anne ve babayı birbirine bağlayan ortak bir sevinçtir.

Doğum evresindeki inanışlarla ilgili ansiklopedi içerisinde tespit ettiğimiz ilk örnek ‘Ebe, Ebelek’ başlığında geçmektedir. Doğum anında ebe ve çevredekilerin hâl ve tutumlarına yer verildiğini görmekteyiz:

“Yine etrafta yaygaralarla karışık, türlü türlü vecâdan kıvranan lohusanın etrafında; kapı önlerinde; soflarda okuyup üflemeler, evliyâlara adaklar, türbeler nezirler yapılırdı.

Herkes sevinç içinde büyüklere ihtiyarlara tebşirde. Tekrar okuyup üflemeler; adakları nezirleri edâlar; fukaralara sadakalar; köpeklere ekmek doğramalar; varlıklarda koç, varlıksızlarda horoz kurban etmeler...

Ebe kadın sabîyi kavrar, sesi güzel olması için göbeğini uzunca keser; yıkar, tuzlar; gözlerine limon sıkar, tatlı dilli olması içinde ağzına şeker sürer...

Sanatında mâhir, uğuru ile tanınmış ebe kadınların çoğu da gayet mağrur olurdu.” (İA, C.9; 4841)

2.1.2. Evlilik

Evlilik, insan yaşamı içinde doğum ve ölüm gibi geçiş süreçlerinin tam ortasında yaşanan doğal bir süreçtir.

Bu süreçte yaşanan ve uygulanan pek çok halk inanışı bulunmaktadır. İnsanların uğurlu ya da uğursuz saydığı olaylar, kısmet açmak için yapılan birtakım âdetler gibi insan hayatını etkileyen durumların olduğu bir evredir.

“Bıldırcın” başlığında da yeni evlenen çiftlere halkın uyguladığı bir inanış anlatılmıştır:

“Dişi bıldırcın bir yavru makinası gibidir. Eskiler yeni evlenenlerin zifaf gecesinde odaya bir bıldırcın koyarlarmış.

Erkek bıldırcın çok döğüşgen olur. Eski Yunanda horoz döğüşü gibi bıldırcın döğüşü de yaparlarmış. Buharalılar hâlâ uzun yenleri içinde döğüş bıldırcını taşırlar. Namlı

Azeri Şair Ali Razi'nin bir mahbûbu medih yolunda yazdığı aşağıdaki kıt'asında zikredilen bıldırcının da bir döğüş bıldırcını olduğu bellidir:

Gümüş hançer bellinde
Bıldırcını elinde
Kızıl boz oğlan gerek
Horoz göz oğlan gerek!.." (İA, C.5; 2753)

Kismet açma inanışlarına örnek olarak "Bostan Hamamı"nın umut kapılarından biri olduğuna yer vermiştir:

"İstanbul kadınları arasında asırlardan beri dolaşan inanca göre kismet çıkımayan kızlar bu kurnada yıkanır, abdest alır ve adak mumu bırakırsa, tezine kismet çıkar, kocaya varırmış." (İA, C.6; 3008)

"Duvak" nikâhtan önce gelinin yüzüne örtülen örtüdür. Zira kızın babası, dayısı, ağabeyi "duvak"ı örterlerken bir anlamda kız üzerindeki sahiplik haklarını da damada teslim etmiş olurlar. Koçu'nun, "Duvak" başlığında da bunu anlattığı görülmektedir:

"Eski toplum hayatımızda güvey, gelinin yüzünü zifaf gecesi duvağını kendi eliyle kaldırarak görürdü ve duvağı kaldırmadan, zevcesine yine kendi eliyle "Yüz görümlüğü" denilen bir mücevher takardı,
Duvak zifafın sabahı sahibesi tarafından sandığa konulur ve ömür boyunca telleriyle beraber saklanırdı." (İA, C.9; 4792)

"Eski İstanbul Yaşayışı" bu başlıkta pek çok halk inanışı başlığını maddeler halinde yazarak vermiştir:

"1. Âile.

Evlеме, görücü, nikah cemiyeti, yüz yazısı, düğün, doğum, lohusa yatağı, çocuklar için kullanılan ilaçlar, kırk hamamı, lohusaya getirilen hediyeler, ninni, nazar takımı, çocuğun diş çıkarması ve yürümesi, yürümesi çocuğun konuşması ve sakatlıkları." (İA, C.10; 5285)

“Gelin Teli” başlığında da düğün sonrası gelinin bekâr kızlara vereceği birkaç telin uğurlu sayıldığından bahsetmiştir:

“Zamanımızda duvak kısalmış, gelin teli de, başda dağınık bir püskül hâlinde kalmıştır. Düğünlerde evlenme çağındaki kızlar gelinin başından birer sap tel alırlar ve kendi başlarına iliştirip takarlardı; kismetlerinin çıkması için uğurlu bilinirdi.” (İA, C.11; 6084)

2.1.3. Ölüm

Ölüm, doğum ve evlenme gibi insanoğlunun hayatındaki en önemli olaylardan bir tanesidir. “Besim (Yorgancı Ölü)” başlığında da tuhaf bir ölüm hikâyesini anlatmıştır:

“Dükkanda yorgan dikerken; “Ustacığım bana birşeyler oluyor, ölüyorum galiba!...” demiş devrilmiş. Gözyaşları ile Karacahmede defnedildi.; fakat ertesi gün “Yorgancı Besim dirilmiş, merdan çıkıp dükkanına gelmiş” diye yeni bir haber yayıldı; işinden dükkâna koşdu, hakikatde de Besim dirilmiş ustasının bir köşeye serdiği döşekde yatardı; el, ayak, kaş, göz boy bos Besimdir, sesi de onun sesidir, lakin dilber delikanlının tatlı esmer derisi bir gecelik kabir misafirliğinde bir acaib şekilde kara sarı ölü rengi almıştı.

Meğer o gece iki bıçkın bir sürtük kadın bulub, mezarlıkta içki sofrası kurmuş, haytaca eğlenirken derinden bir inilti işitmişler, evvela korkup kaçmışlar fakat yanlarındaki faîşe: “ Ses şu kabirden geliyor, kabir de yenidir birini diri diri gömmüş olabilirler, kurtarır isek cümle günahlarımız af olur, ben de tövbekâr olurum!” demiş. Hemen dönüp yarım saat kadar uğraşıp kabrin toprağını elleri ile aktarmışlar, Besimi kurtarmışlar, bıçkınlardan biri donunu vermiş biri gömleğini, kadın da üstüne feracesini atmış, Besim “ falan yerde dükkana götürün, ustamla dükkan da yatarız” demiş. Vakit gece yarısını geçmiş dükkâna götürmüşler, ustası hem sevinmiş hem korkmuş.

Yorgancı Besim birkaç gün içerisinde tamamen sıhhat bulup ayağa kalkdı ama derisindeki o kara sarı ölü rengi zail olmadı. Herkes de delikanlıya karşı bir vahşet hasıl oldu. Evvela ustası artık berâber işleyemeyeceklerini söyleyip Besime yol verdi;

ve delikanlı hiçbir yerde iş bulamadı. İş değil bekâr uşağı olduğu için hiçbir yerde yatacak yer bulamadı herkesin mahbûbu olan oğlan âdetâ bir hortlak oldu.” (İA, C.5; 2555)

Koçu’nun geçiş dönemleri hakkında **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde çok fazla örneğe yer vermediği görülmektedir. Madde başlıkları içerisinde halk arasında uygulanan inanışlar örneklerle anlatılmıştır. Dönemin inanışı ve uygulamaları hakkında birkaç madde başlığı içerisinde bilgi sahibi olmamız sağlanmıştır.

2.2. Özel Günlerle İlgili İnanışlar

2.2.1. Aşure Günü

“Aşure” başlığı içerisinde toplumumuzun önemli ananelerinden birinin anlatımını yaparak bugüne özel yapılan uygulamalar ve inanışlara yer vermiştir:

“Aş pişip de kazan ocaktan yere indirildiğinde, evin en yaşlısı kazanı karıştırarak bir yâsini şerif okur kazanın üstüne üfler ve kalaylı tarafı içine gelmek üzere kazanın üstüne bir tepsi kapar. Kâseler hazırlanıp da âşure üleştirilmesine başlandığında; kazanın buğusu ile terlemiş olan tepsi kaldırılıp; evvelâ evin beyine, hanımına ve çocuklarına götürülecek kâseler doldurulur ve bu terli tepsi ile beraber götürülür; bey, hanım, evin çocukları sıra ile birer salâvatı şerife getirerek o terden birer parmak alıp göz kapaklarının üstüne sürerler, yılına kadar göz ve baş ağrısı çekilmez derler; aşçıya ve yamaklarına yahut o gün için âşureyi pişirene ve yardımcılara bahşişler verilir; bundan sonra o terli tepsi, bütün ev halkına dolaştırılır.” (İA, C.3; 1178)

“Büyük Valide Hanı” başlığı içinde Muharrem ayında Şii mezhebinin yaptığı ayinlere detaylı bir şekilde anlatım yaparak yer vermiştir:

“Şiî İranilerin muharrem mâtemi âyînî-

İstanbul’da oturan Şii iranilerin hicri takvimdeki muharrem ayındaki Kerbela ficiası yad ile yaptıkları büyük matem ayini, Türkiye’de bu gibi törenlerin yasak edildiği 1927 yılına kadar, asırlar boyunca Büyük Valide Hanında yapılagelmişdi. Handaki bu

ayın hakkındaki hatıralar, pek değerli gazeteci Cemalreddin Bildik bütün meslek hayatını geçirdiği, Akşam Gazetesinde şu satırlarda toplamış ve neşretmiştir:

“Ernest Momboury 1925 de neşrettiği “İstanbul Rehberi” adlı eserinde Valde Hanına tahsis ettiği sahifede bu handa yapılagelen bu kanlı muharrem ayı ayinleri hakkında şunları yazmaktadır: “İranlıların muharrem ayında (Aşura ayı) icra ettikleri ayin bu Hanın birinci avlusu dahilinde vukubuluyordu. Aşura merasimi denilen bu ayin İmam Hüseyin Hazretlerinin itbaiyle birlikte Kerbela’da şehid edilmesi ile nihayet bulan facianın yıldönümü vesilesiyle icra edilirdi. İmam Hüseyin 58, senei hicriyesi muharrem ayının 10 uncu günü 72 neferden mürekkep akrabası ile Sahra’yı Kerbela’da Fırat nehri kıyılarına gelmiş ve bu nehirde hararetini teskine çalışırken Mülükü Emeviyeden Yezid İbni Muaviyenin emri ile şehid edilmiştir. Bu vak’a dolasiyle İmam Hüseyin menakıbının her sene kanlı ayinler ile ihya ve tecdidi Şii Müslümanlar arasında âdet olmuştur. İran’da, Kafkasya’da ve Hindistan’da muharrem ayinleri pek muntantan ve velvelelidir.”

“1925 yılında Büyük Valde Hanında devam ettiği “İstanbul Rehberi” nde yazan Ernest Momboury’nin hatırladığına göre “Muharrem ayinleri” 1927 de ve bu yılın sonlarına doğru menedilmiştir.

“Hanın 27 senelik odabaşısı, aynı zamanda da müstecirlerinden biri olan Ahmed Bahadır’ın anlattığına göre, bu ayinler; tüyler ürpeticici derecede heyecanlı olmuştur; Odabaşı şöyle anlatıyor:

“Ayinlere 40-50 kadar İranlı bilfiil kan akıtıcı olarak iştirak ederdi. Ayinden bir gün evvel yani muharrem 9 unda Valde Hanına 15-20 bileyci gelir, akşama kadar bıçak ve hançer bilerdi. Ayine iştirak edecekler bu bıçak ve hançerlerle kendilerini başlarından yüzlerinden yaralar kan akıtırlardı. Bu arada bir demir çubuk ucuna takılmış zincirli topuzlarla da kendilerini döverlerdi. Ayin yapanlar siyah birer gömlek giyerler, topuzlu zincirlerle kan akıtacaklar, bu gömleklerin arkalarını murabba şeklinde keserek açık bırakırlardı. Sağ ve sol omuzlarından aşırılarak sırttaki açıklığa vurulan zincirlerin uçlarındaki topuzlar vücudun o kısmını zedeler ve oradan kan çıkmaya başlardı.”

“Soruyorum:

- “Niçin her İranlı bu ayine iştirak etmezdi de 45-50 kişi katılırdı?”

-Sebebi vardır dedi, ananeye göre İranlıların bazıları, doğan erkek çocukları için “Ben oğlumu İmam Hüseyin için zincir vurmağa veriyorum” yahutta sadece “Kan akıtmağa veriyorum” der. İşte o çocuk anasının veya babasının bir nevi adağıdır ve

sözü yerine getirmeğe mecburdur. Her İranlı çocuğunu bu yolda bir adak için vazifelendirmediği için, herkes ayine iştirak etmez yalnız anası veya babası tarafından vazifelendirilmiş olanlar kan akıtırlandı.”

“Yine sordum:

- Bu kan akıtma esnasında ölenler de oluyor mu idi?”
- Kan akıtma merasimi bittikten sonra o kabile, sırtları, yüzleri ve başları kan içinde Valde Hanından çıkar, Beyazıda doğru yürür, Çemberlitaştaki Vezir Hanına uğrayarak kısa bir müddet orda kalır ve doğruca Köprüye inerek Üsküdar’a geçerdi. Yüzlerce İranlıda onları takip ederdi.” (İA, C.6; 3312)

2.2.2. Bayramlar

“Bayram” başlığında da halk kültüründe uğurlu ve uğursuz sayılan âdetlerden bahsettiğini görmekteyiz:

“Bir taahhüd yolunda verilen sözün ehemmiyeti, bu sözün yerine getirilmesi için vâdeye güvenilmeyüb hazırlıklı bulunmak gerektiği:

-Bayram günü borc ödeyecek olana Ramazan uzun sürmez...

<İnsan ekdiğini biçer> darbı meseli yerinde ve mânâsında:

-Ramazanda yalan söyleyenin bayramda yüzü kara olur.

Yas ve mâtem için mecâzen ve nâdiren

<Kara bayram> denilir. Yeniçeri Ocağının bir haşarat, şehir eşkiyası yatağı halini aldığı devirde, o zamanın bu büyük ahşab şehrinde sık sık çıkan yangınlarda, ateşi söndürmekle mükellef Yeniçeriler girdikleri evlerden kıymetde ağır yükde hafif eşyayı kaldırıp yağma ve talanı âdet edinmişlerdi: hattâ bu maksadla bizzat kendilerini kundak koyub yangın çıkarırlardı, bundan ötürüdür ki Yeniçeri baldırı çıplakları yangına <Kızıl Bayram> derlerdi.” (İA, C.4; 2289)

2.2.3. Hıdırellez

Ateş kültü, en eski devirlerden bu yana her medeniyet ve inanış çerçevesinde kutsal sayılmıştır. Türklerde Nevruz ve Hıdırellez kutlamalarında bu inanışı tüm detaylarıyla görebilmekteyiz. “Ateş Gecesi” başlığında farklı milletlerde de bu inanışın yaşadığını görmekteyiz:

“Türklerden de uçarı külhaniler ve rindemeşreb zevk ve safa düşkünleri, ateş gecelerinde rum dilberleriyle ülfet ve sohbet fırsatını kaçırmazlardı.

İstanbul Rumları, ateş gecesini 24 Haziran’da yaparlardı, meydanlarda, büyükçe gazino avlularında büyük bir ateş umumiyetle köhne bir kayıp yakılır etrafında işret ve cünbüş ile rakedilir, genç kızlar ve delikanlılar ateşin üstünden atlarlar, bu ateşten atlama uğur sayılırdı. Ateş gecesi, Hristiyan azizlerinden Ayios Yanis (Sen-Jan --- Hazreti Yahya) adına yapılırdı; Emrullah Efendi merhumun <muhitül Maarif> inde verdiği malûmata göre bu yortunun menşei, hristiyanlıktan çok eskidir; eski Hind ve İranın ateşperestlik âdetlerinden biridir; Arab müverrihleri ateşperestlik bayramına <Mihri Can> demişler, onlardan İspanyollara <Magra Jan> şeklinde bozularak geçmiş ve ateş gecesine alem olmuş, bir taraftan da Sen – Jan (Hazreti Yahya) adına nisbet edilmişti. Yahudiler de Kamış Bayramının bittiği gün ateş yakarlardı, hahamların eski urubaları ve kemerleri alınır, parçalanarak bunlardan kalın bir fitil örülür, bunlarla meşaleler yapılır, meş’aleleri dinî vazifelerinde taassubları ile tanınmış kimseler yakarak ve dinî manzumeler, ilâhiler okunarak dolaşırlardı.” (İA, C.3; 1270- 1271)

“Bahâriye mevlevihânesi” başlığı içerisinde Hıdırellez inanışından bahsettiğini görmekteyiz:

“Dergâhın önünden geçerken derinden derinden yükselen beste ve ney nağmelerine iştirâkten kendilerini alamazlardı. Tatil günlerinde, Hıdırellezde Kâğıdhane âlemlerine iştirâk eden ve geç vakit dönen, birbirine rampa etmiş sandallardaki keyif ehli, Mevlevihâne önüne geldikleri zaman saz ve şarkılar durur, Dergâhdan yayılan musiki mevceleri mutlaka dinlenirdi.” (İA, C.4; 1856)

“Bahriye Çiftetellisi” başlığında Hıdırellez gününe değinmiş ve eğlenceler hakkınsa kısa bilgi vermiştir:

“İstanbulda mesire hayatını Hıdırellez günü açar; Bahriye Çiftetellisi, hıdırellez gününde bilhassa Kâğıthânedede başlayan mesire eğlencelerinde, bahar ve yaz boyunca İstanbulluları çüş ve huruşa getirmiş bir bestedir.” (İA, C.4; 1865)

“Berduş” başlığındaki dizelerde ve aşağısındaki metinde Hıdırellez inanişından bahsettiğini görmekteyiz:

“Hıdırellezden sonra yazdır efendim efendim

Tavuğun büyüğü kazdır efendim efendim

Lafı da boş hıdırellezde kar yağdığı ekseriya vaki, Şubat nihayetinde bazan havaların güneşli mülayim gidişine, ağaçlara su yürümesine, eriklerin, elmaların, armutların çiçeklenmesine, martda böceklerin canlanmasına, ağaçların yapraklanmasına, nisanda dallara basdı kirazın değnekleri, süsleyişine bakma, Nevruzdan sonra kara kışa taş çıkartan ayazlar ortalığı yoklar durur.” (İA, C.5; 2532)

“Beykoz Çayırı” başlığı içerisinde Hıdırellez inanişından bahsettiğini görmekteyiz:

“İkinci Sultan Mahmud devrinden sonra yatılı askeri ve mülki mektebler talebesine hıdırellezde bir kır gezintisine çıkarılıp kuzu ziyafeti vermek an’anesi yerleşmişdi ve bu vesile ile bu son imtihanlara ve mektebin tatiline yakın mektebil çocuklar ve gençler, kırlarda soyunub dökülerek, koşup oynayarak ve toplu eğlencelerle hoşça birgün geçirirlerdi, bu geziler için de ekseriya Beykoz çayırı seçilirdi; çayır bir hafta ongün mektebliler ile dolup dolup boşalırdı.” (İA, C.5; 2645)

Özel günlerle ilgili inanışların, geçiş dönemlerinde olduğu gibi ansiklopedi içerisinde fazla örneğine rastlanmamaktadır. Dönemimizde varlığını sürdüren Aşure günü, Bayram ve Hıdırellez inanışları ile ilgili ansiklopedideki madde başlıkları içerisinde geçen birkaç örnekle dönemin özel günlerine ait inanışları hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UĞUR, BEREKET, FAL, BÜYÜ, NAZAR ve RÜYA İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

3.1. Uğur ile İlgili İnanışlar

Uğur, bir insanın, bir hayvanın, bir nesnenin, bir zamanın, bir yerin özündeki, iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı, kısaca olumlu niteliği ve gücü olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle insana mutluluk getireceğine inanılan bazı nesneler, bazı belirti ve davranışlar olarak görülmüştür. Mesela bir kapıya üç kez vurmak, bir anahtarı üç kez çevirmek, belli eşyalara dokunmak uğur sayılmıştır.²⁷

Ansiklopedi içerisinde uğursuzluk olarak varsayılan inanışlardan birine “Arabacı Güzeli” maddesinde yer verdiğini görmekteyiz. Koçu’nun, burada şahıslar arasında geçen inanışla ilgili diyalog şu şekildedir:

“Aman sus kızım...Der Yerin kulağı vardır burası İstanbuldur, dümbül düdük aleme rezili oluruz, hiç paşa babanın tabanı yarık arabacı kopuğunu damadım diye karşısına alır mı? Etrafta duyulursa kısmetin kapanır, evde kalırsın!” (İA, C.2; 920)

“Âraf Sokağı” başlığında yer verilen bu dizelerde mâni söyleyen bir zatın kişilere uğur getirdiği düşünülmüştür. Buna da kısaca yer vererek bu inanış örneğine ansiklopedi içerisinde şöyle değinmiştir:

“Eli elimde değil
Mendil cebimde değil
Sana bir laf edeceğim
Destur elimde değil
Semt kızları bir uğur bilirler, dururlar, İzzet babanın elinde bir iki beşlik sıkıştırırlar, İzzet baba derinden bir âh çeker ve dua yerine ikinci bir mani söyler.” (İA, C.2; 960)

²⁷ Orhan Hançerlioğlu, “Uğur”, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 125.

“Arkadios sütunu” başlığında da peygamber efendimiz zamanından günümüze kadar geldiği rivayet edilen tılsımlı ve uğurlu bir taştan bahsedilmiştir:

“Bizanslıların, bu sütununun bazı kehanetleri ihtiva ettiğine inanmalarına mukabil Türkler zamanında da halk arasında birtakım hurafeler ortaya çıkmıştır, kadınlara mahsus bir pazarın (Avrat pazarı) bu civarda bulunması yüzünden sütun “avrat taşı” adını almıştır.

Evliya Çelebiye göre (Seyahatname, İst.1314, cild1, sayfa 61) İstanbulun birçok tılsımlarından bir tanesini bu sütun teşkil etmektedir. Güya bunun üzerinde bir maksurecik bulunmakta ve bunun üzerinde güzel bir kız heykeli durmakta imiş. Bu kız senede bir canlanır bir sayha koparırmış; uçan kuşların çoğu bu sayha üzerine yere düşermiş. Evliya Çelebi bu sütunun dışında İmparatorun Hindistan (!) seferine gidişinin temsil edilmiş olduğunu yazar ve bunun tepesinden rahipler düşmanın gelişini haber verirlermiş. Peygamber dünyaya geldiği zaman bir zelzele vuku bulmuş ve bu sütun parçalanmış ise de tılsımlı olduğundan dağılmıyarak Çelebinin zamanına kadar gelmiş!!!

Başka bir rivayet göre de İstanbulun muhtelif yüksek yerlerine koyun ciğerleri konarak, ne kadar bir zamanda tefessüh ettiklerine bakılarak o semtin havasının iyilik derecesi tayin edilmiş. Bu tecrübeye göre Arkadios sütununa konan ciğer en geç olarak bozukluğundan İstanbulda en iyi havanın Cerrahpaşa semtinde olduğu anlaşılmış.”

(İA, C.2; 1019)

“At canbazları” başlığında da uğursuzluk belirtisi olan bir durum anlatılmıştır. Bununla ilgili rivayeti de bizlerle paylaşmıştır:

“Aslı var mıdır bilmem. Alnının akıtması dudağının altına varan, ayaklarının dördü de sekili (beyaz kıllı) olan, yani uğursuz sayılan alâmetleri koyulu açıklı saç boyasıyla boyandıkları rivayetini de duyanlardanız.

Bu canbazlarda binek beygirleri de bulunursa da asıl aksatayı yapanlar ayrı idi.” **(İA, C.3; 1266)**

“Ayvansaray Yangınları” başlığında padişahların yangın yerine gitmesini halk, uğur olarak saymıştır:

“Bu padişahın silâhtarı Ali Ağa tenasübü endam sahibi ve gayet güzel bir gençti, davudi bir sese sahip ve musikiye âşına idi; sarayı hümayuna çırağ edilmeden önce intisap ettiği efendilerinden gördüğü muamele ve terbie icabı Hakimoğlu Ali Paşa gibi şanlı bir veziri çekemiyenlerle birleşmesine sebep oldu, Ayvansaray yangınında âdi bir hilye ile veziri azlettirmeğe muvaffak oldu. Ali Paşa, mutad olduğu üzere yangın yerine gitmişti. Padişahların da yangın yerine gelmesi, ateşin bir an evvel sönmesi için bir uğur sayıldığından Üçüncü Osman da saraydan bir filikaya binip Ayvansaray önüne gitmişti. Silâhtar mahub Ali Ağa’nın talimi üzere Kapıcılar Kethüdası Arapkirli İbrahim Bey, Sadırâzamı Ayvansay’a yakın bir yerde önliyerek:

-Şevketlû efendimiz avdet ettiler, yangın söndürüldü, siz efendim de buyurun! Dedi.”

(İA, C.3; 1654)

Bazı hayvanların insanlar üzerinde uğur ya da uğursuzluk getirdiği inancı hâkimdir. Uğur böceğinin, uğurlu sayılması veya kara kedinin, kişinin önünden geçmesi ile uğursuzluk olduğu inancı yaygındır. “Aziyade” başlığında da baykuş ötmesinin uğursuzluk olarak sayıldığına değinmiştir:

“Çektikleri halde Aziyadê ile birlikte Eyyubdaki eve dönülürken başlarında baykuş ötecek ve başlarında felâket kuşunun ötüşü zavallı Aziyadê’yi göz yaşlarından bitkin bir hale getirecektir.” (İA, C.3; 1692)

“Ocak Süpürücüler” başlığında bu kişilerin halk tarafından çocukları ürkütmeleri nedeniyle uğursuz olarak sayıldıklarını anlatan bir olayı paylaşmıştır:

“-Kahrolası herif yine göründü, çoluk çocuğun ödü koptu. Evlâtlarımız dağlara taşlara boncuk (yani havale) illetine uğrayacak! Kabilinden çenelerle palas pandıras aşağıya saldırlırlardı.

Çocukları içeri alırmaz başparmağı daldırıp damaklarını kaldıran kaldırına arka üstü yatırıp kasıklarındaki korku damarlarını basana; ardından çömleğe oturtup, apteshaneye götürüp (çiş, çiş!) lerle idrar ettiren ettirine.” (İA, C.3; 1412)

“Ayazmakapusu yangınları” başlığında da dönemin halkı tarafından çıkan yangını bile inanış doğrultusunda bir kişinin üstüne mal etmenin örneğini görmekteyiz:

“Devrin ulemasından Duhaki Mustafa Efendi isminde bir zat İstanbul kadısı tayin edilmiş ve yangından bir gün evvel Büyük şehre gelmişti; halk arasında, yangın âfetini kadı efendinin ayağı uğursuzluğuna yoranlar çıkmış ve hattâ ebced hesabı ile:

Kudümi Kadide

<<1070>>(M.1659)

Terkibi garib bir tesadüf olarak yangına tarih düşmüştü.” (İA, C.3; 1514)

“Bâhur günleri, Eyyâmı bâhur” başlığında yapılmaması gereken halk tarafından uğursuz sayılan günlere dikkat çekmiştir:

“Bugünlerde hamama gitmeğe, yıkanmaya, bedeni temiz bulundurmağa, dikkat etmelidir. Güneşin kızgın ışığı altında da gezmemeli, mideyi doldurmamalı. Birçok kişiler bâhur günlerinde denize girmemeğe dikkat ederler, rivayet olduğuna göre o günlerde denize girilecek olursa insanın âzası, eli, ayağı, yüzü gözü alaca bulaca leke olurmuş. Bu bâhur günleri lekeleri asla giderilemez.” (İA, C.4; 1884)

“Bayazıd II” başlığında da bir uğursuzluk alemetine yer verilmiştir. Halk tarafından tabiat olayı olan depremin nedeni bir kişiye bağlanmış ve depreme onun uğursuzluğunun sebep olduğu iddia edilmiştir:

“Şehzade Korkud vak’asının çıktığı yıl, 1509 da, Eylûl ayının ondördüncü Cuma günü İstanbulda, tarih kitaplarına <Küçük Kıyâmet> diye geçen müthiş bir zelzele olmuştu. Büyükşehir bir harabezâia döndü, tarihî surların mühim bir kısmı ile büyüklü küçüklü yüzden fazla cami, birçok han, hamam, medrese, mektep üçbine yakın ev yıkıldı, ve 5000 kişi enkaz altında kalarak öldü. Halk bunu bir işareti ilâhiye gibi gördü, babasına âsi evlâd olan Korkuda bir uğursuzluk giyirildi, şehzadelerin hepsinin çocukları olurken onun evlâr bâhibi olmaması da Allahın ona gazabından bilindi. <Meyvasız ağaçtır, ayağını bastığı yerde bet bereket olmaz. Âliosman tahtı onun için değildir> dediler.” (İA, C.4; 2222)

“Bektaşiler” başlığında da tekke içinde âşık için yapılan merasimlerin yanı sıra çeşitli halk inanış ve âdetlerinden bahsedilmiştir. Bu başlık içerisinde geçen inanış örneklerini detaylı bir şekilde anlattığını görmekteyiz. Kısmet ile alakalı olduğu düşünülen sofrada kaşığın kapatılması, ayakkabıyı çıkarttıktan sonra kapıya arkasını çevirmenin günah sayılması gibi birçok inanışa değinildiği görülmektedir:

“Sonra sahib tabutu açıp, aşık alır, bir odaya götürür, namaz kıldırır ve:

-Ey can! Öldün, namazını da kendin kıldın, kendini şimdi mürşidine teslim edince, yeni bir hayata gireceksin, buyur erler meydanına!..” der

-“Ve aşık yerden kaldırır, kefeni çıkarır (kefeni giydirir) boynuna Tigibend denilen bir çevreyi geçirir bağlar.

“Son zamanlarda merasimin bu kısmı tadil edilmiştir, yalnız abdest ve namazla iktifa olunmuştur.

“Sahib aşkın tigibendinin uçlarından tutub çekerek Meydana getirir, Meydan tekenin büyük ayin salonunun adıdır. Evliya Çırağı denilen tek bir kandille aydınlatılmışdır. Hiçbir ses işidilmez, hiçbir hareket görülmez, ortalık yarı karanlık, esraralüd halledir.

“Mürşid Baba hususi makamında vekaar ile oturmuştur. Meydanda Oniki imam makaamını temsil eden oniki post vardır ve her birinde bir baba oturmuştur, elleri göğüslerinde ve başları da göğüsleri üzerine eğik dururlar.

“Sahible aşık, Meydan kapusundan eşiğinde niyaz etdikten sonra girerler, aşkın boynundaki tigibendi sahibin elinde sahib önde, aşık arkada olarak girerler. Meydanı bir buhur kokusu doldurmuş olub alışık olanları gaşyeder.

“Sahible aşkın ayakları çıplaktır, sağ ayaklarının başparmaklarını üzerine oyarak bir müddet dururlar. Bu duruş mürşide teslim olarak hayatda doğruluktan ayrılmayacaklarına remizdir.

“Sahib yanık bir sesle bir müracaat okur sonra Mürşid Baba gür sesle feseyekfukuhümullah okur, herkes oturduğu yerde niyaz vaziyeti alarak tasdik eder.

“Sahib ile aşık dört kapu selamını verirler; dört kapu Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marufet kapularıdır. (Selam şekli: Esselamu aleyhi şeriat Erenleri! Tarikat erenler! Hakikat erenler! Ve nihayet Marifet erenleri!... dir) Her selamda ileriye doğru bir adım atarlar, bu adımlar dört kapudan ayrı ayrı girilmiş olduğunu temsil eder. Sonra yine eller göğüste çıplak ayaklarının baş parmakları tarif edilen şekilde niyaz vaziyetinde dururlar.

“Mürşid sağ eli ile aşkın sol elini tutar, ikrar alır. Kendisi de talimatını verir.

-Yalan söyleme, haram yeme, zina ve livata etme; elinle koymadığın alma, eline, beline, diline, pek ol...” der.

“Tekke sazı başlar, Münacaatler, naitler, nefesler birbirini takib eder.

“Aşık babaların ellerini öpmeğe başlarken getirdiği kurban tığlanır.

“Ufak bir ayini cem olur. Meydanda demler alınır, gülbankler çekilir. Yine nefesler okunarak meclis dağılır. Aşık o gece tekkede sahibinin rehberini odasında yatar;(soyunub Bektaşî zeynine girib yoluna sapmış olur)”

El öpme- “Elin dış tarafı, üstü değil, avuç öpülür.”

Tanışma işaretleri – “Bir bektaşinin diğer Bektaşî ile tanışması için bir takım işaretler vardır, en marufu sağ eli baş parmak yukarıya doğru kaldırılmak süretiyle kalb üzerine koymak ve bu sırada boyun bükmeğdir. Fakat arif olanlar bıyıklarından, sakallarından, bakışlarından tanışılır”.

Bazı âdetler- “Kaşık sofrada daima içi açık olarak durur, asla yüz üstüne kapatılmaz, kapanırsa nasib, kısmet kapanır bilinirdi.

Bektaşî eşiği atlayub, çıkınca pabucunu kapu eşiğine muvazi olarak koyduktan sonra giyer; kapuya arka çevirmek günahdı.

-Dem Meclisi

(Bektaşî tekkelerinde kurulan meclislerde babalar ve canlar rakı ve şarab içegelmişler idi, o meclislerde dem sunulması ise hususi bir şekle tabi idi.)

“Saki kadehi, fincanı sağ elinin avucu içine alır, başparmağını serbest bırakır; sol elini göğsünün altına koyar; fincanı, kadehi öne doğru eğilerek sunardı, sunulan can da

-Eyyallah!. Diyerek aynı vaziyet ve usul de alır, aldıktan sonra kadehi göğsüne götürür ve boyun keserdi; ve kadehi avcunun içinde tutarak içerdı. (Yani kadeh verilirken alınırken içilirken parmak uçları ile tutulmazdı). Kadehi iki avucu ile tutan Bektaşiler de vardı, (bu takdirde sol elin avucu, içinde kadeh bulunan sağ avucu sarar, tutardı).

“Şarab veya rakının kadehte görülmemesi içindir ki elleri ile örterlerdi, içdikten sonra Saki;

-Aşk olsun’ der ve kadehi aynı usul ve erkan ile alırdı, arka arka çekilir ve minval üzere meclisdekilere kadeh dolaşdırır ihvan sulanır, demlenirdi”.

-Lokma gülbanki

Sofraya oturulduktan yemeye başlamadan çekilen gülbanktır.” Bismi Şah evvel Allah diyelim, Kadim Allah!..”

-Sofra gülbanki

Yemek yenildikten sonra çekilen gülbanktır. “Allah.. Allah.. İlallah..”

“Bu gitti yenisi gele; Hak bereket vere, yiyenlere nur ola, Pişirip kurtarab (kutaran) derviş, derdmendin Hak erenler destgiri ve destgirimiz ola...” (İA, C.5; 2448-2449)

Göz çevresindeki seğirmelerin halk arasında iyi ya da kötü pek çok olaya sebebiyet vereceği inancı eski dönemlerden günümüze kadar gelmiştir. “Binbirdirek batakhane” konu başlığında da bununla ilgili kişiler arasında geçen bir muhabbetin içeriği paylaşılmıştır:

“- Ah efendim... Haylı zamandır hayalinle oyalanırken elhamdülillah bugün size kavuştum. A kızlar kaç gündür gözüm seğirdi. Bakın sonu neymiş. Tayyarzademiş görecekmışim... der.

İki yanına biri diğerinden güzel olan on iki cariye dizilmiştir, kızlar bir ağızdan; “Maşallah Sahba kalfa! işte bu şikara söz yok...” derler.” (İA, C.5; 2791)

“Borc Yüzünden Habsedilme ve Borcluların Affı” başlığı içerisinde de yine padişah için uğur getirdiği düşünülen bir inanışa değinilmiştir. Yapılan adak ile sıkıntılardan kurtulma umudu olduğu görülmektedir:

“Saltanat tebeddüllerinde askere ve sair devlet memurları ile hanedan bendeganına cülüs bahşişi dağıtılırken borcunu ödeme imkanından tamamen mahkum kimseleri borçlarını ödeyerek kurtarmak, tahta çıkan yeni padişah için bir uğur sayılırdı. Büyük memuriyetler özleyen unutulmuş devletliler, pek nazik sıkıntılı durumlara düşen varlıklı kimseler, gaaylerine ulaşma sıkıntılarından kurtulma yolunda; “Baba Caferden şu kadar nefer borçluyu halas edeyim” diye adakda bulunurlardı.” (İA, C.6; 2963)

“Bozacı güzeli Karagöz Mustafa ile Serendiblinin kızı Dürdanehanım hikayesi” içerisinde inanış sayılabilecek baht ve güzel şansa değinmiştir:

“Baht ve devlet kuşu zenginin başına konmuştur ama gönül kuşu fakirin ten kafesinde de çırpınır.” (İA, C.6; 3046)

Cellatların öldürdükleri kişilere ait eşyaları satışa çıkartmasına “Cellad mezadı” denilmiş ve bu başlığın içerisinde satılan eşyaları alan kişiye uğur getirmediğine dair yaşanmış bir hikâyeyi paylaşmıştır. Ansiklopedide verilen olay şu şekildedir:

“Bir mahkum cellada verildi mi, esvabiyle beraber üzerinden çıkan herşey celladların olurdu; bu eşyalar toplanır ve senede bir veya iki defa büyük bir mezar ile satılır, tutar bedelleri celladlar arasında taksim edilirdi. Buna “Cellad Mezadı” denilirdi. Cellad mezarlarında ekseriya çok değerli eşyalar bulunurdu ve sahibleri cellad elinde can verdiklerinden, bir uğursuzluk yorularak hakiki değerlerinden çok ucuza satılırdı, fakat cellad mezadından bir şey satın almakda her kişinin yapabileceği bir şey değildi. Bazı devlet adamları, zenginler celladın pençesi yakalarına yapışmadan üzerlerinde bulunan kıymetleri yüzükleri saatleri çıkarırlardı.

O zamanlar İstanbulda Rasim Ağa isminde namlı bir saatçi ve kuyumcu vardı. Hakikaten büyük sanatkardı. Gazanfer Ağa bu zata fevkalade kıymetli elmaslarla müzeyyen altın bir koyun saati yaptırmıştı. (Ceb saatinden daha büyüğü, koynundan muhafaza edilen saat) saatin cevahirini de kendisi vermişti. Kapı Ağası Gazanfer Ağa bir askeri ihtilalde cellada verilince Ağanın meşhur murassa altın saati koynundan çıkmış cellad eline düşmüştü. (B: Gazanfer Ağa). Celladlar başlı başına bir servet olan bu saat için mezar yaptılar. Saati cellad mezadından Tırnakçı Hasan Paşa satın almıştı. Az sonra Tırnakçı Hasan Paşa da idam olundu, saat gene cellad mezadına düştü. Bu sefer de bu harikulade pek ucuz bir bedel mukabili Kasım Paşa satın aldı. Bir iki ay geçti geçmedi Kasım Paşa da cellada verildi. Saati onunda koynundan çıktı ve üçüncü defa cellad mezadına düştü. Bu sefer de Gazanfer Ağanın meş’um saatini Sadırazam Derviş Paşa satın aldı ve küçük kardeşine hediye etti. Tarih kaynakları bu zatın ismini yazmıyorlar, pek genç yaşında yani tüysüz bir delikanlı iken sadırazamın himayesiyle Eğriboz Sancak Beyliğine tayin edildiği için “Civan Bey” diye lakab takılmış ve adı unutulmuştur.

Müverrih Peçevili İbrahim Efendi Civan Beyle Eğribozda bey konağının deniz üstüne kurulmuş salaş taraçasında sohbet ediyorlarmış. Söz saatten açılmış, İbrahim Efendi de saat meraklısı imiş. Civan Bey koynundan murassa bir sat çıkararak müverrihe göstermiş: İbrahim Efendi “Ömrümde bu kadar güzel saat görmedim” deyince Civan Bey de o güzel ve kıymetli saatin başından anlatmış. Peçevili elindeki hemen bırakarak “Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez... Paşa nasıl olmuş da size

hediye etmiş!...” demiş. Bu söz Civan Bey'e tesir etmiş ve bir öekiç ile de çarklarını kırarak denize atmış...

Denizin dibinde saatin parıltısı görölüyormuş; Beyle İbrahim Efendi taraçada oturuyorlarmış bir atlı gelmiş, Cihan Bey'e yazı fesinden azledildiğini tebliğ etmiş, Civan Bey şaşırmış; “Azlimi mucib bir şeyimiz yok idi...” demiş. Gelen adam “Beyim... Beyim Derviş Paşa idam olundu... Sizin dahi idamınız için ferman çıkıp bostancılarla gönderildi... Sonra şefaatchileriniz himmet ettiler... İkinci bir ferman ile ben gönderildim ve idamınıza memur olanlara yarım saat evvel yetişebildim!..cevabını vermiş.” (İA, C.6; 3428-3429)

“Çalmak” başlığında da geçmişten günümüze batıl inanışlar içerisinde yer alan ıslık çalmanın uğursuzluğunu bir kelime içerisinde paylaşmıştır:

“-Islık çalma evladım, yılan tesbihidir.” (İA, C.7; 3692)

“Çorba, Yeniçeri Asker Ocağı Çorbası” başlığında uğur sayılan kazandan bahsetmiştir:

“Bir de bütün yeniçeri açığını temsil eden << Kazanı Şerif>> vardı, Yeniçeri ocağının kuruluş devrinden kalmış olan bu eski kazan, ocağın uğur ve celâdet tılsımı bilinirdi.” (İA, C.8; 4097)

“Çorab” madde başlığında ayağının uğuru ve bereketine inanılan kişilerden bahseder. Bazı kişilerin adım attıkları yere uğur ve bereket getirdiğine inanılır:

“Kış basmaksızın bir ayak evvel dükkâna gelseniz de bir parça ayak dinlendirseniz..ayağınız pek uğurludur...” (İA, C.8; 4102)

“Dağhamamı cinayeti” maddesinde konu başlığıyla çok alakalı olmayan bir el uğuruna değindiği görülür. Fazla detay verilmediği için kişi hakkında uğurlu sayılan olay ve durumlar hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak doğum yaptırdığı kişilerin sağlıklı bebek dünyaya getirmesinde el uğurunun faydalarını gördüğü şeklinde bu satırdan anlam çıkartabiliriz:

“Derviş Ebe o tarihlerde altmış yaşlarında, hem şöhret, hem de servet sâhibi imiş, eli de gayet uğurlu bilinirmiş.” (İA, C.8; 4199)

Kötü olayların geleceğine dalalet ettiği düşünülen bir inancı da “Deve” başlığında belirtmiştir. Develerin gelişini kötü olayların habercisi olarak nitelendirdiğini görmekteyiz:

“Ferd ve toplum hayatında huzursuzluk alâmetlerinin belirmesi : <Develer gelir Mardinden, neler çıkar bak ardından>.” (İA, C.8; 4530)

“Dövmeliler Gemisi” maddesi içerisinde de yine uğur getirdiği düşünülen bir davranış anlatılmıştır. Denizcilerin yaptırdıkları dövmelerin bir uğur simgesi olduğu düşüncesi şu şekilde verilmiştir:

“Bahriyeliler, her gittikleri memlekette usta dövmecileri bulup, vücutlarına türlü şekiller yaptırırlar, Blake’nin dövmeli gemiciler her biri ayrı birer uğur ve hâtıra olan dövmelerinin yegâne servetleri olduğunu söylemektedirler.” (İA, C.9; 4736)

“Dürdâne (Oyacı)” başlığında baht açıklığını, uğurlu anlamında kullanmış diyebiliriz:

“Oyasından güzel gül goncesi
Bahtı açık doğmuş Kadir Gecesi
Natır Fatma anası hem Hâcesi
Gamzeleri talimlidir mestâne” (İA, C.9; 4827)

Halk arasında eskiden günümüze kadar süregelen inanişlardan biri de düztabanlıların uğursuzluğa sebep olduğudur. “Düz taban” başlığı altında da bu inanişe örnek vermiştir:

“Düz taban” halk ağzı deyim “Uğursuz adam” anlamında kullanılır; meselâ yolculuklarda türlü aksiliklerle karşılaşıldığı zaman: “içimizde bir düz taban var!...” denilir. (İA, C.9; 4837)

Koçu, “Endam Aynası” madde başlığında aynalarla ilgili halk inanışlarına dikkat çektiği görülmektedir. Özellikle geceleri elektriğin olmadığı dönemlerde çıkan bu inanışlar, insanlara kötü şans ya da başlarına kötü olaylar getireceği düşünülmektedir:

“Yobaz tabaka insan resmi, heykeli gibi aynaya bakmayı da günah sayarak: Bundan, yakın geçmişe kadar İstanbulun Müslüman- Türk evlerinin bir kısmında, endam aynası değil, bir ayna kırığı parçası bile bulunmazdı. Yine eski bâtil inanca göre gece aynaya bakmak uğursuz sayılırdı: bundan ötürü evlerin ve konakların çoğunda konsol, duvar ve endam aynalarının üzerine geceleri bir örtü atılırdı (B.: Ayna, cild 3 sayfa 1605)” (İA, C.9; 5114)

“Enstitütrisler” başlığı ile hurafelerin yaygın olarak varlığını gösterdiği halk inanışlarında çocukları korkutmak ya da hoşlarına gitmeyen şeylerin yapılmasına engel olmak isteyen kişiler uğursuzluk alametlerinin kendilerini bulacağını dile getirmişlerdir. Aşağıdaki konuşma metninde de bunu açık bir şekilde görebilmekteyiz:

“- Ayol çıldırdınız mı çocuklar? Evimizin beti bereketi gider, tadı tuzu kaçır, aramıza melâikeler giremez.. Aklınızı denk alın, son pişmanlık fayda etmez!.. derlerdi; ve o körolası görenek yine de hükümfermâ olurdu.” (İA, C.9; 5128)

“Düz Taban” başlığında olduğu gibi “Esir hanı, esir pazarı” başlığında da düz tabanlı kişilere karşı oluşan uğursuzlukla ilgili inanışa yer verilmiştir:

“Satışa çıkarılan mutlakaa yalın ayak olurdu, düz tabanlılık uğursuz bulunduğu için taban mûayenesine pek önem verilirdi, düz taban kölelerin fiatları çok düşük olur, öyleleri hattâ alıcı bulamaz, esirci elinde kalırdı.

Aman düz olmasın göster tabanın
Altun sayılacak şehlevendirme” (İA, C.10; 5277)

“Eşeğe Ters Bindirerek Teşhir Cezâsı (Kapkaççı Hırsızlara Ve Yankesicilere)”
bu başlık içerisinde de suçluların cezalarını çektikten sonra birdaha suç işlememeleri
adına yapılan uygulamayı anlatmıştır:

“Teşhirin son günü de «Yüzü ak olsun!..» denilerek yüzüne çanak çanak yoğurt
çalınırdı. İlk suçu ise yoğurtlamadan sonra serbest bırakılır.” (İA, C.10; 5368)

“Eşref Saat”i başlığında da saatler üzerindeki uğurlu/uğursuz vakitleri ele alan
Koçu bu inanışa gösterilen rağbete değinmiştir:

“Yümünlü, uğurlu an, saat, gün, zaman için kullanılmış bir deyimdir. Yıldızların,
burcların, seyyârelerin, ayın ve güneşin mevki ve hareketlerinden insanların hayatı
üzerine bâzı hükümler çıkarıldığı, «İlmi Nücum»un, «Yıldızlar İlmi»nin rağbetde
olduğu devirlerde «Eşref Saat»e inananlar pek çokdu; o devirlerde bu hükümler, ilmi
nücum ile uğraşan, bu ilimde mütehasıs bilinen «müneccim»ler tarafından çıkarılır,
verilir idi; uyanık istibdat, Tanzimat devrine kadar Osmanlı İmparatorluğunda
Müneccimbaşılık adı ile büyük bir devlet memuriyeti vardı; «Eşref Saat» bilhassa bir
işe başlar iken aranır, devlet işlerinde Eşref Saati de müneccim başılar tesbit ederdi.
Kız oğul nişanlanırken, nikâh kıyılır iken; yola çıkılır iken; Ordu ve Donanma
seferlere çıkarken; bir ziyafet vereceği zaman, bir binânın temeli atılır iken, bir kişinin
sorumluluğu ağır büyük bir memuriyete tâyininde ve işe başlamasında, yeni bir
pâdişahın resmen tahta oturma merasiminde ve daha bunlara benzer türlü hususlarda
mutlaka«Eşref Saat» aranırdı. Yine müneccimler tarafından tesbid edilen ve Eşref
Saatin tamamen aksi olan«nühus», «uğursuzluk», «şeamet» anları, saatleri de vardı,
ondan da dikkat ve dehşetle çekinilirdi.

Saat imalcileri yaptıkları saatleri, ilk defa olarak bir müneccime tesbid ettirdikleri
Eşref Saatde işletirlerdi; en önemli ve zengin tarih kaynaklarımızdan Peçevlî İbrahim
Efendi tarihinde Kapuağası Gazanfer Ağa için yapılmış kıymetli bir saat üzerine
dehşet verici bir fıkra vardır (B.: Cellaâd Mezadı, cild 6, sayfa 3428; Gazanfer Ağa).”
(İA, C.10; 5384)

“Futa” başlığı içerisinde uğur ve bereket getirdiği düşünülen bir bel bağı hakkında bilgi verdiği görülmektedir:

“Toplum hayatımızda yüzyıllar boyunca iş işlerken bele bağlanan bir futa-peştamal, bütün esnafın ve zenaat erbabının müşterek ve kutsal alâmeti fârikası, maskotu, bir hüner, mârifet, ehliyet, uğur, bereket, sıhhat, alâmeti, tılsımı bilinmiştir. (İA, C.11; 5867)

Kişiler üzerine yüklenen uğur/uğursuzluk örneklerinden birine de “Et” başlığı içerisindeki konuşma metninde yer vermiştir:

“Bre herif, ocağın uğurunu kestin!..” (İA, C.10; 5386)

Uğursuzluk üzerine çok fazla detay paylaşılmamış olsa da “Gıyâseddin Bey (Köprübilmez)” madde başlığında Memiş adındaki gencin bu inanışla ilgili paylaşımını görmekteyiz:

“Bir hafta kadar sonra Gıyas Bey öldü, defteri sordum, genç Memiş:

-Beyimi o uğursuz defter öldürdü.. geceli gündüzlü yazdı.. ben o defteri ocağa attım yakdım!.. dedi.” (İA, C.11; 7034)

3.2. Bereket ile İlgili İnanışlar

“Aşure Baklası” başlığını Aşure günü konusu içerisinde de ele alabileceğimiz gibi bereket tılsımı anlamı içermesi nedeniyle Bereketle ilgili inanışlar kapsamında değerlendirmeyi uygun görmekteyiz:

“Aşûre yenilirken, kaşığa gelen ilk bakladır; Aşure Baklası yalanıp çıkarılır, sofradan kalkınca güzelce yıkanır ve kurutulduktan sonra para kesesine bereket tılsımı olarak

atılırdı. Kesesinde âşûre parası bulunduramayanlarda, muhakkak ki bir âşûre baklası bulunurdu.” (İA, C.3; 1178)

“Âşûre parası” başlığında da “Aşure Baklası” gibi para cüzdanlarına konulduğunda paranın bereketini arttırdığı inanın hâkim olduğunu görmekteyiz.

“Âşûre pişirilirken birkaç tane delikli gümüş para kepçenin ağzı dibine bir ibrişimle bağlanır, âşure piştikten sonra bu paralar yıkanır ve para keselerinin dibine bereket tılsımı olarak dikilir.” (İA, C.3; 1178)

Bereketle ilgili inanışlara örnek olarak “Balıkçı Baba” konu başlığında Eyüp’te yaşayan aba ile gezen ve balık tutan bir tekke babasından bahseder. Beraberindeki kişilerinde bereketinden nasiplendiği dile getirilmiştir:

“Eyyubda yerleşmiş: yaz ve kış sırtında aba, başında keçe külâh, alnına kâkülleri dökülmüş, bıyık sakala karışmış, uzun saçları omuzda, sine uryan, ayak yalın, her sabah, barındığı tekkedeki odasından çıkar, iskeleye iner teveccühü olan genç bir balıkçının kayığına bir ve bir tek balık tutarmış, genç balıkçı ise babanın ayağı bereketi kayığını balıkla doldurmuş; fakat Balıkçı Babanın tutduğu kadar iri balığı tutamazmış. Melâmi derviş o tek balığını ya o gün kendine rızık yapar, yahud Eski-Yeni semtinde bir rum bakkala verip başka bir ihtiyacını temin edermiş.” (İA, C.4; 1989)

Bereket inancı, insanlar üzerinde büyük önem taşımaktadır. Eski dönemlerden günümüze kadar süregelen kazançlarını arttırmak için çeşitli yollar denemeye devam eden insanlar, belli bazı inanışları uygulamaktadırlar. Az kazanan ya da çok kazanan kişiler için bereketin kişinin kendisindeki uğur ya da uğursuzlukta olduğu fikri hüküm sürmektedir. “Boğçacı Kadınlar” başlığına baktığımızda alının teri ile çalışan kadınların bir türlü istediklerini alamadıkları bunun da bereketsiz kişiler olmalarından kaynaklı olabileceği ifade edilmiştir:

“Zavallı Boğçacı kadınların bahtları mı kıt, nasibleri mi bereketsizdi neydi, bu kadar muayeneye, patırdıya bir kuruşa bardak altı bile alınmaz; hiç bir şey satamadan somurta somurta kapudan çıkarlardı.” (İA, C.6; 2939)

Paranın çoğalıp artması için bereket arttırıcı olguların arayışı insanlığın yüzyıllardır devam ettirdiği bir uygulamadır. “Cağaloğlu Hamamı” konu başlığı içerisinde şeyh tarafından kendisine verilen parayı harcamayıp kişinin onu bereket bilmesini anlatmaktadır. Bu inanış doğrultusunda paranın eksilmediği, her harcama girişiminde de yerini dolduracak bir olay olduğunu iddia etmiştir.

“Baş sofada şeyh efendinin önüne oturdum, efendi ak sakal yetmişlik bir ihtiyar, diğer müşteriler cümle bize bakarlar ben hicabımdan terlerim kazık kadar delikanlının kendisini öyle mübarek bir zâte yıkatması olacak şey değildir. Efendi rüyadaki riyazet emri yerine gelsin diye şöyle bir iki kese vurup bırakmadı, dellak müşterisini nasıl yıkarsa öyle yıkadı, üstelik hamamdan çıktığında bana bir altın da bahşiş verdi. İşte asıl nakledeceğim hikmet bundan sonra başlar. Efendim verdiği o altını keseme attım, tam elli yıl o altını bozdurup harcayamadım, öyle parasız anlarım oldu, meteliğim kalmadı, tam leyhin altınını bozdurayım derken bir yandan bir iş çıktı, elime para geçti, altın kesemde kaldı, öyle tılsımlı bir altın idi ki bana para sıkıntısı çekdirmeydi.” (İA, C.6; 3339)

“Çene” başlığında tam olarak inanış içeriği belirtilmese de bir halk deyişine yer verilmiştir:

“Çeneye kuvvet, keseye bereket: teşci yollu darbı mesel misal: koşar gibi giden birine yolda bir ahabı sorar:

-Nereye? . .

-Parti kongresine!

-Haydi bakalım, çeneye kuvvet, keseye bereket! . .” (İA, C.7; 3821)

Halil İbrahim denilen Hz. İbrahim peygamberdir. Hz. İbrahim çok cömert ve insanlara bol bol elindekilerden ikram eden bir kimse olduğu için, Halil İbrahim bolluğu ve bereketi temsil etmektedir. Ve günümüze kadar kardeşi ile arasında geçen

olan Buğday hikâyesi anlatılan Halil İbrahim, toplum içinde bereket denilince akla ilk gelen önemli bir kişidir.

“Çiftçiler” başlığında da buna benzer ifadelere yer verilmiştir. Buğdayın artmasını temenni eden çiftçilerin iş başında ettikleri dua da Halil İbrahim bereketini istemek olmuştur:

“- Ekmek benden bereket senden, ver Allahım ver!... diye bağrışır, boğazlarında torbalarla tohumluk buğday, alayı seyreden halkın üzerine avuç avuç serperek: --- Benim elim değil. Adem babanın elidir!... yâ Rabbi, bereketli Halil İbrahim ver!... diye güruh güruh geçerler>> (Evliya Çelebi)” (İA, C.7; 3968)

“Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığında içerik olarak detay olmasa da aşağıdaki dizelerde bereket inancına değinilmiştir:

“Toprakdan bereket Hakdan dileği
Hıyarın fiatı çıksın bahâya” (İA, C.10; 5341)

3.3. Büyü ve Sihirle İlgili Halk İnanışları

İbn-i Haldun, sihir ve tılsım ilimleri için “Bunlar birtakım istidatların keyfiyetlerine dair ilimler olup bu sayede beşeri nefsler, unsurlar âleminde tesirler husule getirmeye muktedir olurlar. Bu tesir ya herhangi bir yardımcıya başvurmadan veya semavi hususlardan bir yardımcı sayesinde vukua gelir. İlkine sihir (büyü, efsun, sorcery, magic), ikincisine tılsım denir.” der ve sihrin yardımcısız olarak insan ruhunun bir etkisi olduğunu, tılsımda ise etkiyi oluşturmak için yardımcı bazı güçlere ihtiyaç duyulduğunu belirtir.²⁸

Kelimeye verilen bu ilk anlamların dışında kaynaklarda sihir kelimesine çeşitli özel anlamlar verildiği ya da anlamı vermek için sihrin tanımlanma yoluna gidildiği görülür. Bu bağlamda, sihrin olağanüstü hâller ortaya koyma hâli ya da doğaüstü

²⁸ İbn Haldun, **Mukaddime I**, Ankara, Onur Yay., 1977, s.1179.

güçlerle ilişki kurmak için yapılan büyüsel işlem olduğu yönündeki tanımlamalar zikredilebilir.²⁹

“Dr. Abdulhak Adnan Adıvar” başlığı altında kişilere verilen bazı maddelerin olağanüstü etkilerine değinmiştir. Bıldırcın kuşunun dilinin yenilmesi sonucunda mahkûmun suçunu itiraf ettiğini belirtmiştir:

“11 inci Esrar: Beher sene cüz'i bir kısrak südü içirilen sabi, sene nihayetine kadar çiçek çıkarmaya ve çıkarsa da az çıkara. 61 inci Esrar: Suçlu bir kimseye bıldırcın kuşunun dili yedirilirse bütün suçlarını itiraf eder.” (İA, C.1; 214)

“Arziye hocahanım” başlığında da büyü ve tütsü ile geleceği gördüğüne inanılan Arziye hocanın hikâyesine yer verilmiştir:

“Üfürükçülüğü, büyücülüğü yok; yalnız bakıcılık ederdi. Çıkınından beşyüzlük teşbihi, saplı tütsülüğü ve küçük bir kutudaki dolama baharını andırır tütsüyü çıkarır, çanağa ateş kodurur, bakacağı kişiyi karşısına oturtup adını, babasının anasının adlarını sorduktan sonra ateşe bir tutam tütsü atarak, teşbihi çeke çeke, gözleri havada, söyler dururdu:

-işte rüküş geldi. Halil acayıpcene; besbelli senin üstünde bir ağırlık var, nazara gelmişsin.

- Aman aman aman, Rüküş çırpınıyor. Ayol sana ne büyü yapmışlar, ne büyü! Tevekkele mi alın fikrin başında değil!

Taşradıkların ne halde olduğuna, uzaktan geleceklere, başka bir diyara gidip gitmeyeceklerine bakar:

-Rüştü ortada, etrafında gülüp oynayanlar var, hiç merak etmeyin cümlesi sıhhat ve afiyetle...

Veya:

-Ne o şıpır şıpır deniz gözüküyor. Kıyıda yeşil ağaçlar arasında uzun bir yol denizden gelecekler de; veyahut:

-Minareler, ezanlar okunuyor, karşımda İstanbul belirdi. İçinizde İstanbuldan dışarı çıkacak kimsecikler yok!... diyerek öter dururdu.

²⁹ İskender Pala, “Sihir”, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Ötüken Yay. 1998, s. 353

-Saçlı sakallı, Beyden Efendiden kişilerin de bunlara inandıkları olurdu. Sonra kahvesini, şerbetini içer, bir meci diye, baktıranlar çoksa bir lira avalidini alır giderdi. Güya bilmem hangi loğusalığa allar basmış. İyi saatlere karışmış. Bu bakıcılığı onlardan yadigâr imiş.” (İA, C.2; 1078)

Fazla bir detay olmaksızın cümle içerisinde büyücü, kurşuncu, okuyucu kadınlar kelimeleri ile “Aşk Muharebeleri” başlığında halk inanışlarında büyü konusuna değindiği görülmektedir:

“İşgüzar komşu hanımlar, büyücü, kurşuncu, okuyucu kadınlar çarşı içinde bu işlerin ustası dükkân sahipleri.” (İA, C.3; 1175)

“Âyine Yusuf ile Attarzade Mehmed Hikâyesi ” başlığı içerisinde kişilerin büyü ile sıkıntılarından kurtulacağı inanışına yer verilmiştir:

“Âyine Yusuf deliye dönüp hançere el atar: <<Ağayı, oğlanı, kızı doğrar, kendimi de telef ederim>> der.

Bir dostu mâni olur: <<Gel gidelim Hasan paşa medresesinde bir büyücü Hamza Rüstem Efendi vardır, o bu derde bir çare bulur>> der. Hemen kalkıp medreseye giderler. Yusuf bu süfli adamın akyalarına kapanır öper, beriki <Tövbeliyim> diye kendisini naza çeker, fakat Yusuf 2000 altın sununca <Var elem çekme yaparım> der. Burası, Mısırdır. Zavallı çocuk yedi yıl bu yabancı memlekette sefalet içinde sürünür. Bir gün, bir mezarlıkta yatıp kalkan bir Bektaşî babasına rastlar, Macerasını nakleder. Aziz, bunun büyücü Rüstemin işi olduğunu keşfeder: <Biz ona tövbe verdik idi yine yapmış!> der ve iki kâğıd yazıp birini Mehmede yutturur; <Yürü, merak etme.. dokuz gün deryada zahmet çekersin!> der; öbür kâğıt için de: <Bunu da İstanbulda Rüstem efendiye yutturun!> diye tenbih eder.”

“Paşa Medresesine gider, efendiye <hediyelik Mısır inciri> içinde Bektaşinin kâğıdını yutturur. Büyücü derhal şişip geberir. Muslu Reis oradan konağa gider. Mehmdî sağ ve sâlim teslim ederek Ayine Yusufu gemilerinde küreğe vurmak ister. Ahmed Ağa hazinedarına şefaet edip bir memuriyet ile taşraya sürdürür... Zeliha tekrar Mehmede nikâhlanır. Zifaf gecesi, yenge hanım, ayak yoluna çıkmasın diye odaya altı tane çiş ördeği koyar. Ve lâtife yollu, <su dökmek için dışarı çıkmağa iznimiz yoktur..> Baki ömürlerini zevk ile geçirirler...>

Bu masalların bütün güzelliği onları anlatan meddahın muhavereleri, tevsirleri türlü nükteleriyle, eşhas ve sahneleri de en hurda kıyafetleri ve teferrüatiyle canlandırmasındadır.” (İA, C.3; 1560-1561)

Başına gelecekleri önceden öğrenmek isteyen insanoğlu bunun sonucunda olacak olaylar hakkında bilgi almak için geçmişten bugüne birçok yol denemiştir. Bunu da insanüstü varlıklarla irtibata geçmeye çalışarak birtakım sihir, büyü gibi yollardan elde etmek istenmiştir. “Aynalı Bakıcı” başlığında da İstanbul’un eski dönemlerinde de bu olayın süregeldiğine şahit oluyoruz:

“Yarım asır evvelki İstanbulun namlı bakıcı ve büyücülerinden Sülüklü’de otururdu; aslı Rumelili, ellilik bir kadındı. Kendisine müracaat edenlere, bir karış boyunda bir aynaya bakarak istikbalden ve gaipten haber verirdi.” (İA, C.3; 1608)

“Ayrınlıklar” başlığı içerisinde geçen büyü ve tılsım hakkında tam detay verilmemiş olsa da kelime olarak burada inanışa değinilmiştir:

“Âdeta kerametini duyduğuna kaniim! Biliyor ki, etekleri suya değen taş kemerler içinde üst üste, arka arkaya kubbe dalgaları, minare okları ve servi tuğları adeselerde toplanarak, büyüyerek gözlerine bir tasvir, bir şifa tılsımı gibi hakkoluyor. Ruhanî iptilalar ve dünyevi zaferler namına kurulan bu ecdat bergüzarı ruhuna bir büyü, bir gurur gibi sinsin diye dürbünü elinden almıyorum.” (İA, C.3; 1632)

Çeşitli tütsüler ve karışımlarla yapılan birtakım büyü ve sihir bulunmaktadır. Örneğin yapılan karışımı içen ya da yiyen kişinin muradının olacağı düşünülmektedir.

“Aziyade” madde başlığında da çeşitli duman ve kokuların büyücülükle itham edildiği görülmektedir:

“Halk düşman ve tehditkâr, güzergâhımdan çekiliyordu; gazaba gelmiş ihtiyar kadınlar erkekleri tahrik ve beni tehdit ediyorlardı; kükürt kokuları duymuş ve yeşil dumanlar görmüşlerdi; beni büyücülük ve sihirbazlıkla itham ediyorlardı. Eski şüpheler sadece uyumuşlardı ve hiç kimseye mensubiyet iddia edemez ve istinattan

mahrum, endişeâver ve acaip bir şahıs olmanın meyvelerini topluyordum.” (İA, C.3; 1693)

“Bahâriye Adaları” başlığında uçan halılara benzetme yaparak sihir kelimesine yer vermiştir:

“Halicin bitiminde, Eyyubun Bahâriye adı ile meşhur yalı semtinin karşısındadır. Dümdüz ve eskiden üzerleri yemyeşil çimen, Hind masallarındaki uçan sihirli halıları andırır sihir yüzer seccadelere benzerdi; Bahâriyenin Sultan ve kibar yalıları, bir edebiyat ve musiki mahfili olan mevlevihânesi yerlerini Kontreplâk, çive ve tel yağ beriket, lastik fabrika ve imalâthânelerine terk edince, semtin kararar simâsı ile bu adalar kapkara birer toprak oldu; üzerlerinde oyulmuş kanatlarda kontreplak fabrikalarının işlenecek tomrukları yığılıdır.” (İA, C.4; 1850)

Eski uygarlıklarda sihir ve büyü, evreni anlamanın ve yaşamının bir yolu olmuş ve bu yolda pek çok insanüstü varlığa ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu işi yapan kişilerle alakalı İstanbul Ansiklopedisi içerisinde Reşad Ekrem Koçu’nun “Büyü, Büyücüler” başlığında detaylı bilgi paylaşımı yaptığını görmekteyiz:

“Dünyanın her tarafında olduğu gibi, asırlar boyunca büyük şehir İstanbul’un günlük hayatında da milyonlarca insan büyüye inanmış, sayısız hesabsız büyücüler, felaketler veya saadetler hazırlamak için büyüler yapmış, ellerinden tüyler ürpertici işler çıkmıştır. İstanbul’da halk ağzında büyü için “yapan da yapıran da kafirdir” denilir, fakat bir kadının kocasına, bir erkeğin karısına, bir adamın malına göz koyanlar daima bulunmuş, aile geçimsizlikleri, akrebe benzetilmiş akraba, hatta bazan siyasi ihtirasların esirleri, kadın veya erkek ricalden ve kibardan ayak takımından büyü yaptıranın kafir olacağını unutmuşlar, ve aradıklarını İstanbul’un bir köşesinde her zaman bulmuşlardır. Öyleki büyücü tipi halk hayatının makesi olan hayal oyunlarına geçmiş meddah hikâyelerinde yer almıştır.

İstanbuldaki halk inanına göre, büyücü müslüman ise yaptığı büyü çözülebilmiş, büyücü Hristiyan ise yapan ölüp de eli toprakda çürümedikçe çözülmezmiş; ikincisine kafir büyücü denilir idi.

Büyücülerin kendilerine müracaat edenlere yaptıkları bazı büyüler şunlardır:

Kadını kocasında, erkeği karısından veya iki dostu yekdiğerinden, evladı babasından anasından, ana babayı evladından, sadık bir bendeyi efendisinden hatta bir veziri soğutmak için büyü hedefi olan kimsenin üzerine domuz yağı sürmek.

Bir aile yuvasının ağız tadını bozmak için o even şeker çalıp o büyücüye büyü yaptırmak.

Bir kimsenin körü körüne emir altına alınması için, kendisine büyücü elinden terbiye edilmiş eşek veya öküz dili yedirmek. Bir kimsenin türlü sıkıntı, ızdırab, zaruret ile kahrolması için kasablardan koyun veya sığırın kürek kemiğini alıp, bunun üzerine felaketi istenenin adını yazdırtmak.

Evinin eşiğine tartılmamış sirke dökmek. Yılan gömleğini ateşe atup dumanıyla tütülenmek.

Rahmetli büyük dostumuz Sermed Muhtar Alus büyü ve büyücüler üzerine bize şu notları tevdi etmiştir: “Çok eskilere gidemem bildiğim 1890-1900 arasındır; büyü, en fazla cinsiyet cilvelerine şirin gözükmek, sevgi, sevginin kayıdsızlığı, vefasızlığı, ihaneti gibi keyfiyetlere münhasırdır. İster helalinden olsun ister haramından. Mesela toy bir şabiemred mahaliyede komşunun hoppa kızını kafes aralığından göre göre sevirir, yemez içmez, eridikçe erir; oğlan tarafının etekleri tutuşurdu:

-Evladımızı büyü ile bu hale sokdular, kahrolsunlar, Köprü üstünde dilensiler inşallah!

Kız tarafında da şu kanaar:

-Anası karı, anne annesi koca karı zavallı genci kıskandı; vırlaya vırlaya hayali fenere çevirdi; sürüm sürüm sürünsünler!

“Yine bir başka mahallede ev hali bu ya, karı koca arasına atışirlarken hanım hırgürü arttırmı; çingır çingır bağıra bağıra veriştiriyor. Beriki süt dökmüş kedi. Gelinin şirretliğini duyan kaynana da, büyük kaynanada çeneler işler;

-Oğlumuz olacak öküz bunları işitiyor da dudak bile kımıldatmıyor... Ben olsam lahzada kadının pastırmasını çıkarırdım!

-Leşini yere serdikten sonra kaltağı talakı selase ile boşar kapı dışarı dehlerdim!

“Altmışlık çarpıntılı bir efendi soluna yatayım diye yatakta hatuna arkasını dönmüş uykuya varmış. Derhal günahına girilirdi.

-Akıllı fikri kimde acaba? Kağıt kafavı Sadberk şıfıntısı, adamcağızı büyüledi mi yoksa?

-Etli canlı tuvaletine düşkün gelin hanım, sorfarada sarımsaklı yahniyi, yoğurtlu Tatar böreğini, kase dolusu erik hoşafını gövdeye atmış; kımıldayamayacak raddeye gelip; mindere uzanmış, şekerlemede. Kulaktan kulağa fısıltılar

-Kocasında gözü yok ki, Zıbarıp gözleri kapalı mutlaka birini düşünüyor; Hafız Recebi mi Hafız Samiyi mi seviyor nedir?

-Hüddamlı bir hocaya baktırıp anlasak!

-Mahmut paşa mahkemesi avlusundaki Küpeli Araba büyü yaptısak, tazeyi soğutsak! Büyünün hedefleri muayyen, ona karşı korunacak kalkanlar çeşitliydi. Önce şirinlik faslından başlayalım: Keskin bir hocaya şirinlik muskası yazdırıp takılır; Sürmeye şirinlik duası okunup gözlere çekilir; çevirgil duasıyla okunur; meram her kimi kasıt ise ismini 41 kere yazıp kağıt mangalın dibine gömülür; desturun şekere tebevül edip o şekeri içeceği kahveye katılır; beneksiz siyah tavuk okutulup yedirilirdi.” (İA, C.6; 3186-3188)

Arap bir büyücü olduğu belirtilen şahsı barındıran “Büyükada” başlığında da yine bir inanış olgusu görülmektedir:

“- Ver emanetleri!... Yoksa seni boğarım!... diye bağırmaya başlar. Halk telaş ve dehşet içinde kalır, ve zabıta memurları arabı Tefik eder. İstanbul’da “Bu kukla tasvir padişahındır ve bu arab Vehhabi tarafından gönderilmiş, ve bu arab büyücüdür şaiyası çıkar.” Arabın konuştuğu kimseler de birer birer yakalanırlar.

Gizli bir soruşturmada sonra arab vak’a yeri olan Soğukçeşme’de dersiamlardan Abdülkadir EfendiBabihümayun önünde Elbesani Efendi ve Valide Hamamı (Ayasofya Hamamı) önünde idam olundular”(İA, C.6; 3190)

Yine büyü ve sihir yapıcı anlamına gelen bu başlıkta “Cadı” kelimesinin tanımına yer verilmiştir:

“Dilimize farscadan alınmıştır, o ağızla telafüz “cadü”; geceleri mezardan kötülük yapmak için hortlak, muhayyet mahluk mcaszen “gözbağcı”, “sihirbaz” ve “efsunger” = “efsuncu” yerine kullanılır.” (İA, C.6; 3326)

Osmanlı döneminde de padişah ve çevresindekilerin büyü ve sihire karşı tutumları oldukça dikkat çekicidir. Dönemin cariyeleri padişahın başına gelen olumsuzlukları bir cadı işine bağlar. Olumsuzlukları çözmede de yine sihrin ve

büyüyünün yardımı ile yedikleri ve içtiklerine karıştırılan karışımlarla şifa aradıkları görülmektedir. “Cariye” madde başlığı altında geçen inanış şu şekildedir:

“Murad muradına nail olamadı, son derece üzgündü derdini anasına açdı.

Valide Sultan hiç tereddüt etmedi: -Bir cadının oyunudur... dedi. Cadıdan kasdı Safiye Sultandı; padişahın izin aldı gözde hasek’lerin cariyeleri haremin kara hadım ağaları elinde işkenceye verildi. Kızlar genç padişahın Safiye Sultandan başkasını görmemesi için büyülü olduğunu söylediler, yapılan büyü bulundu, erbabıyla eliyle çözüldü, Sultan Muradın düğümü açıldı, azgın bir genç boğa oldu. Esirciler sarayı hümayuna kız yetiştiremez oldular, 200 altınlık cariyelerin fiyatı 1000 altına çıktı, Zaman oldu ki sarayın beş altı odasında birden şehzade ve sultan beşikleri sallandı, Sultan Muradın, yirmi sene süren padişahlığı zamanında 135 evladı dünyaya geldi”

Tahta çıktığı zaman yirmi beş yaşında idi. Hanedanın tek erkeği idi, düğümlenmiş erkeklik kudreti açılmaz ve bir oğlu dünyaya gelmezse Osmanlı Hanedanı munkariz olacaktı.

“Hekimler ve hocalar el birliği ile çalışdılar: Valide Sultan ile saray ve devlet erkanının cevahirle süsleyerek takdim ettikleri biri öbüründen güzel bakireler, bikri nasüküfte cariyelerle münebbih ve muharrik macunlar nihayet o mes’um düğümü çözdü” (İA, C.6; 3385)

“Çarşamba Karısı” başlığında da kelime anlamının büyü ve sihir olarak tanımlandığını belirtmektedir:

“<<Büyücü, sihirbaz, cadı>> anlamlarında kullanılır halk ağzı bir deyim idi.” (İA, C.7; 3761)

“Çatalcada Ali Paşa Camii” başlığında sihir kelimesini inanış olarak detaylandırmamış olsa da konumuzun içeriği bakımından burada yer vereceğiz:

“Bütün yazı ve nakışları dökülmüş, onların yerine kubbenin üstündeki bir aylandos ağacının, kubbenin çatlaklarından içeriye giren kökleri, garib vahşî nakışlar, serârengiz sihir, büyük yazısı hâlinde yazılmışlardı.” (İA, C.7; 3775)

“Dardağan Darısı” başlığında da yine büyücüler tarafından hazırlanan ve bulunduğu çevreye kötülük getireceğine inanılan bir uğursuzluğu anlatmıştır:

“İstanbulda büyücüler tarafından hazırlanan dariya verilmiş isimdir; saçıldığı yere uğursuzluk, perişanlık getirir inanılan ile yüz yıllar boyunca kullanılmıştır. Herhangi bir suretle bir âile ocağını veya bir yeri dağıtma, birçok kişiyi perişan etme anlamında mecâzen de Dardağan darısı saçdı, saçıldı denilir.” (İA, C.8; 4240)

Konu içeriği olarak tabiatüstü varlıklar başlığımızın içerisinde de paylaşılabilir bir konu maddesi olan “Defîne, defîneçiler” hakkında bilgi verilmiştir:

“Remil ile yahud cinleri dâvet ederek define bulma kudretine sâhib olduğunu iddia edenler ve câhil ve tamahkâr bâzı kimselerin parasını çarpıp kaybolurlar idi.

–Ey yârânı safâ!.. ben define çıkaran bir remmal'im, ilmi nücûm ve ilmi remil saçmaları ile nerede bir define ve nerede bir hazine varsa çıkarmak için kazmamın ucu ile bir anda şu mâmur olan yerleri bir anda zirü zebe: idüb kürei arzı kalbur gibi delik deşik etmeye memur ve mecburum, kaldı ki öteden beri yaradılışımızdaki habislikden ötürü baba ve ecdâdımdan ev akrabâ ve üstâdımdan altına yapışır isen toprak olsun diye aldığım bed duânın eseri olarak, kazmam ile Karunun defînesini bile çıkarsam o anda kara toprağın rengini alacak, mahvolacaktır, bunda şübhem yoktur. Lâkin hele bakalım defîn bu mahalde nerelerdedir!...

<Daha nice güldürücü sözler söyleyip edevâtı kırık dökük mâhud diviti çıkarır, kalemi ile bir mikdar nokta ve şekil yapıldıktan sonra:

–İşte gömülü mal ya şuradadır, ya buradadır!... derdi, ve gayet âlâ tarh ve tanzim olunmuş yerlerin kazılmasını yanındaki ırgadlara işâret eder idi. Onlar da hemen o yeri kazmaya başlayınca dükkân sahipleri atılır:

–Bre dur Remmal Çelebi!.. ne yapıyorsun.. hânümânızımı harab ve kaldırımlarımızı delik deşik ettin..” (İA, C.8; 4332-4333)

Osmanlı ile alakalı bir başka dönem inancı da “Dominic de saint-thomas” başlığında paylaşılmıştır. Çocuğu dünyaya gelmeyen padişah için dönemin kadınları seferber olmuş ve düğüm dedikleri büyüün bozulması için ellerinden geleni yapmışlardır. Nitekim amaçlarına da ulaşmışlardır:

“Çeşidli yollardan çalışdılar; hocalar okuyub üflemeye, muskalar tılsımlar yazmaya başladı, hekimler kuvvet mâcunları, şurubları, en tesirli muharrikler hazırladı. Saray ve devlet erkânı da esircilerden güzel güzel cennet kaçkını bakireler satın alub, Pâdişaha tâkdim etmekte âdetâ musâbakaya girişdiler. Ve nihâyet şeytânî düğüm çözüldü “muhteşem Osmanlı horozu ötmeye başladı” hem öylesine ki evvelâ Ukraynalı (Ukranyalı) zarif ve nâzik bir dilber olan Hatice Turhan 1-2 ocak 1642 gecesı veliâhd Şehzâde Mehmed’i doğurdu; o’nu pâdişahın iltifat ettiğı diğer câriyelerin birbirleri peşinden doğurdukları şehzâdeler ve sultanlar tâkib etti; Haremî Hümâyunun hemen her odasında bir beşik sallanmaya başladı.” (İA, C.9; 4686)

İ’cazın aksine sihir, klasik Türk şiirinin altı yüzyıllık seyri içerisinde her asırda, hemen her şairin söz konusu ettiğı bir olgu olmuştur. Söz ve şiirin sihirle ilişkilendirildiğı durumlarda genellikle şair ya da tezkire yazarının söz, şiir ya da şairi övdüğü görülür. Şairin bir söz büyücüsü, şiirinin de sihir olarak sunulması aslında söz ve şiir söylemede şairin ulaştığı ya da ulaşmak istediğı bir mertebenin ifadesidir.³⁰

Bu bağlamda Türk şiirinde Büyü ve Sihir kelimelerinin geçtiğı dizelerin örneklerine oldukça çok rastlamaktayız.

“Domuz sokağı cinâyeti” başlığında verilen dizelerde de sihir kelimesinin geçtiğini görmekteyiz:

“Aşıkâ işmarı çakan gözleri

Aşıfte sihr ile kudret sürmeli” (İA, C.9; 4688)

³⁰ Gülay Karaman, “Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir”, **Turkish Studies**, 2015, s. 1518, <https://docplayer.biz.tr/5648701-Klasik-turk-siiri-estetiginde-sihir-ozet.html>, (çevrimiçi), 05.06.2019.

“Dul fokstrothu” başlığında da büyü kelimesine yer verilmiştir:

“Dedim bu ne büyüümü
Af edin güldüğümü
Boynunuzun bükümü
Pek maammâli geldi” (İA, C.9; 4758)

“Safranbolulu Pasacı Ebûzer” başlığı içerisinde tılsım kelimesine yer verilmiştir:

“-Somuncu baba, tılsımı mücerreb.” (İA, C.9; 4860)

“Elvend Bey” başlığı içerisinde muska yazımı yapan kişi hakkında bilgi verilmiştir:

“Adı geçen Somuncu Baba, o tarihlerde cezâevinde katilden mâhkum bektaş taslağı bir büyücü, üfürücüdür. Resmin üst sol köşesinde sözde tına şeklinde: Mîr Elvend Kerkûkî şâki Hûbani zından” yazılıdır.: onun altında da delikanlının künyesi yazılıdır: “Künyedir ki Elvend bir şaki Deli Çıplak Ferhad, bir şâki, Karayılan Şehsüvar, bir şâki Mir Elvendi Sâmi, bir Saçlı Ferhad Bey, bir Şeyh Eşvend Kerkûkî, bir Şeyh Dâvud nesli Sultân Salahâddinden”. Sultan Salâhaddinden kasıd Sultân Salahâddin Eyübi olacaktır. Bu satırların altında Elvend adı üzerine bir vefik (muska) yazılmıştır.

Vêfik be namı Elvend
(Elvend adına muska)

O şahın yolunda dökülmeden kan
Bir aceb sihr ile geçirdi ele

Babamın himmeti kerametidir
Atdı vahşetini topuklu levend

Bir tâzeye sanem diyüp taparız
Nushalar yazar tılsım yaparız

Tasvirin nakşettim kıl kalem ile
Hem baba sihrini getirdim dile” (İA, C.9; 5029)

“Emin Bey” başlığı içerisinde de bir üfürükçü ve yazdığı tılsımlı resimlerden bahsettiğini görmekteyiz:

“Bu resmin büyük kıymeti, etrafına yazılan birtakım yazılarla bir tılsım resmi oluşundadır. Yazıları yazan, katilden mâhkum olup «Zından Kutbu» diye anılmış Somuncu Baba adında bir büyücü – üfürükçüdür. Kahveci Nusretin «Zından şiirleri» adını taşıyan, ve hapishaneye girmiş şâirler antolojisi diyebileceğimiz, aynı zamanda bâzı hapishâne hâtıralarını da ihtivâ eden el yazması defterinde bulunan Emin Beyin tılsımlı resmi bu ansiklopedi için oradan ressam Hüsnü eliyle kopya edilmiştir. Resmin etrafındaki yazı ve şekiller şunlardır; en üstte:

Emin beyin tasvîri mutalsamıdır

(Şişlenmiş bir göz şekli)

Derviş Keşiş Elemterefîş

Rakibin kem gözüne şiş

Kahveci Nusretin defterinden mahkûmlardan pek çok gencin daha böyle tılsımlı resimleri vardır ayrıca üstde taşımak, suda ıslatıp suyunu içmek, yakup tütsülenmek için yazılmış nüshaların (muskaların), vefklerin suretleri kaydolunmuş, şekilleri çizilmiştir. Bütün bunlardan aydın olarak görülmektedir ki eski hapishânelerimizde üfürükçülük, büyücülük, mâhkumlar arasında bir ümid, teselli kapusu oluşturmuştur (B.: Eshar Nushası; Fetâ Nushası).” (İA, C.9; 5047-5049)

“Çiçekci Emine” başlığı içerisinde paylaşılan dizelerde sihir kelimesinin geçmekte olduğunu görüyoruz:

“Nikâhı kıyar mı dersiniz imam

Mümkün mü altunda sihrin inkârı” (İA, C.9; 5054)

“Eshar Nushasi” bu başlık gibi birkaç başlık içerisinde hapishanedeki mahkûmların umut kapısı olarak gördüğü nushalardan bahsediliyor. Aşk acısı ve kara sevdâya iyi geldiği belirtilen nushanın uygulanışı hakkında bilgi veren Koçu’nun, bu uygulama hakkında bizlere detaylı bilgi paylaşımında bulunduğu görülmektedir:

“«Eshar = Seherler, Sabahlar» (Türk Lûgatı). Geçen asrın ikinci yarısında İstanbul Cezâevinde mahkûmlar arasında kullanılmış bir büyü nushasıdır ki bir bardak su içine atılarak seher vakti suyu içilir, ve bu yedi sabah tekrarlandığında aşk ile kara sevdâ getirenlere (ağır melankoli hastalarına) şifâlı olduğuna inanılırdı; sevdiği bir genci öldürdüğü için müebbed hapse mahkûm olmuş Kahveci Nusretin defterinde bu eshar nushasının hapishâne esrarkeş kaatil Deli Veli Payzen baba adında biri tarafından yayıldığı kaydedilerek şöylece târif ediliyor:

«Zından Şeyhi Geysûdâr Deli Veli Payzen Baba Hazretlerinin Nushai Eshârıdır ki mücerrebdir. İşbu Nushai Eshâr zından karındaşlarımızdan âteşi aşk ile kara sevdâyâ düşenler içindir. Boy abdesti alınıp Nushai mutalsımı yatsu namazından sonra bir maşraba suya atup gice ayaza koyup sabah namazı edâdan sonra o suyu içen ve bunu yedi sabah böylece tekrarlayarak içen sevdâ belâsından halâs olur. Peyzen Veli Baba hazretlerinin beyânıdır ki Nushai Eshâr boy abdesti alınıp gice cümle zından halkı uykuya vardıkda kalb saflığı ile nakşedilip yazılır. Nushanın nakşı ve yazısının neye işâret ettiğini sorduğumuzda şöyle buyurdular ki elifbânın başı ve sonu ayak'dadır, yâni elif harfî ayak'da ve yâ harfî de ayakdadır, ve kaf harfî dahi ayak isminde mevcud olup beşerin en son muradları Kaf Dağının ardındadır. Ak Ayak'dadır, Yak ayakdadır; Ay ayakdadır; gönül akar, âteşi aşk yakar, ay dahi mâşûkun yüz ışığıdır. Ayak aşk mihrâbıdır; zirâ Kâab'dan gelir, Kâbe müslümanların kıblesidir ki o da Müb'ab'dan gelir. Mihrab Kâbeye teveccüh etmiştir. Kâbe yönündedir, onun içindir ki âşkın yüzü mâbuduna dönmüş ise mihrâbı o yârin ayağıdır. Aşk mihrabının kemeri de Kâab yâni topuk ike beş vâkte işaret eden beş parmak arasındaki tabandır. Yârinin ayağına veya ayağının nakşına yüzünü sürmeyen âşık değildir. Ol kişi ki yar için kara sevdâ getirmişdir, yârin ayağını işâret ile resim edilmiş ve bu mânâlar yazılmış Nushai Eshâr'ın suyunu şifâ niyyetine yedi sabah içince yâri ile murada ermiş gibi aşk ateşini söndürür ve sevdâ belâsından kurtulur. Zındanda tecrübe edilmiştir» (Yukarıdaki satırlar bugünkü dilimize çevrilmiştir).

Kahveci Nusrettin bu kaydı, eski hapishanelerde üfürücülüğün, büyücülüğün büyük yeri olduğunu göstermektedir. Mahkûmlar arasında ayrıca tılsımlı resimler

yapılmışdır. Yukarda kaydettiğimiz gibi resim yapmada pek hünerli olan Nusret yakın al ka duyduğu Safranbolulu Ebûzer ve Emin Bey adında iki gencin resimlerini yapmış ve bu resimleri mahkûmlardan Sonucunu baba adında bir büyücü tılsımcıya bir takım yazılarla tılsımlı resim şekline koydurmuştur, eşsiz kıymetde halk hayatı vesikalarıdır.” ( A, C.10; 5268-5269)

“Eyyub Sabri Efendi” başlığında muska yazıcılığının bir meslek olarak Kabul edildiği anlaşılmaktadır:

“Yeni Câmi arkasında arzuhalcilik yapardı, arzuhaldden başka aşk mektubları, kızlara, oğlanlara şirinlik muskaları yazardı; ve orada da bayağı hatırı sayılırdı.” ( A, C.10; 5445)

Muska yazarak çevresinde isim yapan “Fen yi Baba” ve bu işi yaptığına dair konuşma metni aşağıda belirtildiği gibidir:

“Ayasofya  arşısı esnafı tarafından da beslenirdi. Bir güzel genc görünce, koynunda taşıdıkı kağıd parçalarından birine bir şeyler yazar ve o gence:

- Al.. fen fill h muskasıdır!.. derdi.” ( A, C.10; 5613)

Muska yapımı ve kullanımı insanlar arasında yaygın olan bir uygulamadır. Muskanın kişileri kötü ve uğursuz olaylardan koruduğuna inanılmaktadır. “Fet  Nushası” başlığında da yine bir muska çeşidinin içeriği anlatılmıştır:

“- "Fet =T ze oğlan, Delikanlı" (Türk Lugatı). Geçen asrın ikinci yarısında İstanbul Cez  Evinde mahkûmlar arasında kullanılmış bir büyü nushasıdır ki sevdiği bir genci öldürdüğü için müebbed habse mahkûm olmuş Kahveci Nusretin defterinde şöylece târif edilmişdir:

"Zindan şeyhi Geys dar Deli Veli Pauzen Baba hazretlerinin nushalarından Fet  nushası zindana düşen delikanlının dam ağasına tamam itâati içindir (B.: Dam Ağası, cild8, sayfa 4224). Koğuşuna  ehreli delikanlı gelmiş dam ağası üçüncü günü eteğini  p p hediyesini verir Payzen Babaya (Bir esrarkeş kaatil; B.: Payzen Baba, Geys dar Deli Veli) Fet  Nush sını yazdırır ve o gece boy abdesti aldıktan sonra ve yatsu

namazından sonra nushayı bir maşraba su içine atup gece ayazda bırakup ertesi seher vaktinde sabah namazına kalkdıkda o suyu delikanlıya içirir ve bunu üç sabah tekrar eyledikde o tâze oğlan esir pazarından satun alınmış köle gibi dam ağasına itâati mutlaka ile kul olur, ağa ateşe bas dese basar, zındanda mücerreb keskin nushadır; delikanlı ne mertebe serkeş ve hâli vahşetde olsa dam ağasına boynunu eğer, kuzu olur; fakat delikanlının zındanı teşrifinden üç günü geçirmemek gerekdir, üç günü geçerse yedinci gün yazdırmalıdır, engel çıkıp yedinci gün de yazdıramaz ise gayri tesiri olmaz. Fetâ Nushası bir ayak tabanı nakşı olup taban içine parmaklıklar yanına bir mürâhik delikanlı çehresi resmedilir ve topuk içine de suyu içecek delikanlının adı ile babasının adı yazılır; mânâsı budur ki başını ayağının ayağı altına koydum kulu oldum demektir. Payzen Baba bu taban nakşını bir dâire içine alarak etrafına o anda hâtırına sünuhiden bâzı ebyât ve rumûzât yazar, Fetâ Nushası üç varak olup yazılar her üçünde ayrılır. Zındanda ayak gaayetle mühimdir, zîrâ ayak isminde gaaibden işâretler vardır ki Eshar Nushasında kaydettik (b.:Eshar Nushası cild 10, sayfa 5268). Onun için zındanda âdet olmuşdur ki dam ağasının pervânesi olan delikanlılara kişizâde de olsa çorab ve ayakkabı giydirilmez, yaz ve kış koğuşda yalın ayak olurlar, taş üzerine yürümek lâzım gelse takunya giyerler. Delikanlının koğuşu değiştirilse yeni koğuşun dam ağası bu Fetâ Nushasının sihrini kendi cânibine çevirmek için yine üç varak nushai sâniye yazdırır ve delikanlıya üç sabah suyunu içirir, üçüncü günü evvelki ayağa olan itaât ve alâkasından zerre mikdâri eser kalmaz, o dahi mücerrebdir. Nushai sâniye de yine bir taban nakşı olup şu fark ile ki taban içindeki delikanlı çehresi resmi yerine bir yürek şekli çizilip yüreğin içine evvelki dam ağasının ismi yazılır, Payzen Baba da kezâ bu nakşı dâire içine alıp etrafına münâsib kelimât yazar. Ama fetâ nushasından daha müessir tılsım resmidir, ama onda delikanlının tasvirini tıbbî tıbkısına resmedecek ressam bulmak şarttır. Boy resmi yapılır, kaş göz benzemekle beraber üstündeki urubası da aynen resmelidir; ve ayaklarını çıplak olması kezâ tılsım için şarttır".

Kahveci Nusret defterine Fetâ nushalarının birer sûretini de resmederek koymuşdur; ikişerden 4 parça olan nushaların ilk parçalarındaki yazılar şunlardır; birinci nushada: Taban nakşı içinde gencin yüzü ve topukda adı: Ali bin Câfer

Yukarda: Serde perçem telinden ayağımda tırnağa, senindir senindir hû senindir vücud beden.

Altıda: Sıdık u itâat ile aşku muhabbet ile, kulun oldum ben senin, çıkmam gayri emrinden.

Taban nakşının sağında: Yâ pirim teslim: solunda: Ummânı aşk.

İkinci nushada:

Taban nakşında yürek şekli içinde: Kara Ömer.

Üstde: Zındandır postumuz, gönül tahtında dostumuz.

Altda: Yâ pîr imdâd eyle hû el çeksün bu civandan, anı zabdeten rakib Kara Donuz himmet hû.

Taban nakşının sağında: Halâs ola Ali Civan, ve bir makasın bir parçası, solunda, bir makasın öbür parçası ve Def ola Kara Ömer belâsı.” (İA, C.10; 5706-5707)

“Fuhuş” başlığı içerisinde de tılsımlı resim ve muskalardan bahsedildiği görülmektedir. Muska ve tılsımlı resimlerle hayatlarındaki olumsuzluklara çözüm bulma inancına ansiklopedi de birkaç tane örnekte daha rastlamaktayız:

“Türlü suçlardan hapishanelere giren gençler, yakın geçmişe kadar sibyan, çocuk koğuşları olmadığı için, verildikleri koğuşlarda ağır cezâlara mahkum olmuş müdhiş adamların pençesinden kendilerini kurtaramamışlar, iffetlerini koruyamamışlardır. Koğuşları ayrı o müdhiş mahkumlar arasında genç mahkumlar için mücâdeleler, kanlı sonuçlara varan kavgalar olmuş, hattâ bir gencin bir koğuşdan öbür kovuşa gelmesi için, sihir, büyü, muska yollarına baş vurulmuştur. Kahveci Gürcü Nusret adında katilden müebbed hapse mahkum bir halk ressamı ve şâirinin “Zindan Şiirleri” adını taşıyan çok kıymetli hatıralarında, gençler için yapılmış tılsımlı resimler, muskalar vardır.” (İA, C.11; 5861-5862)

“Sihir kelimesinin “Gökçinar (Mehmed)” başlığında “Mektebli Mehmed” şiirinin son dizesinde geçmekte olduğunu görüyoruz:

“Mektebli Mehmed

Bakınız mektebliyken çekilmiş şu resmime

Bugünkü hâlim ise şu aynada gördüğüm

Nasıl düşdüm ben yâhu, ömrümün hikâyesi

Bir türlü çözülmeyen sihirli bir kördüğüm” (İA, C.11; 7075)

3.4. Nazar ile İlgili İnanışlar

P. Naili Boratav nazarı, “Kimi insanların bakışlarındaki güç ve bu güçle; bir kişiye bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm; nesne üzerinde kırılma vb. bir olumsuz etkinin meydana gelmesidir” diye tanımlar.³¹

“Ayinei Devran” başlığında Nazar boncuğu inancına yer verilmiştir. Kötü bakışları, nazarı önlemek için için takılan nazar boncukları toplumumuzda oldukça ilgi görmektedir:

“Korkudan şapka inip başlara fesler konu
Oldu başlarda nazar boncuğu şapkayı vatan”
(Kasidei Vatan) (İA, C.3; 1556)

“Ayna” başlığında da dükkânların uğursuzluk ve kötü gözden korunmak için nazarlık kullandıkları belirtilmiştir:

“Hayvan icabında diş yerine kullanır. Ayna, istakoz ve böceklerle beraber tutulur. Eti az, lezzetsizdir, makbul değildir. Cahil halk arasında, kabuğu kem gözlere karşı tılsım bilinir; eskiden, esnaf ayna kabuğunu yaldızlayıp nazarlık olarak dükkânlarına asarlardı.” (İA, C.3; 1608)

“Ayrılıklar” başlığında da Maşallah kelimesi paylaşılmıştır. Maşallah, nazara karşı kişilerin kendilerini ve mallarını korumak için söyledikleri dini olarak da Müslümanlar için önem arz eden bir kelimedir. Kişilerin başına kem gözden gelebilecek kötü olayları engellediğine inanılmaktadır:

“<Sahi imiş anam, maşallah çoğimiş çok!...> diyor.” (İA, C.3; 1632)

“Bahriyeli” başlığında da nazar sonucunda insan başına gelebileceklerle bir örnek verilmiştir. Nazarın insanı hasta hatta ölüme kadar götürmesi muhtemeldir. Bu

³¹ Pertev Naili Boratav, *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Bilgesu Yay. 2013, s.126-127.

nedenle nazarın ne zaman ve ne nereden gelebileceğini tespit etmek mümkün değildir. İnsanların bu duruma karşı kendilerince aldıkları önlemlerle nazardan korunmaya çalıştıkları görülmektedir:

“Bezmisafâ Hanım güzel prensin bu resmi için: <Çocuğun sebebi mevli oldu, nazar değdi, hastalandı, melekler misâli uçtu gitti> demiştir.” (İA, C.4; 1873)

Kem yani kötü bakış nazarı getirmektedir. İnsanlar elde edemedikleri ya da çok beğenip iç geçirdikleri şeylere karşı kötü bakış attıklarında karşı tarafa nazar geçmesi yani nazar değmesi olabilmektedir. Bunun farkındalığında olan kişilerin bir söylemine “Balta Asma” başlığı içerisinde yer veren Koçu’nun konu hakkında paylaşımı şu şekildedir:

“-Bizim o konağa kem nazarımız çok idi, ama varın ağa birâderimize dua edin, baltayı aldık!.. cevabı ile başından savdu.
Biz teşekkür ile avdette iken evvelki ağaya dahi uğrayarak ona da teşekkür ettik, gelüb pedere işi anlattık.” (İA, C.4; S.2071)

“Bâlâ Camii” başlığında da “Allah kem nazarlardan korusun” denilerek nazar inanişına yer verilmiştir:

“İstanbul böyle cazib, pitoresk köşelerle dolu, dopdolu idi, bir şeyler kalmadı. Yangınların ve şehri asrileştirme hamlesinin el uzatmadığı bu menzumeyi Allah kem nazarlardan korusun. Muhakkak, muhakkak muhafazası elzem bir küldür (1951).” (İA, C.4; 1958)

“Balıkpazarı meyhâneleri” başlığında “kem göz” olarak tabir edilen kötü bakışın kişi üzerinde bıraktığı etkiye aşağıdaki dizelerde yer vermiştir:

“İstanbulda attım bahtıma zarı
Çıkdı karşımıza Balıkpazarı
Değmesin üstüne kem göz nazarı
Minelkadim cihan üzre adı var” (İA, C.4; 2029)

“Baklavacı güzeli” başlığında da güzel giyimli kişiyi kastederek kem gözden korusun denilmiştir:

“Mintanı da pek açmış
Hak saklasın kem gözden” (İA, C.4; 1940)

“Belediye müzesi” başlığında detay verilmemiş ancak nazarlıklar ve muskalar bahsederek halk inanışına yer verilmiştir:

“Nazarlıklar, muskalar, büyüler vitrini” (İA, C.5; 2464)

Maşallah denilerek nazar değmesine karşı önlem alınmak istenildiğiyle alakalı bir örnek de “Beylerbeyi Sahil Sarayı” başlığında verilmiştir:

“Abdülmecid 1851 yazında Beylerbeyi Sarayında bir yangın çıkmış, ateş önlenmişse de bu hadise bir uğursuzluk sayılmıştı. Derhal Çırağana nakleden Abdülmecid için yedi ve Valide Sultan için beş koyun kurban edildi.

“Fransız gemisi geldi mi, Avrupadan ne haber var” mealindeki mesajını nakletmelerini: “Maşallah, maşallah!..” diye karşılamıştı.” (İA, C.5; 2692)

“Bilezik” başlığında “Hak nazardan saklasın” tabirine rastlıyoruz. Bu cümle ile kişinin nazar edecek bakıştan korunacağına inanılmaktadır:

“Görücüye çıkmış hanımlar beğendikleri kızın evde delikanlılarını methederler; Oğlan anası- “işte oğlumun resmi, Hak nazardan saklasın, bir içim su erkek güzelidir, huyu da yüzü gibidir..” (İA, C.5; 2771)

Nazar korkusu nedeniyle endişeye kapılan “Beyatlı (Reşad)” başlığındaki konuşma şu şekildedir:

“Kız ar mı darılır mı umursamıyorum, korkum nazar değer endişesidir.” (İA, C.5; 2605)

Rengi mavi, orta yerinde göze benzer bir beyaz nokta bulunan boncuklar yeni doğan bebeğin kundağına, beşiğine bağlanır. Bebek büyüdüğünde kancalı iğneyle sırtına tutuşturulur. Nazar boncuğunun büyük olanları da taşıt araçlarına, evlere asılır.³²

“Boncuk” madde başlığında da nazar boncuğunun faydaları anlatılmıştır. Boncuğun nazarı önleyici faydası olduğu inancı burada da detaylı olarak belirtilmiştir:

“- Renkli camlardan yapılan ve süs yerine kullanılan malum şey.

Mavi camdan gayet irilerine “Katır boncuğu” küçüklerine de nazar boncuğu denilir. Her ikisi de kem gözün şeametinden korunmak için kullanılır, katır boncukları hayvanlara nazar boncukları çocuklara takılır; eskiden feslerin püskül dibine takelere mintan sakoların, şimdiden gömleklerin ceketlerin sağ omuz başına dikilirdi, dikilmektedir, ekseriya yanında bir de nazarlık bulunurdu. Hele orta tabaka ve ayak takımı arasında nazar boncuksuz nazarlıksız sünnet çocuğu görülemez; Mehmet Akif’in şu şiiri ne şirin bir portredir:

“Yeşil sarıklı bir oğlan ki başda püskül yok
İmamesinde fesin bağlı sade bir boncuk.”

Bir kunduracı da, tutduğu spor kulübünün golcü bir forvetinin ayak numarasını öğrendikten sonra en güzel malzeme ile hediye olarak hakiketen zarif bir çift isparkin yapmış ve bağların uçlarına o hünerli ayaklara nazar değmemesi için birer küçücük mavi boncuk yerleştirmişdi. Ünlü futbolcu hediyesini aldımı, aldı ise mavi boncuklu pabucunu ayacıklarına geçirdi mi bilemeyiz.” (İA, C.6; 2957-2958)

“Bürüncük” başlığı destan mecmuası içerisinde verilen dizelerde nazarlık kelimesinin geçtiği görülmektedir:

“Yeni çeri halk şairi Galatalı Hüseyin Çorbacı’nın destan mecmuasından alıyoruz;
Perçem has bahçenin katmer sünbülü
Nazarlığın incilidir püskülü
Sinesi uryandır merdi meydandır

³² Nedim Şahhüseyinoğlu, **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, Ankara, Ürün Yay., 2015, s.55.

Gömleği bürüncük tersane gülü” (İA, C.6; 3184)

Günümüzde eski dönemlere nazaran sayısı azalan vapur satıcıları ile ilgili “Büyükada” madde başlığında seyyar satıcıların satmış olduğu nazar boncuğundan da bahsettiğini görmekteyiz:

“Nane ve limon şekerlisi, sandiviçi , nazarlık boncuğu satanlar, güneş gözlüğü satanlar, simitçi, terazisinin tek gözüne doldurduğu armutla avaz avaz bağırarak bir seyyar satıcı!..

“Şu satıcılar içinde nazar boncuğu satan ile çuvaldızcılığın işi ne ?” diye sormak hakkınız. Bu halde yoluna devam eden bir vapura 100 değil bin nazar boncuğu bile az gelir...” (İA, C.6; 3196)

“Büyükdere Bağçe Kùltürleri İstasyonu Pratik Bağçıvan Yetiştirme Yurdu” burada Koçu’nun kendi yorumu olan nazara karşı söylediği cümleye yer veriyoruz. Başlık içerisinde anlatılanlara karşı nazar değmemesi için Koçu şöyle demiştir:

“Hak nazardan saklasın.” (İA, C.6; 3248)

Maşallah kelimesi kullanılarak “Burun” başlığında nazardan korunmak istenildiği görülmektedir:

“Bir nine torununu tarif eder: Ahmediciğim koca delikanlı oldu maşallah...babaya benzemekde bu kadar olur, hapsirmiş oğlan burnundan düşmüş.”(İA, C.6; 3149)

Dönemin bir kesim gençleri tarafından göğüs uçlarına takılan mavi boncuğu “Cezâyir kesimi” başlığında belirtmiştir:

“Göğsü kıllı veya kıllica olan şebbazlar o kılları ustura ile tıraş ederler, yalnız tam göğüs tahtasının ortasında ve iki meme tomurcuğu arasında sekiz on telden bir tutam kıl bırakırlar, bu kıllara birer küçük inci geçirip düğümlerler, kılın birine de bir mâvi nazar boncuğu takarlardı; bu inçili nazar boncuklu acâib püsküle de <<Sine Perçemi>> derlerdi.” (İA, C.7; 3533)

“Cezmi (Kadırgalı Kara)” başlığında gözdeki nazarın etkisi anlatılmak istenmiştir. Bazı gözlerin nazar gücü ve maşallah denilmesine rağmen nazar etmedeki etkisi dile getirilmiştir:

“Biri hep kap kare giymiş kararttı kalbi yâ Allah
Ve hem billah kararttı çok bağırdım Allahım Allah
Didim Allah didim ya yâ hû ve lâkin pek de mâşallah
O mâşallah denildikçe kızardı kudreten lillâh
Gözüm gözde karar kıldı ne gözler var ne gözler var” (İA, C.7; 3540)

“Civelek” başlığında da civelek adındaki güzel gençlerin nazara gelmemeleri için önlem olarak püskül taktıkları görülmektedir:

“Hemen hepsi ayak takımında civeleklerin, nevcivanlık şânından tüysüz, kaşları gözleri yerinde ve elleri ayakları düzgün olanları kanadı altına almış olan kabadayılar, gündüzleri berâberlerinde sokağa çıkarır iken, kendilerinden gayrisi güzel çocuğun yüzünü görüp kötü nazarla bakmaması için, civeleğinin yüzüne hasır püskülden peçeler takarlardı.” (İA, C.7; 3595- 3596)

“Cûlûsu Hümâyûn ve Cûlûs bahşîşi” içersinde nazar kovucu olduğuna inanılan Maşallah kelimesi zikredilmiştir:

“Pâdişah, başında sorguçlu kavuğu ile Bâbüssaadeden çıkar, tahta otururken Mehtherhâne çalardı, avluyu dolduran asker de bir ağızdan <Aleyke Avnullah... Maşallah!>> diye alkış tutarlardı.” (İA, C.7; 3634)

Maşallah kelimesi kullanılarak “Çiçekçi civanı” başlığında yine nazar inancını görmekteyiz:

“Çiçekçi civanı gül goncesi şâh
Yetişdirenlere hezar mâşallâh” (İA, C.7; 3960)

Nazar değmesi ve sonrasında söylenen maşallah kelmesini “Çiftevav” başlığında da görmekteyiz. Bu kelimenin sık sık ve hayatın pek çok yerinde kötü bakıştan korunmak için söylendiğini bu metinlerden çıkartabiliriz:

“Efendi baba kurnaz, hiç yanaşır mı? Aman ne oldu!? Nazarım değdi, o da yanaşıyor!..
Ha ha ha!... mâşallah!...” (İA, C.7; 3976)

Kötü bakışın insanlar üzerindeki kötü etkileriyle ilgili inanışlar, geçmişten bugüne benzer şekilde devam etmektedir. “Çorabcı Hanı” başlığında kem yani kötü bakıştan doğan nazarın değdiği dile getirilmiştir:

“Kasem ki şehbazlara değmiştir bir kem nazar” (İA, C.8; 4104)

Uğursuz gözlerden sakınmak için takılan nazarlık “Zaralı Daniyal Çavuş” konusunda da çavuşun kolunda olduğu belirtilmiştir:

“Çavuşumun omzunda nazarlık
Muhabbete n’olur uysa pazarlık” (İA, C.8; 4230)

Halk arasında nazar değmiş kişinin nazardan kurtulması için yapılan uygulamalardan birini “Dârüşşefaka” başlığında belirttiği görülüyor:

“İhtiyar bir kadın mütebessimâne söyleniyordu:

-Kurumunu sevsinler.. mâşallah evlâdım...! Annene söyle de yavrum ceblerine çörek otu koysun!..

-Bana ak oğlum!... unutma, annene söyle, eve gider gitmez seni tütsülesin!...” (İA, C.8; 4263)

Burada da “Dellak” başlığı içerisinde nazar değecek nitelikteki kişiye mavi boncuk tavsiyesi bulunmaktadır. Mavi renginin kötü bakışı üzerine çektiği, nazardan koruduğu düşünülmektedir:

“Mâvi boncuk ister değmesün nazar” (İA, C.8; 4366)

“Dimo (Paşa Şıkırdımı İmrozlu)” başlığında kişinin nazardan korunmak için dua ettiği görülüyor:

“Hemen Hak kazâdan türlü belâdan
Hele kem nazardan anı saklaya” (İA, C.8; 4596)

“Direklerarasında uşaklar kahvehânesi” başlığı ve içerisindeki nazar inancını verilen dizeler içerisinde görmekteyiz:

“Kahve değil bura hüsün pazarı
Değmesün kem gözün aman nazarı
Kimi kapulanmış kimi avana
Anadol hâkinin yüz gül izarı” (İA, C.8; 4605)

Reşad Ekrem Koçu’nun ansiklopedi içerisinde nazar inancı ile ilgili dize ve hikâyelere sık sık yer verdiğini görüyoruz. Eski İstanbul kültüründen günümüze nazar inancı hâlâ devam etmektedir. “Dursun (Hasankaleli Âşık)” başlığındaki nazar değmesi ile ilgili paylaşılan dizeler şu şekildedir:

“Tahtakale Küçükpazar
Oğlana değmesin nazar” (İA, C.9; 4770)

Yaygın olan âdetlerden biri olan “suya kurşun dökme” uygulamasının buradaki “Edhem (Deli Ormanlı Seyis)” başlığı içerisindeki dizede bizlere belirttiğini görmekteyiz. Nazara uğrayan kişinin bir sandalyeye oturtularak dualarla ve başı üzerindeki suda kurşunlar eritilerek nazarın çıkartıldığına inanılan bir işlemdir:

“Kurşuncu dudu karı
Çöpçatan o haspayı” (İA, C.9; 4898)

Kişinin nazar değmesinden olan korkusu ve bunun için kendince aldığı önlemin bir örneği de “Emin Şah” başlığı içerisindeki bu konuşma metninde verilmiştir:

“Hakkı – Bak şu delikanlıya atıyor zarıma zar
Emin – Maşallah demek gerek değmesin bana nazar” (İA, C.9; 5085)

Osmanlı padişahlarının diğer halk inanışları gibi nazara karşı inanışlarına küçük bir örnekte “Emirgan meydan çeşmesi” başlığında bahsedilen padişah turasının üzerine yazılan ibarelerde görülmektedir:

“1-Pâdişahın turasının iki yanına «Bârekâllah», «Mâşâllah» yazılmıştır.” (İA, C.9; 5097)

“Esir hanı, esir pazarı” başlığında da kötü bakış sonucu oluştuğuna inanılan nazar ile ilgili aşağıdaki dizelere yer verilmiştir:

“Yer yüzü cenneti Esir Pazarı
Değmesün buraya kem göz nazarı” (İA, C.10; 5277)

Maşallah kelimesi ve “Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığı içerisinde kullanılan bir örneği:

“- Mâşallah beyim peh peh..” (İA, C.10; 5348)

“Eyyub (Dellâk)”maddesindeki dizeler ve nazara karşı söylenen sözleri görmekteyiz:

“Vardık yıkanmaya şu geçen pazar

Yıldız hamamına değmesin nazar” (İA, C.10; 5441)

İnsanlara, hayvanlara, mala hatta cansız nesnelere de zarar veren kötü bakışlara karşı önlemler alınmaya çalışılmış bazen de her türlü önleme rağmen karşı konulamamıştır. “Fırın” başlığı ve nazarı değen fettan bakışın başlarına açtığı işi aşağıdaki dizelerde şöyle anlatmıştır:

“Zinhar kem nazarla bakılmaz bizde
İçimizde nice âfeti devran

Çarpdı mı hanımın fettan nazarı
Yanıyor her sefer bir fırın ekmek” (İA, C.11; 5764)

“Fitnat” başlığı ve maşallah kelimesi kullanımının kısa bir cümle içerisindeki örneği şöyledir:

“-Mâşallah ne kadar terbiyeli” (İA, C.11; 5804)

Güzellik karşısında özellikle nazar değmesine karşı maşallah kullanımının oldukça çok olduğunu görmekteyiz. “Gebe” başlığı ve maşallah kullanımını aşağıdaki konuşmada şu şekilde anlatılmıştır:

“ - Sen öğretmez isen yarın elin oğlu ona öğretir..O senin kızın mı?
- Kızım..
- Güzel mâşallah.. ama o her şeyi öğrenmiş gitmiş..” (İA, C.11; 6048)

3.5. Fal ve Kehanet ile ilgili İnanışlar

“Atikmustafapaşa Camii” başlığında da medyum kelimesini kullanan Koçu bu maddede de bir inaniş dikkat çekmiştir. Medyun kelime anlamı ruhlarla insanlar arasında aracılık ettiğini ileri süren kimse olması nedeniyle gelecek musibetlere karşı önceden bir etkisi olduğu düşünülmüştür:

“Bir muharebe dönüşünde korkunç bir fırtına ve seylâbdan kurtulmasını, o gün bayramı olan Aya Tekla’nın bir mucizesine medyun olduğuna inanan İmparator İsaakios, 1059 da İstanbul’a dönüşünde derhal Aya Tekla kilisesini tamir ettirmiştir.”
(İA, C.3; 1290)

“Kağıthane Köylü Afitab” maddesinde falcı bir çingenenin baktığı falda dediklerinin çıkmasına örnek verilmiştir:

“Abdülhamid devrinde İstanbul’un namılı falcılarından bir çingene karısıdır. Abdülazizin son günlerindeki o zaman Afitab genç dilber bir kadıymış. Şehzade Abdülhamidin Kağıthane çayırında bir tenezzühü sırasında falına bakmış: "Üç ay sonra tahta çıkacaksınız" demiş, dediği gibi de olmuş, üç ay sonra Abdülaziz, arkasından Sultan Murad tahtan indirilip Abdülhamid padişah olmuş.” (İA, C.1; 227)

“Remmal Ahmed Çelebi”nin remmal üzerine bilgisini konuşturduğu ve dönemin padişahı ile arasında geçen olay şu şekilde anlatılmıştır:

“Ahmed Çelebi:

-Oğul senin işin gücün nedir? Diye sormuş. Murad da:

-Eskiciyim, ya sen ne iş görürsün? Demiş. Çelebi:

-Remmalim! Demiş ; ve şöylece konuşulmuş:

-Öyleyse bir remil at bakalım, şu anda Sultan Murad nerededir?

İhtiyar remmal bir kağıt parçası üzerinde bir takım hesaplar yaparak:

-Deniz üstünde görünüyor! demiş.

-Hele bir remil daha at bakalım!..Yakınlarda mı, uzakta mı?!

Ahmed Çelebi yeni bir takım hesaplardan sonra gözlerini korku ile açmış:

-Oğul demiş.. Sultan Murad bizim yanımızda.. Ben remmal Ahmed olduğuma göre devletlu hünkar ya sensin ya da şu kayıkçı!..

Bunun üzerine Murad kolunu kolunu sıvayarak hükümdarlık nişanı olan bazubendşni göstermiş; ve :

-Ey remmal Çelebi! demiş.. Bir remil daha atıp benim şehre hangi kapıdan gireceğimi bulabilirsen kellenizi kurtarırız!..

İhtiyar Remmal da:

-Baş üstüne hünkarım.. Amma benim de bir şartım var.. demiş.

-Şartın nedir ki?

-Bir remil atıp hangi kapıdan gireceğini öğreneceğim fakat, sana söylemeyip şu kağıda yazacağım, sen şehre girinceye kadar kağıdı okumayacaksın.. Girdikten sonra açıp okuyacaksın.. Eğer remilde isabet yoksa boynumuz kıldan incedir.

Murad gülmüş:

-Kabul ettim! demiş. Ahmed Çelebi de hasaplarını yaparak bir kağıt parçasınabir kaç yazı yazıp katlamış ve padişaha sunmuş..

Padişah da kayıkçıya:

-Çek bakalım Langa sahiline!.

Demiş.. Ve kayığı oraya yanaştırdıktan sonra, derhal Langa kolluğuna haber salarak ustalar ve ırgatlar getirtmiş, surda bir kaç saat içinde yeni bir kapı açtırmış.. Ve şehre buradan girdikten sonra Ahmed Çelebinin kağıdını açmış ve heyretinden dona kalmış.. Kağıtta: "Padişahım, yeni kapın mübarek olsun.." yazılıymış!..

Bunun üzerine Murad, remmal ile kayıkçıyı affetmiş; o şiddetli tütün yasağında, tütün içip de padişahın eline düşdüktan sonra canını kurtaran da yalnız bu iki kişi imiş..”

(İA, C.1; 346-347)

Daha çok gelecekte haber almak ya da geçmişi öğrenmek amaçlı yapılan fal baktırma ile insanların yaşamlarından kesitleri geçmişten günümüze getiren olayları da öğrenebiliyoruz. “Ayasofya” başlığında da Bizans döneminde geçtiği söylenen bir hikâyenin günümüze kadar kulaktan kulağa gelişi ve bu inanışın etkisini görüyoruz:

“Konstantinin --- hangi Konstantin olduğu bilinmez zira halk arasında hemen bütün Bizans imparatorlarına Konstantin demek âdettir --- bir kızı varmış, falcılar bu kızın yılan sokmasından öleceğini söylemişler, çaresiz kalan babası da kızını yılanın şerrinden korumak üzere <Kız kulesi>ni yaptırmış(!) Fakat bütün bu tedbirler de fayda etmemiş günlerden bir gün bir üzüm sepeti içinde gizlenen ufak bir yılan kızı sokmuş, öldürmüş hiç olmazsa cesedini vikaye gayesiyle en emin yer olarak getirip Ayasofyanın imparator kapısı üzerine koymuşlar, yılanın muhtemel taarruzunu defetmek üzere de karşısına dört adet top konmuş, masal bu ya, yılan yine gelmiş, toplar taş olmuş, yılan da bir delikten girip içerde yavruladıktan sonra diğer iki delikten çıkmış.” (İA, C.3; 1465)

Çok eski zamanlardan beri kabul görmüş ve insanlar tarafından talep edilen falcılarla ilgili bir başlık da “Bakıcılar”dır:

“Türk lûgatı bakıcı için iki manâ kaydediyor. 1 --- Falcı, ceffâr, remmâl; 2--- Hizmetçi, mürebbi, nazır; bakıcılık> için de: <Mugayyebât bilmek dâvası, kehânet, keramet fûruşluk> diyor.

Bizim bu maddede kastettiğimiz bakıcılar lûgatın falcı, ceffâr, remmâl dediğidir. İstanbul’un günlük halk hayatında binlerce kişi tarafından daime aranmış olup, işleri Cumhuriyet devrinin başlarında kanunla yasak edilmiş olduğu halde hâlâ şurada burada gizli gizli çalışan; aynaya, evlerindeki kuyunun ayna gibi mücellâ sathına, yaktıkları tütsünün dumanına, içirdikleri kahvenin fincanda kalan telvesine, yaydıkları iskâmbil kâğıtlarının diziliş şekillerine, serptikleri kuru baklaların, çakıl taşlarının yayılışına bakarak istikbalden haber verenler, kaybolmuş veya çalınmış mücevherlerin, paraların yerini ve hırsızının eşkâlinini görüp söyleyenlerdir. Zamanımızda ceffâr ve remmâl kalmamış gibidir artık bakıcı tâbiri de kullanılmıyor. Lûgat her ne kadar bakıcıya falcı diyorsa da bakıcı ile falcı arasında fark vardır, bakıcı aynada, kuyunun mücelâ sathında, yaktığı tütsünün dumanları arasına görmesi istenilen şeyi, o şeyin bulunduğu yeri, veya insanı gördüğünü söyleyerek konuşur; falcı ise kahve telvesinin, iskambil kâğıtlarının kuru baklaların veya çakılların eşkâlinde, diziliş ve yayılışından mânalar çıkararak konuşur İstanbul Ansiklopedisine bu maddenin yazılması İkinci Abdülhamid devri ile meşrutiyet yıllarını çok iyi bilen ve bildiklerini kendine hâs çok şirin bir lâübalilikle nakleden aziz dostumuz Sermed Muhtar Alus merhumdan rica edilmişti. Üstadın bize tevdi ettiği satırlara iktifa ediyoruz.

<Bakıcı kendine hâs uydurduğu bir tekerlemeden püfler, müflerden sonra gözlerini tavana diker, kaybolan pırlanta yüzüğün yerini, yahut Beyefendinin elmas kol düğmelerini çalanın eşkâlini, gurbettikinden beklenen mektubun postada olduğunu, Paşa efendinin pek yakında vezir olacağını, Hanımefendinin bu bayram saraydaki muayedeye dâvet edileceğini, damad beyin havailikten vazgeçip kuzu gibi olacağını, baş kalfanın yanı kılıçlı bir kolağasına varacağını, evden kaçan halayığın balık ağıları arasında oturduğunu, yani bir balıkçıya kaçtığını, küçük beyin kaybolan kuzusu için yalın ayaklı ve kara yüzlü adamın (yani ayvaz oğlanın) sıkıştırılmasını söylerdi. Bakıcıların en meşhuru tombalacık vücudu ile ördek gibi yalpalaya yalpalaya yürüyen ve dolaştığı konaklarda daima hürmetle karşılanıp gece yatısına kalması için de

yalvarılan Üsküdar'da Bakıcılar madde başlığında o dönemde de üfürükçülerin varlığına ve çokluğuna dikkat çekmiştir.

Hatırladığım diğer bakıcılık Mahmud paşa Mahkemesinin bitişiğinde kuzguni siyah Küpeli Arap, Sülüklüde Ali Hoca hobyarda aynaya bakan Rumelili kadın, Aksarayda galatalı Hamdi Reisin babalığı Ak Arab, Selim paşa yokuşundaki çöpçü ahırlarında tanzifat onbaşı Habeş Ömer...

Bir alay da Üsküdar'da vardı. <Nuruosmaniye Camiinin gerileri üfürükçü Hacı babalarla dolu idi.

Karacaahmeddeki Miskinler dergâhındakilere muradların türlüğü için esmâ çektirenleri de unutmayalım...>" (İA, C.4; 1887-1888)

Sokak falcılarının özellikle kullandığı bir tabir olan "açayım bir fal", "Bakkal Civanları" başlığı içinde bulunan dizelerde şu şekilde dile getirilmiştir:

"Fes kuşak mintan da al efendim al
Bir daha bulunmaz böyle bir bakkal
Bakla çuvalına sokup avucu
Aşıkı zârine açayım bir fal

Şu bâbı vuslattır şu cilve şu naz
Eşikden ayağın atamaz şehbaz
Sanma ki küfrânı nimettir civan
Engeldir araya giren şu papaz

Günahın çıkarır bir kara keşiş
Halvetde olurmuş bir acâib iş
Hiristos şâhidim yürekde hâlâ
Âhû nigâhınla sapladığın şiş

Vasilim pek tutar âşkın âhı
Sırtında gömlek mi sandın günâhı
Dünyayı cehennem eyledin bana
Ahrette boyladın gitti dûzahı" (İA, C.4; 1929)

Su falı, Yıldız falı, Kahve falı gibi pek çok çeşidi olan falcılık ile ilgili inanış çok yaygındır. Özellikle gelecekte haber almak isteyen kişiler sıklıkla bu yola başvurmaktadır. “Binnaz Hanım (Telli)” başlığı içinde kahve falı üzerine geçen olaylar anlatılmıştır:

“Binnaz Hanımı iknaa ettikten sonra Malta Çarşısında Şekerci Süleyman, Hamurkar Feridun, Berber Ahmed, Kepabci Yakub ve Manav Bilal adına beş nefer biri diğerinden güzel delikanlı bulmuş, bunları birer birer kıza göstermiş, Binnaz bir tercih yapamayınca Razi kahve falı bakar fallarında isabet gösterirdi, bu beş oğlan niyetinde bir kahve falı bakmış, falda kısmet olarak manav civanı görünmüş, bunun üzerine bir yolunu bulub Bilal ile konuşmuş, aslı Manavgatlı olub İstanbulda sekiz on hemşehrisi ile bekar odasında yatub kalkan ve bekarlık mihneti canına yetmiş olan oğlan İstanbul bıçkını Razinin teklifini minnetle, şükranla karşılamış, hemen o gün beraberce konapa gitmişler kızla oğlan bir birini yakında görür görmez aşk ateşi de parlamış, imamı çağırılmışlar, yeni tabir ile yıldırım nikahı kıyılmış; Razi oğlanı almış, Kapalı Çarşının bir kapusundan girib öbür kapusundan çıkmışlar. Samur kürkünden altun saat kösteğine kadar yarım ayaklı yarım pabuçlu damada ne gerekse almışlar, bir hafta sonra bir de mükellef düğün yaparak manav Bilal Tunuslunun mağazasına Fesci Bilal olub kurulmuş.

Dilberani şehri İstanbul üzere

Açayım hanıma bir kahve falı

Nigarı nazenin verdi fincanı

Malta çarşısında gördüm dükkânı” (İA, C.5; 2803-2804)

“Çingene Kantoları” başlığı içerisinde de çingenelerin mesleği haline gelmiş fal bakma ile alakalı söyleşileri dizeler halinde verilmiştir:

“Erkekleri karıları

Fal bakıp gelincik satıp

Raks etmekdir kârları.

Bu sefayı bırakmam

On paraya fal bakarım.

Karadır haspanın gözü

Fal bakmakdır işi

Çalarız göbek atarız

Baklayla fala bakarız

- Sana derler çengi Penbe

Fal bakarsın her yerde

Todilerde çok dilber var

Fal bakmakda hüner var

1. - Güzel fala bakarım bakla atarım

Kocanın koynuna girer yatarım

V. - Sulukule çergesi” (İA, C.7; 4003-4005)

“Dilâver Çavuş (Mehmed)” başlığı ve fal ile ilgili inanışın geçtiği dizeler şöyledir:

“Âguuşimde bakdırırken fâline

Kuzu olur buzlu ülke çakalı” (İA, C.8; 4569)

Kumda birtakım çizgiler çizerek fal bakanlara remilci denilmektedir. Bununla ilgilenen bir remilci olan “Şeyh Mehmed Ebûlhüda Efendi” ile ilgili ansiklopedide bir başlıkta yer verilerek hakkında bilgi paylaşımı yapılmıştır:

“Geçen asrın ikinci yarısında yaşamış ünlü remici- falcı; aslı magribi idi, Tunuslu yahud Cezâyirli idi; İstanbula ne zaman geldiği bilinmiyor, Nuriosmaniye Caddesinde bir dükkanı vardı, gelenlere remil dökmek sureti ile fal bakar geçinirdi.

Niyettim keşfine dökdürüp remil

Dedim ki Şeyhzâdem gel murâdım bil

Heman bâsi pâre izin virdiler
Diyüb nâzikhâne; Yâ ahi sebil!...

Ebülhûda Efendi ayrıca hastalara okur, çeşidli dualar için muska yazar ve rüyâ tâbirinde de çok isabetli imiş; İkinci Sultan Hamidin şehzâdeliği zamanında bir kadının rüyâsını “Pek garib bir... senin efendin pâdişah olacak...” diye tabir etmiş. Bağdadda Ravvas adında bir şeyh bu oğlanı görmüş, kaptana: “bu oplanı bana bırak, bir sene kadar onu irşad edeyim kalp gözünü de açayım rüyâsını gördüm bu oğlan İstanbulda Ali Osman padişahına müsâhib ve nedim olacaktır.” Demiş, ve Ebülhûda İstanbulla gelerek kendisine tebşir edilen ikbâle kavuşmuş.” (İA, C.8; 4861-4862)

“İspir Ağa Kızı Esmâ” başlığı içerisinde falcı bir kadın hakkında şunlar paylaşılmıştır:

“Yalısı basılıp yakıldıktan sonra adı ve izi kaybolan Çingene Sultanı da Yenibağçede bir bostan kulübesine sığınmış falcı çingene karısı Gül'izat adı altında Yeniçerilerin kanlı bir şehir muhârebesi ile kaldırıldığı 1826 yılına kadar yaşatmıştır.” (İA, C.10; 5305)

Reşad Ekrem Koçu “Fal, Falcılar” madde başlığını ansiklopediye ekleyerek halk inanışları hakkında o döneme ait detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Dönem padişahları ve kişiler üzerinde fal ve falcıların etkisi ile fal çeşitlerinin içeriği konusunda açıklayıcı bilgiler verildiği görülmektedir:

“«Aslı arabca olup uğur, güzel baht, iyi tâli' anlamındadır; baht ve tâlîli anlamak için bir takım garib vâsıtalara mürâcaat etme; atılan boncuk ve baklaya, alettesâdif açılan bir kitabın bir satırınave sair bunlar gibi şeylere bakarak mâna çıkarma; Falcı: Fal açan, falan bakan» (Şemseddin Sâmi, Kaamûsi Türkî).

Fala, istikbalden haber almak için, bahtından haber almak için; aşk yolunda sevgiliden haber almak için; uzun ve tehlikeli yollara çıkarılırken; kaybolan kıymetli bir şeyi bulmak ümidi ile ve nihâyet öğrenilmek istenen her şey için baktırılır.

Her şey ile fala bakılabilirse de kadimden beri yaygın fallar şunlardır: Kitapdan bakılan fal; El'den bakılan fal; Bakla dâneleri veya çakıl taşları ile bakılan fal; içilen

kahvenin fincanda kalan telvesi ile bakılan fal; iskânbil kağıdları ile bakılan; Remil ile bakılan fal.

Kitab Falı:

Rastgele bir yaprağı açılarak ilk satırlarından bir mâna çıkarmak suretiyle fala bakılan kitabların en meşhurları Mushafı Şerif, Mevlânânın Mesnevîsi ve İranlı büyük şâir Hafız Şîrâzi'nin divânı olmuştur.

Tarihimizde Mushafı Şerifden bakılan falların en meşhuru hocası ve asrın büyük şâiri Molla Husrev Mehmed tarafından Fâtih Sultan Mehmedin bahtı istikbali için bakılmışdır. Sultan Mehmed Varna muhârebesinden sonra tahtı tekrar Sultan Murada bırakıp Manisaya giderken son derece üzgündü, yanında bulunan hocası Molla Husrev çocuğu teselli etmek için ona Mushafı şerifden fal açdı ve pek yakında yine pâdişah olacağını teşbir etti: şu kıt'a o fale işâretle söylenmiştir:

Cihan bağında şâdan ol hemîşe

Melûl olma birkaç günkük işe

Ki azdır müddeti bu infisâlin

Eyü geldi senin Mushafda fâlin

Şu kıt'a da Üsküdarlı Âşık Râzinindir:

Yârime açdım gör Mushafda fâli

Gaayetle muvâfık âyet meâli

Bendesî Râziye avdet mukarrer

Gerçüb serkeşimin boş infîâli

El Falı:

Falina bakılan kimsenin sağ avcunun içindeki çizgilerden mânalar çıkarılır: falcılar avuçdaki çizgileri Ömür Çizgisi gibi isimler vermişlerdir, mânalar bu çizgilerin çatışma şekillerine göre verilir.

Bakla veya Çakıltaşı Falı:

Yere serilmiş bir bez üzerine avuçla atılan bakla veya çakılların yayılış, serpiliş şeklinde mâna çıkarılır, bu fali İstanbulda bilhassa zenci bacılarla çingene karıları, kızları bakarlar: zenci bacılar nesli tükenmiş gibidir, falcı çingene karılarına kızlarına hâlâ rastlanır, sokaklarda «Fal bakar, niyet açar..falcını!..» diye bağırarak dolaşırlar: bilhassa yakışıklı erkeklere, delikanlılara, genç kadın ve kızlara : «Te bakdır bu çingene karısına falını, yavuklundan nişanlından, kocandan haber versin sana!..» diyerek âdetâ musallat olurcasına sırnaşırlar. Aşağıdaki satırları Osman Cemal Kaygılı'nın «Çingeneler» isimli romanından alıyoruz (B: Çingeneler, cild 7, sayfa

3990), İrfan adında bir delikanlıya karşı bakla falı bakan bir çingene karısı konuşmaktadır:

«- Hay yaşayasın adında İrfan Efendi.. sen hem irfan sahibibisin hem de ihvan sahibisin.. çok okumuşsun, çok yazmışsın, çok gezmişsin, çok tizmuşsun.. elin açıldır, paran saçıkdır.. büyükle büyüksün, küçükle küçüksün.. fodulluk bilmezsin, codulluk bilmezsin.. herkesin iyiliğini istersin, ihvan için muhabbet beslersin.. amma velâkin çelmiştir bu günlerde birisi senin yüreciğini, ona sebep şimdi yanar içerin çömlekçi fırını gibi.. dolaşırsın kaç gündür o şeytanın kızını bulayım diye bütün dağı bayırı.. amma bu senin gönlünü kaçıran, yüreciğini tutuşduran dilber kız mıdır, karı mıdır, esmer midir, sarı mıdır, arpa mıdır, darı mıdır, onu bilmem, yalnız bildiciğim bir şey var ise o da hiç meraklanıp kasavetlenmiyesin, pek yakında daha böyle bir sürü dağlar, bayırlar aşacak, sevgiline kavuşacak, murâdına ulaşacaksın...».

Yine aynı eserde Osman Cemal kaydediyor: «İstanbulun pek meşhur çingene falcılarından Kâğıdhâneköylü Âfitab denilen genc kadın Abdülâzizin son günlerine doğruşehzâde Abdülhamid'in Kâğıdhâne Çayırında bir falına bakmış ve üç ay sonra tahta çıkacağını söylemiş, ve falcının bu sözü tam üç ay sonra gerçekleşmişti..»

Geçen asır sonlarında «Falcı Çingene Karısı, Çingene Kızı, tulûat tiyatroları sahnelerinin kantolarında adı geçen tiplerden olmuştur:

Hicaz Falcı Düetτοςu

(Luçika ve Virjini hanımlar)

- Fal bakar niyet açarım

Bakla atar keriz atarım

Mangizi bolca verin de

Kıvırırım haylice

- Fal bakar baht açarım

Aize böyle göbek atarım

-Çok sefâlar sürersin

Bir edâlı güzel seversin

Rast Falcı Kantosu

(Şamran Hanım)

Falcı fal bakar bakla atar

Bana derler Çifte Benli

Yâlelli yâlelli

Abe mangiz uçlan bakayım

Nazlı nazlı sana göbek atayım

Hicaz Çingene Düettosu

(Luçika ve Virjini hanımlar)

-Kaynanam falcı karı

Yokdur onun emsâli

-Koluna sepet takar

Sokaklarda fal bakar

Güzel olurum diye

Başına çiçek takar

Kahve Falı:

Kahve falı ile hem falcılar hem de falcılığı geçim mvasıtası edinmemiş kimseler meşgul ola gelmişlerdir, hattâ bazı aydın kimseler kendi fallarına bakmışlardır ki bunların başında:

Dünyanın en büyük kahve falcısı Dârüşşefekanın resim muallimlerinden Agâh Bey merhum olmuştur. Büyük bir aşkın ızdırâbı ile baktığı kahve fallarında görünen şekilleri bir deftere resmetmiş o şekillerden çıkardığı hükümleri de şeklin – resmin yanına yazmıştır; bu sûretle yer yüzünde bir eşi bulunmayan bir eser vücuda getirmiştir. Yeri Milli* Kütübânemiz olması lâzım gelen kıymetine bahâ biçilmez bu eser sanatkârın torunları elinde bulunuyordu.

Üsküdarlı kalender jalk şâiri Âşık Râzi de amatör kahve falı bakıcılarından olmuştur; şâirin akrabalarından genç yaşında dul kalmış zengin bir kadın, ikinci kocasını Âşık Râzinin kahve fallarındaki işâretlerle seçmişti (B.: Binnaz Hanım Telli, cild 5, sayfa 2803).

İskanbil Falı:

Bu çeşid falı kendilerine geçim vâsıtası yapmış kimseler İstanbulda umumiyetle ayak tabakasından rum veya ermeni kadınlarıdır. İskanbil kâğıtları ile pek çeşidli fal açılır. Geçen asrın sonlarında yaşamış Üsküdarlı Âşık Râzinin evrâkı metrûkesi arasında «Tatavla Falcı Katinanın açtığı iskanbil falıdır ki falcı karının ağzından nazmolundu» diye bir manzûme vardır:

Çıkdı yârin kendisi

Şu maçanın fantisi

Falda görünen hâli

Gaayet findıkcı sinsi

Şu kara kızla papaz
Baba abla düzenbaz
Onların pençesinde
Yârim didiğim şehbaz

Dinârinin onlusu
Güzel haber doğrusu
Açar isen keseyi
Kalkar engel korkusu
Ya üç hafta ya üç gün
Döner sana o küskün
Hesabını sakın hâ
Sorma şehbaz sürtüğün
Azarlama bir hoş tut
Ne duydunsa hep unut
Genellikle yaz yağmuru
Gelip geçecek hulut

Memleketimizde geçim vâsıtası, iş olarak falcılık yasaktır; bakla falcısı çingenelere göz yumulur; müşterilerini evlerine gelmiş misâfir kisvesi altında gizleyen sâir falcılar da pek âlâ iş görmektedirler.” (İA, C.10; 5506-5507-5508)

“Fâtih Sultan Mehmed” başlığı içerisinde de dönem padişahlarının zaman zaman fal açtırdığı ve gelecekte haber aldıklarına şahit oluyoruz:

“Molla Hüsrev, şehzâdeyi teselli etti, Mushaftan fal açtı: ve pek yakında tekrar tahta çıkacağını teşbir etti.

Cihan bânında şâdan ol hemîşe
Melûl olma bu birkaç günlük işe
Ki azdır müddeti bu infisâlin
Eyü geldi senin Mushafda fâlin.

Kâhinler, falcılar, evliyâlar, celhâsıl gaaibden haber verenler, istikbalde büyük şeyler olacağını ve genç pâdişahın bahtı açık, muvaffakiyetleri pek azametli ve onun kılıcı

ile kâinatda büyük hâdiseler olacağını haber verdiler.” (İA, C.10; 5525-5528)

“Fevzi (Hopalı)” başlığı içinde geçen çingene falı ile ilgili dizeler şöyledir:

“Önce bir çingeneye
Açdır bir bakla falı” (İA, C.10; 5721)

“Fevzi Bey (Abdülbâki)” başlığı içindeki fal ile ilgili dizeler şöyledir:

“Bakdım fala dün, milletimin bahtı açıktır
Artık vatanın gül yüzü handan olacaktı” (İA, C.10; 5724)

“Giridli” başlığı içindeki fal ile ilgili dizeler şöyledir:

“Üsküdarlı Vâsıfın bak bir kısmet falına
Güvenirken engeller parasına malına” (İA, C.11; 7039)

3.6. Rüyalarla İlgili İnanışlar

Ölüm öncesinde görülen rüyaların gerçek olması ve bunun insanlar üzerindeki etkisi büyüktür. Büyük zatlar ve gördükleri ölüm öncesi rüyaları da ansiklopedi içerisinde bolca görmek mümkündür. Reşad Ekrem Koçu olaylar ve kişiler hakkında bilgi paylaşımının yanı sıra insanların yaşayışlarını etkileyen ya da yön veren inanışları da ele almıştır. Rüya tabiri ile de gelecekte haber alındığına da yer vermiştir.

Bu maddede de Koçu, “Yusufzade Abdullah Hilmi Efendi”nin rüyasında gördüğü olaylar ve sonrasında başına gelen durumu paylaşmıştır:

“Ölümünden bir ay evvel bir rüya görmüştü: bir zelzele oluyor, ortalık çöküyordu. "Ne oluyor?" siye sormuştu, "bir âlim ve fazıl kişinin ölümüdür!" cevabını vermişlerdi: uyanınca da, evinin müthiş bir yer sarsıntısı ile çatırdadığını görmüştü.” (İA, C.1; .49)

“Ahielebi Cami” maddesinde de kişi gördüğü rüyayı anlatmıştır. Olay inanış bağlantısı tam anlamıyla verilmele de peygamber ve sahabeden haberler alıp yaşamını etkileyecek işaretler aldığı varsayılmıştır:

“Bin kırk Muharreminin Aşura gecesiydi ki, İştanbuldaki evimizde şöylece bir dalmış iken bir rüya gördüm. Yemiş iskelesi yanında Ahielebi Camii ki helal mal ile yapılmış bir eski camidir, kendim, orada gördüm. Derhal camiin kapısı açılıp bu aydınlık camiin iini nurlu bir cemaat dolduruverdi. Sabah namazının sünnetini eda edip salavatla meşgul oldular. Ben hakir minber dibinde sakın olup bu cemaati temaşada hayran oldum. Hemen yanımda olan cana bakıp: -Benim Sultanım! Cenabı şerifiniz kimdir? dedim. -Onlar cümle peygamberlerin ruhlarıdır ve geri saflarda olan cümle evliyalardır, bunlar sahabelerin, muhacirinin ve Kerbela şehitlerin ruhlarıdır, mihrabın sağında olan Hazreti Ebu Bekir ve Hazreti merdir, solunda Hazreti Osman ve Hazreti Alidir, mihrabın önünde olan Hazreti Veyselkaranidir ve camiin solunda duvar dibinde olan esmer adam senin pirin Peygamberimizin müezzini Bilali Habeşidir, ve işte bu alem ile gelen asker ki kıızıl kanlı esvaplar giymişlerdir, Hazreti Hamza ve cümle şehitlerin ruhlarıdır! dedi. Ben: -Ya Sultanım! Bu cemaatin bu camide toplanmalarının aslı nedir? dedim.

-Azak taraflarında Kırım Hannının askeri sıkıntıya düşüşü, imdada gideriz! şimdi Hazreti peygamber dahi imam Hasan ve Hüseyin ve on iki imamlar ve bizden gayri aşerei mübeşşere ile gelüp Sabah namazının sünnetini eda edüp sana "ikamet eyle" diye işaret buyururlar sen dahi yüksek sesle ikameti tekbir edüp selamdan sonra Ayetl kürsi'yi oku; Bilal "Elhamdülillah", Bilal "Allah ekber" desin.” (İA, C.1; 270)

“Eminzade Hacı Ahmed Ağa” nın gördüğü rüya sonucu vasiyetinde kendi için yaptırdığı türbeye gmlmemesini bildirmiştir. Ansiklopedide de şu şekilde bahsedilmektedir:

“Caddeden okunması için, bu kitabenin birer sureti, baş taşının her iki yüzüne de yazılmıştır. Rivayet edilir ki, kllyesinde bulunan altı sütün üzerine bir kubbeden ibaret açık türbeyi kendisi için yaptırmıştı, fakat rüyasında gördüğü Kepçe Dedenin işareti üzerine türbeye gmlmemesini vasiyet etmişti.” (İA, C.1; 319)

“Süreta Ahmed Çelebi” başlığında rüyalarla ilgili inanıştan bir örnekle bahsetmektedir:

“Süreta Ahmed Çelebi’nin rüyada işaret edilen Elif çekme ile sıhhat bulduğu, yaranın iyileştiği anlatılmaktadır. - On yedinci asır ortalarında yaşamış namlı bir mukallid ve hokkabaz; hayatı hakkında Evliya Çelebinin şu kaydından başka bir şey bilinmiyor: "Mukallid Şengül Çelebinin biraderidir, feridi asır mullid idi, tiryaki olup bütün doğrarken elini kesip bir san'at ile parmağından ol kadar kan akıtır idi ki ahir-ül-ömür bihuş olup yatardı. Biraz sonra kalkarak parmağından kan aktığı halde: -Rüyamda gördüm, senin bu kanın dinmek ihtimali yoktur bir dilber oğlan kanına yapışıp alınına süre!.. diye alınına bir elif çekerdi, derhal kanı dindirirdi. Bu esrarına simyailer bile akıl erdiremezlerdi".” (İA, C.1; 347)

“Şeker Ahmed Paşa” maddesinde de Mehmed Efendi adındaki salih kişinin rüyasının mealini yaşamı üzerine tabir edildiği görülmektedir:

“Devrin vakanüvis kayıtlarına geçmiş riayetlerdendir: Mehmed Efendi adında salih bir kimse varmış, bir gece rüyasında veziri görmüş, ağaçtan köhne bir sedire oturmuş, önüne bir çevre yaymış, halk başına üşmüş, her gelen çevreye bir kızıl filorin bırakmış... Mehmed Efendi de bir altın bırakmış ve kendisinden bir mansıp istemiye niyetlenmiş... Tam o sırada bir derviş gelip çevreye ortasından makas ile kesilmiş gibi bir yarım altın bırakmış, sonra tekrar geri almış.. Vezir de oturduğu yerden inerek gözden kaybolmuş bu rüyasını bir muabbire anlatan Mehmed Efendiye şöyle tevü etmişler: " Sedir, makamdır; akçe, dedikodu, sözdür; yayılmış olan çevre, vezirin mansıbındaki hal ve şanıdır; sedirden inip gitmesi makamından azli; gözden kaybolması, alemleri şuhuddan gitmesi; derviş, kaptan paşadır ki, adı Derviştir; akçesini geri alması, kendi zevaline dahi alametidir" (İA, C.1; 429)

“Alaeddin Mescidi ve Tekkesi” maddesinde Şeyh Alaeddin hakkında anlatılanlar şu şekildedir:

“Şeyh Alaeddin Efendi bir rüyasındaki işaret üzerine Kırma hicret etmiş, Kefede Kasımpaşa zaviyesine şeyh olmuş ve 1562 (H. 970) de orada ölmüştür.” (İA, C.1; 576)

Bu başlık içerisinde de rüyada görüp aldığı işaret ile yoluna devam eden “Ali Kaçıkızade” den bahsettiğini görmekteyiz:

“Bir gece rüyasında Hazreti Peygamberi görüyor ve kendisine Hilvel Şerif yazmaya devam etmesi emrolunuyor ve hemen yeni bir levhaya başlayıp yazı yazarken levhasının üzerinde ruhunu teslim ediyor.” (İA, C.2; 613)

“Hafız Ali Efendi” nin rüya tabirinde yeteneği ve bilgisi olduğunu belirterek kendisi hakkında bilgi vermiştir:

“Her gün Tophanede Kılıçalıpaşa Camii avlusunda yazıcılar sırasında oturur ve müterilerin rüyalarını dinleyerek tâbir ederdi. Sabah gazetesinin (H.1293) 1876 da çıkmış 55 numaralı nüshasında, şöyle bir ilânı vardır: “Muabbiri meşhur Gazı Ali Efendi kendisine beyan olunan rüyaları hüsnü suretle tâbir ederek ahkâmı tamamıyla ve tâbiri veçhile zuhur etmekte olduğundan râilerin rüyalarını tâbir ettirmek üzere efendi mumailleyhe müracaat etmeleri ihtarına müsaraat kılındı”” (İA, C.2; 648)

“Arab Camii”nin Galata’nın en büyük camilerinden biri olduğunu dile getiren Koçu, bu başlık içerisindeki bir türbenin yerinin belirlenmesinde etkili olan bir rüyaya da yer vermiştir:

“Camiin avluya bakan duvarına bitişik ‘Evliya türbesi’ ise, Başımam Nurettin Işıklı tarafından verilen malûmata göre otuz sene evvelki tamiratta kaldırılan Hünkâr mahfili merdivenin yerinde bulunmaktadır. Tamirde bu merdiven kaldırıldıktan sonra, bu civarda oturan Giritli Mustafa Efendinin zevcesine İnâyet hanımının rüyasında gördüğü bir Arab ona mezarının burada olduğunu söylemiş ve bunun üzerine Mustafa

efendinin tavassutu ile burada üstü açık, parmaklıklı ufak bir türbe inşa edilmiştir.”
(İA, C.2; 943)

“Ayak Divânı” başlığında da kısaca değinilmiş olsada rüya inanışından bahsedilmesi nedeniyle halk inanışı içerisine girdiğini söyleyebiliriz:

“Hemen iltifa eylesiz, inşallah bu cemiyete tefrika gelir ve illâ bir zarar terettüb etmekten hazer olunur der. Hafız paşa güler: <var bizden selâm eyle! Zuhur edecek kazai mübremin rüyamda müşahade eyledim, ölmekten gam çekmem!> diye cevap gönderir. Atına biner.” (İA, C.3; 1384)

Sadece Müslümanlarda değil hristiyanlarda da rüyalara inanmanın olduğunu “Ayia Trias Rum Ortodoks Kilisesi” başlığı ile görebiliriz:

“Bir rum balıkçının kulubesi varmış, balıkçı bir gece rüyasında Hazreti İsayı kendisine misafir görür, rüyasını Yermanos Efendiye açar, metropolid de teberrüken kulübesini bu adamdan değerinin kat kat üstünde bir para ile satın alarak bu kiliseyi inşa ettirir (1946)” (İA, C.3; 1553)

“Aziz Mahmud Efendi” başlığında da rüyalarla ilgili inanışa yer verilmiştir:

“Aziz Mahmud Hüdâyi, Şakaik zeyli’ne göre, seferi Hisarlıdır. Gülşen Efendi, Küliyat-ı hazret-i Hidayide Sivrihisarlı olduğunu söylüyor. <Silsilaname-i celvetiye>, şeyhi Konya Koç-Hisarında göstermede, Tibyan dabu ikinci rivayeti kabul etmekte ve H. 948(M.1541/1542) de doğduğunu ilâve etmektedir. Gülşen Efendi, doğum tarihini H.950 (M.1543/1544) olarak kaydediyor. İstanbulda okuyan Edirne Sultan Selim medresesinde muidlik, Şam ve Mısırdaki nâiplik eden, Mısırdaki Karim al-Din Halvati adlı birisine intisap edip, halveti olan Mahmud Hüdâyî nihayet Bursada Farhadiye medresesine müderris ve Cami-i atik mahkemesine nâip oluyor. Bu sırada, ananeye göre bir gece rüyasında cennetlik sandığı birçok kimseleri cehennemde, cehennemlik sandıklarını cennette görüyor. Bunun üzerine ertesi sabah derhal Üftâdeye gidip, teslim oluyor, Tibyan ve Külliyyat, bu teslim oluşun tarihini 1 zilkâde 984 cumartesi (M. 1577) olarak kaydediyor ki anane ile böyle rivayet edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Mahmud Hudâyî, Üftâdeye 3 yıl kadar hizmet ettikten sonra, kendisine h a l i f e l i k verilip, SivriHisara gönderilmiştir. Bir müddet sonra İstanbula gelip, Çamlıcada Musalla Mescidine bitişik iki taş oda yaptırıp bir vakit orada oturmuş.

Mahmud Hudaî zamanında büyük bir hürmete mazhâr olmuştur. Silsilnâme-i celvetiye şeyhin bu teveccühe uğrayışına Ahmet I.in bir rüyasını kerametle tâbir etmesini, sebep olarak gösteriyor. Peçevî, Rumeli kazaskeri Şunallahın tesiri ile vezir Farhad Paşa tarafından Fatih camiine vâiz tâyin edildiğini kaydetmekte ve şöhretinin bu suretle başladığına işaret etmektedir. Naimâ, şeyhüislâmın şeyhi sevmediğini söylemektedir.” (İA, C.3; 1719)

“Bahâî Efendi (Mehmed)” başlığında da kişiye ölümünden önce rüyasında ilahi bir işaret verildiğini ve ölümünden haberdar olduğu anlatılmıştır:

“Fakat üzerindeki dehşet gitmedi O gecede bir rüya gördü.

Kendisini çırıl çıplak soyup bir beyaz ipekliye sararlar ve evinin karşısında olan bağçesinde bir ağaç altına küçük bir çadır kurup bunun içinde otur derler.

Dervişin sözlerini teyid eden bu rüyayı gördüğünün ertesi günü de üçyüz florin çıkarıp sadaka olarak dağıtmak üzere müvezzine verdi. Fakat o sefiş adam bizim Efendi vesveseye düştü diyerek altınları evvelce defter edilmiş sadaka, kurban ve erzakı müstahak ve muhtâciye dağıtmayıp havadarı olan kuzgunlarla paylaşıp yuttu.

‘Bendegânından Burnaz Mustafa anlatır, efendinin bir şeyi yok iken:

- Hayırlısı ile bu cumartesi gününü atlatsak !.. demiş.

‘Meğer rüyasında aynıyle böyle söylemişler. Safer ayının ondördüncü Çarşamba günü azıcık ateş geldi, sonra öksürük başladı, boğazı tılandı, nefes alamaz oldu, ‘hunnak’ dediler, çehresi ev rengini alıp morardı.. Tabibler kollarından kan aldılar, bazı ilâçlar verdiler, kendisi henüz şuuruna sahipti:

- Zahmet etmeyin, bunun dermanı yoktur!..dedi.

‘Hastalığın üçüncü Cuma günü teslimi ruh etti. Evinin karşısındaki bağçesinde, sokak üzerindeki köşeye defnedildi’.” (İA, C.4; 1838)

“Bâli Efendi (Şeyh Sarhoş)” başlığında da kişinin yol bulucu olarak rüyaları esas aldığını anlatmaktadır:

“Yavuz Sultan Selinin büyük kardeşi şehzâde Sultan Ahmedin hocalığında bulunmuş bir zâtin oluduğudur: doğum tarihi bilinmiyor. İstanbulda Kepenekci Medresesinde müderris iken bir gece rüyâsında büyük bir şeyhin dervişleri ile berâber zikrettiğini görür. Ve Şeyh: <Niçin sen de halkai zikre dahil olmazsın?> diye sorar. Aradan zaman geçer, bir gün devrin tanınmış şeyhlerinden Ramazan Efendininmeclisine gider, ve hayret içinde kalır, o güne kadar tanımadığı, Ramazan Efendinin rüyâsına giren şeyh olduğunu, meclisinin de rüyâsındaki meclis olduğunu müderrislikten çekilir, vezirlerin, büyüklerin kapılarına varmaz olur.

Bâli Efendinin tövbesine ve inzivasına sebep olarak bir fıkra nakledilir.

Gençliğinde Pirûze Ali adında bir civana âşık olur, mâşûkundan sıdk ü vefâ ile karşılık görür, bu güzel gence nibetle şiirlerinde <Cevherî> mahlâsını kullanır. Pirûze ali ölür ve Bâli Efendi bir gece rüyâsında mahbubunu görür, <Ali, bana bir hediye ver!...> der, çocuk da bir kâğıt parçasına azıcık toprak koyarak verir. Efendi ertesi sabah bâzı mahrem doslarına bu rüyâsını göz yaşları arasında anlatır iken başındaki destârı düzeltmek icab eder, elini atar atmaz dülbendin arasında içinde toprak bulunan bir kâğıt parçası çıkar. Dehşet içinde kalan Bâli Efendi hemen ramazan Efendiye koşarak tasavvuf yoluna girer.” (İA, C.4; 2045-2046)

Gelecek hakkında haber vereceğine inanılan rüyalar kişileri derinden etkileyen süreçler olmaktadır. “Behram Efendi” başlığında da gelecekte haber veren tabircinin ve rüyanın sonucunda olacaklara inanan kişilerin anlatıldığını görmekteyiz:

“O günlerde cariyeye bir gece rüya görüyor:

Yemyeşil bir bağçe; çayırklar, çemenler, çiçekler, ağaç dallarının üzerinde cıvıldaayan rengârenk kuşlar, bu iki çerkes kızı yeşilliklerin üzerine uzanmışlar; akşam olup bulutların arasından, bedir halinde ay doğuyor fakat ışığı yalnız dilber cariyenin başı ile göğsüne vurmakta. Büyük cariyeye rüyasını kendisi tabir ediyor, kapu yoldaşı güzeller güzeline:

-Allah bana malum etti, sen padişah karısı, padişah anası olacaksın, ben de nezrettim, doğruacağın ilk çocuğun dadısı olacağım!..

Bir müddetten beri Behram Efendinin halinde değişiklikler görülmeğe başlamış, boyuna bir kenara çekilip düşünmede. Karısına çocuklarına çok muhabbetli iken, şimdi hiçbiri gözünde yok. Hâlbuki dilber çerkesi görünce gözleri parlamada. Hafize hanım işi çakmış konu komşu da öğüd vermişler.

-Erkek kısmına sekseninde bile olsa güvenilmez, kızı satıver, kurtul!..

Behrem Efendi o senenin kasımı girince âdeti veçhile iskeçedeki çiftliğine gidiyor. Hanımda hemen kızı bir esirciye götürüp satıyor, parasını alıyor. Esirci derhal saraya haber salıyor; böyle esirci evlerinden saraya seçme cariyeye devşirenler derhal koşuyorlar, bu eşsiz, hünkara layık güzeli bilmem kaç kese akçeye derhal alıyorlar. Esali gibi bir iki hafta saray adabı ve erkanı öğretdikten sonra süsleyüp püsleyüp Kadir Gecesi padişahın odasına salıyorlar. Padişah İkinci Sultan Mahmud huriye bayılıyor, bulanlara atıyyeler, ihsanlar, rütbeler.” (İA, C.5; 2389)

“Bekir Bey” başlığında tahliye edileceğini rüyasında önceden haber aldığını anlatmıştır:

“Bir gece sabaha karşı beni uyandırdı: “Tevfik, hayırdır inşallah bir rüya gördüm, bir Ermeni, Talatlı, Enveri cemali gözümün önünde birer kurşunla öldürdü” dedi; bu yıllarca sonra hakikat oldu.

Bir gün de sabah namazında birden ağlamaya başladı, selam verince sordum: “ Benim sebilimi tahliye edecekler, sevinç gözyaşındır”dedi, boynuma sarıldı, vedalaşdı, hakikatten iki gün sonra Aşçıbaşızadeyi serbest bıraktılar.” (İA, C.5; 2429)

“Sarah Bernhardt” başlığında da uzaktaki oğlu hakkında rüyasında haber alan annenin, rüyasının gerçek olması ile sonuçlanmasına yer vermiştir:

“Sarah kararında ısrar etti. Çünkü o gece rüyasına giren oğlu Maurice (Moris) : - Anneciğim beni bir köpek ısırdı: senin muavetine ihtiyacım var! . . demişdi. Sarah gibi müstesna bir kadının rüyaya bu kadar isnâdı ehemmiyet etmesini hiç kimse anlayamadı. Sarah’ın azametinden birkaç saat sonra kendi nâmına gelen bir telgrafta inanılmayacak bir şey, oğlu: <<Bir köpek ısırdı, muavenetine muhtacım, acele gel! . .>>diyordu.” (İA, C.5; 2553)

Reşad Ekrem Koçu'nun "Büyük Fitne" başlığında da rüyalarla ilgili inanışa yer verdiğini görmekteyiz:

"Başıma gelecek kazayı rüyamda gördüm, yoldan dönüp kaçıp gizlenecek adam değilim, ölüm hacil olmaktan yekdir!..." (İA, C.6; 3267)

"Celil Ağa"da rüyası ile hayatına yön veren Canbaz Celil'in hikâyesine yer vermiştir:

"Âşık Razi anlatmış idi, hüsnü anı kadar bıçkın, fakat bıçkın olduğu kadar iffet sahibi olan bu canbaz Celil, bir akşam Razi'ye gördüğü rüyayı anlatarak: "Ağabey sen bana bir iyilik yap, beni bir dergâha götür, bir şeyhin elini öpüp canbazlığı terk edip tövbe ve istiğfar ile derviş olacağım" demiş. Âşık Razi de delikanıyı Üsküdar'da Selami Dergâhına götürmüş. Usulü ve yolu ile çilesini doldurup derviş olduktan sonra cümle yaranı ile vedalaşıp İstanbul'dan Hicaz'a gitmiş ve Medine'de mücavir olarak kalmış. (Vasıf HİÇ)" (İA, C.6; 3424)

"Çınarlıçeşme Mescidi" başlığı içerisinde de rüyasında eski bir evliyaı görüp o zâtın mezarının bulunması ve sonrasında gördüğü rüyadaölümünün işaret edilmesi olayları anlatılmaktadır:

"Hadikatül Cevâmiin verdiği maûmata göre mescidin bânisi Üçüncü Sultan Hamed'in Sadriâzamlarından Şehid Ali Paşadır. Hazreti Hâlid Ebû Eyyubülensâri ile beraber İstanbul muhasarasında bulunmuş şehidlerden Ebûzeri Gaffari'yi Ali Paşa bir gece rüyâsında görmüş; Ebûzer yattığı yeri paşaya târif ederek kabrine bir nişan konmasını recâ etmiş, sadriâzam da hemen bu mescidi yapıdırarak yanına Ebûzeri Gaffârî adına üstü açık, etrafı dört duvarla çevrili, sembolik bir türbe yaptırmış; kendisi de inşaatın devam ettiği sırada Avusturya seferine çıkmış; İstanbuldan ayrılıp ordu ile beraber Davudpaşaya konduğu gece, Yatağın Mahallesi imamı Vâsık İbrahim Efendi de bir rüya görmüş ve rüyâsında yapılmakta olan Ebûzeri Gaffarî türbesi için kendisine gaaibden bir ses şu târih mısraını söylemiş:

-Bu kabri eyledi ihyâ Şehid Ali Paşa

Dehşetle uyanan Vâsık İbrahim Efendi mısraın hesabı yapıldığında 1128 (1716) hicrî yılını bulmuş ki yapı tarihinden fazladır; paşa hakkında <<Şehid>> unvanının kullanılması da garibine giderek zuhûrâtı ilâhiyeyi beklemiş, bir mûddet sonra da sadrıâzâmın Petervaradin’de şehid düştüğü haberi gelmiş.” (İA, C.7; 3917)

“Çorlulu Ali Paşa Camii” başlığında rüyasında Hz. Ali’yi görmesiyle alakalı olay anlatılmaktadır:

“Bir kâmil kişinin Hz. Aliyi rüyâsında gördüğünü ve o rüyâ içinde bizzat Hz. Ali tarafından bu sözün binâya tarih düştüğünün hatırlatıldığını anlatıyor;

İbni ammi Peygamber yâni Ali Hayder

İtmiş ol rüyâde bu kavli ana inhâ

Kim gayete yittikde bu medresei inşâ

Târihini itsünler bir mısra ile inşâ

Zirâ adedi anın bu sâle muvâfıkdır

Vâkide güzel düştü (yekpârevü müstesnâ)

Güyâ ki kerâmettir Dürri ana bu târih

>>Men allemeni harfen fekad sayyereni abden.>>” (İA, C.8; 4108)

“Eski Vâlîde Camii Ve Külliyesi” başlığında rüyalarla ilgili inanıştan bahsetmektedir:

“Vâlîde Sultan Camiinin yeri için kesin bir karar verememiş; bir gece rüyâsında ak sakallı ve nurlu yüzlü bir ihtiyar: - Yaşmağını Beşiktaş İskelesinden esen rüzgâra bırak, camiini rüzgârın yaşmağı götüreceği yerde yap!.. der. Nurbânî Sultan da rüyâsındaki bu işârete uyar, rüzgâr Vâlîde Sultanın yaşmağını Beşiktaş İskelesinden alıp Üsküdar da Toptaşı Tepesine götürür.” (İA, C.10; 5301)

Rüyaların dönemin devlet işlerini dahi etkilediğini gösteren “Fahreddin Acemi” başlığındaki olayla bizleri de bilgilendirdiğini görmekteyiz:

“Şeyh Hacı Mustafa Efendi adında bir zat İstanbula gelmiş ve rüyâsında Hazreti Peygamberi görmüşdü, Peygamber bu şeyh efendiye: «Yarın git Şeyhülislâma emrimi

tebliğ et.. hâramı ve fuhuşu ortadan kaldırsın» demiş. Hacı Mustafa Efendi de ertesi gün Şeyhülislâm Hamizâde Efendiye gidip riyâsını anlatmış, Şeyhülislâm da pâdişaha arzetmişti. Zâten derin yeis içinde bulunan Sultan Selim: «Doğru!.. İstanbul süfehâ ile doldu!..» diyerek şiddetli bir içki yasağı çıkarttı, surların dışında hristiyanlar için bir kaç meygede müstesnâ şehir içindeki bütün meyhâneler kapatıldı; yine pâdişahın emri ile, mahalle imamlarının «uygunsuz fahişedir» diye bildikleri on onbeş kadar bedbaht kadın şehrin kalabalık yerlerinde asılarak idam edildiler.” (İA, C.10; 5480)

Bugün birçok toplumda varlığına inanılan âdet ve uygulamaların, ansiklopedi içerisinde de anlatıldığı görülmektedir. Kişiler hayatlarına yön verirken birtakım arayışlar içerisinde olmuşlardır. Bunun içinde bazı metod ve uygulamalara başvurmuş bunları kendi inanışları doğrultusunda kutsallaştırmışlardır.

Ansiklopedi içerisinde uğur, bereket, büyü, nazar, fal ve rüyalar ile ilgili inanış ve uygulamaların kendi içlerinde çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Kişilerin yaşamları boyu bazı inanışlara yöneldiği görülmüştür. Bu inanışların kişilerin yaşamlarını kolaylaştıracağına, kötü olaylara karşı koruyucu olacağına inanılmıştır.

İstanbul Ansiklopedisi’nin on bir cildi içerisinde yaptığımız halk inanışlarının tespiti çalışmamızda bu bölümde pek çok inanışa rastlanmıştır. Koçu’nun kendine özgü aktarımlarıyla dönemin inanışları hakkında örneklere yer verdiği görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DUA, BEDDUA VE YEMİN İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

4.1. Dua ile İlgili İnanışlar

Duaların halk inanişında yeri oldukça büyüktür. Kişi tüm içselliği ile elini semaya kaldırarak Rabbinden olmasını istediği dileğini ister. “Ağzına sağlık, Allah bereket versin, Allah analı babalı büyütsün” benzeri dualar ve yakarışlar yapılır.

“Ayasofya” başlığı içerisinde edilen hayır duası şu şekildedir:

“<<Makamı soğuk pencere --- Kible tarafında Hünkâr kapusunun iç yüzünde şimal tarafına açılmış bir (pencerei) can safâdır ki daima anda bâdı nesim esüb âdeme hayat verir Taşarsındaki bâgi iremin hoş Elhan bülbülü gûya sınırın mağmelerinden âdeme gıdayi ruh hâsıl olur. İbdidai fetihde Akşemseddin tefsiri şerif dersini tilmizlerine nakledüb. Bunda Kur'an tilâvet eden vesair ulûma meşgul olan tekмили fûnun idüb musannif ola! Diye hayır dua edüb elaçan anda bir kere Besmele diyen mahrum kalmamışdır.” (İA, C.3; 1474)

Dua etme ile alakalı çok fazla bilgi verilmese de kelime olarak ele alınmış olması nedeniyle “Balta Asma” başlığını da burada paylaşabiliriz:

“-Bizim o konağa kem nazarımız çok idi, ama varın ağa birâderimize dua edin, baltayı aldık!.. cevabı ile başından savdu.

Biz teşekkür ile avdette iken evvelki ağaya dahi uğrayarak ona da teşekkür ettik, gelüb pedere işi anlattık.” (İA, C.4; 2071)

Balıkçıların bereketli balık dönemine ve bereketli balığı bulmaya nail olmaları için ettikleri duaları yine kendi mesleklerinin anlatıldığı “Balıkçı, Balıkçılık” başlığı içinde görebiliriz:

“Tayfaları daha çok, masrafı daha ağır ise de Hüda ihsan ederse kârı da o nisbette fazladır.

<Her iş mevsiminde geçtiği gibi balıkçılık da mevsimini gözler. Hava Karadenizden esmeğe, biraz kışlamağa başlayınca manyatçılar oltacılar, < Gönder Allahım... çoluğu çocuğu ile gönder!..> diye dua ederler.” (İA, C.4; 2000)

Tekkeler içerisinde yapılan dua ayini hakkında “Bektaşilerin Muaşeret Adabı” başlığı içinde ayrıntılı şekilde yapılan merasimi görebiliyoruz:

“Tarikata girme merasimi- El alacak can- (tarikata girecek kimse bir müddet Pir Evi denilen tekkeye devam eder, tekkenin bazı hizmetlerini görür), sonra tanınmış bir bektaşiyeye başvurur, bir müddet daha tecrübe edilir ve kendisine sahib adı ile bir rehber tayin edilir, (Bektaşiliğe liyaketi görülürse) kabul merasimi günü akşama doğru sahibi ile beraber tekkeye gidilir. İstikbal olunurlar mukannen saat gelinceye kadar tekkenin bir höcresinde otururlar. Ortalık kararırken tekbir sesleri işidilmeğe başlanır. O zaman sahib aşıkı alır hamam odasına geçerler. Aşık yıkanır temiz çamaşır giyer. Çıkılınca elleri göğüsde olarak hazır bulunanların önünde durulur, hafif bir baş öğmesi ile her biri selamlanır.

Aşığı hiç konuşdurmadan (çırılçıplak soyarlar) bir kefene sararlar bir tabuta yatırır, tabutun kapağı kapanır, telkin verilir, Telkin şudur:

-Erenler meyanında pir huzurunda mürşidine teslimi rızada oldu mu, yalan söyleme, haram yeme, livata ve zina etme, elinle koymadığın bir şeyi alma, gözünle her gördüğünü söyleme, gelme gelme, dönme dönme, gelenin başı, dönenin malı...

- Allah, Muhammed, On iki İmam, Hanedanı Ehli Beyte iman ettin mi, bunun ikisini bri bilip gece ve gündüz gönülde Allah, Muhammed Al’yi mürşidin vasitasiyle bir bildin mi, hak dediğimiz hak, batıl dediğimiz batıl bildin mi, Tarikati Nacideyen olup, Cafer Sadık’ın mezhebini hak tanıdın mı bu ikrardan dönersen Rüzi Mahşerde yüzün kara olsun mu? Allah, Muhammed, Ali, Hacı Bektaşî Veli ikrarında kademin sabit eyle!... hu!” (İA, C.5; 2447)

“Beyatlı” başlığında Yahya Kemal Beyatlı’nın hayatı hakkında pek bilinmeyen açıklayıcı ve hikâye tarzında anlattığı hayatının içerisindeki bir dua merasimine yer vermiştir:

“Sabri Efendi onun eline bi kalem kamış vermiş, yine elinden tutarak, yeşil bir kağıt üzerine siyah mürekkeple bir kelime yazdırmış, sonra kağıdın üzerine toz şekeri dökerek, bu şekerli mürekkebi Yahya Kemal’e yalatmıştır. Arkasından duaya geçilmiş oradakiler ve mektep çocukları ellerini havaya kaldırıp hep birden amin demişler, koro halinde ilahi okunmuşlardır. Alay, evden hareket etmiş, çarşıdan ve Saat Bayırından geçerek mektebe gitmişler, Yahya Kemal Hoca Gani Efendinin dershanesinde kulaktan öğrenme usulü ile Amme Cüz’ü okumaya başlamış, fakat bu yüzden iki sene devam ettiği bu mektepte elifbayı öğrenememiştir.” (İA, C.5; 2607)

Kesimi uğursuzluk olarak nitelendirilen “Bıyık” konu başlığı içerisindeki dua merasiminin kesim öncesi yapıldığı bilgisine ulaşıyoruz:

“Bir dua dini merasim ile olagelmişdi...

Yukarıda tesbit ettiğimiz tarihe kadar bıyığın kazınması ağır bir hakaret idi: Yeniçerilik devrinde İstanbulun bazı zabıta amirleri huysuz ve uygunsuz gençlerin bıyıklarını keserler idi, bunlar serbest bırakıldıkları halde, bıyıkları bitüp eski halini alıncaya kadar cemiyet içinde dolaşamazlardı.” (İA, C.5; 2756)

Değişler içerisinde geçen ve “Can” başlığı altında sıralanmış halk tarafından edilen dua örneklerini ele aldığını görmekteyiz:

“Halk ağzı deyimler-

Hayır dualar ve temenniler vardır:

Allah canını bağışlasın!..

Ölmüşlerinin canına değsin!..

Ölmüşlerinin canına rahmet!..” (İA, C.6; 3360)

“Cenâze Gülbangi” başlığı altında verilen hayır dua örnekleri şöyledir:

“Vakti şerif hayr ola

Hayırlar feth ola

Şerler def’ ola

Derviş Mehmet kardeşimizin rûhi revânı sâdü handan, mazharı afvû gufrân, dâhili revzai rıdvân ola. Mekânındaistirâhati müzdad, menzili mübrârek ola; bâkiler selâmetde kala.

Demi Hazreti Mevlânaya hû diyelim” (İA, C.7; 3491)

“Çatalca” başlığı ve içerisinde bulunan dua paylaşımı şöyledir:

“<<Fatih Sultan Mehmed İstanbul fethine giderken, ağırlığını Mihaloğlu Ali Bey ile bu kasabaya bırakıp: <<Bu şehri Allaha emânet ettim!...> demişdi; işte onun duâsı bereketi ile Çatalca şehri günden güne mâmur ve âbâdan olmaktadır.”

(İA, C.7; 3771)

Şiir içerisinde dizelerde verilen dualara örnek “Çınarlıçeşme mescidi” başlığı altında görebiliyoruz:

“Ebûzeri Gaffâri âsitânı

Ziyâret eyle âdâbiyle ânı

Dahi her bu câyi dilküşâye

Hazar ide elin açsın duaye

Şürûtiyle düâ etse bir kul

İde ol kaadlülhâcât makbül.” (İA, C.7; 3918)

“Cırağ gülbangı” ismini bir dua merasimi olarak nitelendirebiliriz. Toplu dua alaylarının genelde gece yapıldığını da ansiklopedi içerisindeki başlıklardan görebiliyoruz:

“<<Mevlevihânedelerde akşamları cırağ uyandırılırken okunurdu, metni şudur:
<<Akşamı şerif hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola çcerağı rûşen, fahri dervisan, ziyayı imân, kanuni merdan, demi Hazreti Mevlâna hû diyelim hû>> (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri).” (İA, C.7; 3938)

“Çocukların Geceleri Fenerli Sefer Duâsı Alayı” başlığı altında tanzimat öncesi yapılan bir gece alayından bahseder:

“Tanzimattan önceki devirde sefer zamanları, <<sabinin duası makbul olur>> denilerek İstanbulda ilk mekteb çocukları toplanır, geceleri büyük bir alay tertib edilir, alayda binlerce çocuk cebhedeki orduların muzaffer olması için, yüksek sesle dua ederdi; hem şirin, hem dikat uyandıran bir sahne olub alayı seyredenler de ayrıca, gözleri yaşararak, duaya iştirak ederlerdi.” (İA, C.8; 4083)

“Çubuklu”, kızılılık çubuğu ile ilgili anlatılan keramet olarak nitelendirilmese bile keramet olabileceği üzerine dikkat çeken bir olayı anlatmaktadır:

“Selim Han çubuğu yere diküb: --- Yâ Rabbi... bu kara ağaç meyva versin ve meyvasını meşhûri âfâk eyle! Diye dua etmiş. Pederi Beyazıd Veli ve Kara Şemseddin hazretleri âmin demişler. Ol saat kızılılık çubuğu yeşerib dal haline gelmiş ve her dâne kızılıcı tartıldığında beş dirhem gelmiştir ki kerâmâtı mahsûsai Beyazıd Han mı yoksa Şemseddin mi, yoksa Şehzâde Selim mi bilinmez. İşte bu sebebe mebni o mahalle hâlâ Çubuklu Bağçe derler. Hakikaten burada çıkan kızılılık bir diyarda çıkmaz, her biri beşer dirhem lâl renkli olub Medine hurması kadardır. Bu Çubukluyu mâmur iden Sultan Selim Handır.” (İA, C.8; 4141)

İş yaparken çalışanların birbirine dua ile atıfta bulunduğunu “Değirmen, Değirmenciler” başlığı içerisinde görmekteyiz:

“Araba tekerlekleri döndükçe değirmen çarkları tekerleğe dokunup dönerek un öğüdür; bu tarzda geçerlerken seyircilerin üzerine un serpererek şakalaşır, ve : -Allah yüz aklığı vere!... diye dualar ederek geçerler.” (İA, C.8; 4348)

“Devirhan” isminin anlamı ve yapılan uygulama hakkında bilgi verilmiştir. Günümüzde de bu geleneğin devam ettiği bilinmektedir. Hatim içeriği duadır ve duaların devamı için kişilerin devir yoluyla yaptıkları toplu niyazları anlatılmaktadır:

“Camilerde, namaz vakitlerinden önce <Kur’an dan devir hatimi okuyanlara verilmiş bir isim.

M. Zeki Pakalın <Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri> isimli eserinde Devir Hatimini şöyle târif ediyor: <Bir ölünün ardından Allahından rahmetine mazhariyeti için niyaz yolunda okunan hatim, ve bu münâsebetle yapılan dini merâsim. Ölümü tâkib eden günlerde yapılır; (Devirhanlar tarafından bir) Hatim indirilir ve ölünün sağlığında kılamadığı namazlar, tutamadığı oruçlar kesemediği kurbanlar ve veremediği zekâtlar için şer’i bir hesabla tâyin edilen bir para devirhanlara verilir. (meselâ ölünün malının üçde biri üzerinden 10.000 lira tayin edilir. Dört devirhana bir camide bir devir hatimi okutan vârisler bu maksadla 500 lira verir. Hatim duasından sonra 500 lira 10.000 lira sembolik tamamlanınca 500 lira dört devirhan arasında paylaşılır).” (İA, C.8; 4532)

“Dilenci, Dilenciler” hakkında bilgi paylaşan Koçu, onların dilenirken yaptıkları söylemleri ele almıştır:

“İçlerinde çoğu dilenciliklerini mâzur göstermek için akıllarında hafiflik olduğunu söylerler, çünkü meczublar Türkler arasında dâimâ teveccühe nâil olurlar. Türkler yarı aptal, meczub kimselerin cennetlik olduğuna istikad ederler.

He birinin birer yünden, sofdan hırkaları, ellerinde çeşid çeşid alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde Yâ Fettah ismi şerif ile cümle körleri birbirlerinin omuzuna yapışub kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma

topal, kimi kambur, kimi inmeli, kimi sarâlı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çoplak, bir hengâme ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alub, şeyh dahi duâ idüb yedi bin fukarâ bir ağızdan Allah Allah ile âmin dediklerinde sadâları gök yüzüne ulaşır. Bu tertib üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken (B. : Alay Köşkü) durub pâdişaha hayır duâ iderler. Pirleri Eşşeyh Sâfî'dir, Selman belini bağladı. Bu zât gazâdan gelen gazilerden <Şey'an LİLLÂH!..> diyerek sadaka alırdı; Medinede medfundur" (İA, C.8; 4575)

"Dinçman (Hüseyin Kenan)" başlığında kişi duasına şahit olunmuş ve en ihtiyaç halinde edilen bu dua olduğu gibi ansiklopedide paylaşılmıştır:

"Kış günleri, platosu yokdu, sırtında bir ceket ve ayaklarında bir çift partial pabuçla dolaşıyordu, palto aramıyor, fakat temiz, sağlam ayakkabının hasretini çekiyordu. Bir akşam bir kunduracı dükkânının vitrinine bakarak : --Allâhım.. ne olur bana da bir çift ayakkabı ver, senden başka hiçbir şey istemem!.. dediğini ömrü boyunca unutmamıştır." (İA, C.8; 4599)

Çıraklık yahut kalfalık geçişlerinde halk arasında kabul edilen duâcılar tarafından dualar edildiği belirtilmektedir. Bunu da Koçu, "Duâcı" başlığı altında bizlerle paylaşmıştır:

"Duâcılar esnaf arasında sâlih kimse olarak bilinmişlerden seçilirdi. Bir çırak kalfa bir kalfa da çırak olacağı zaman yapılan anânevi merâsimde duâları bu duâcı okurdu.

Berber esnafında ise, bu merâsimde son bir gösteri imtihanına tâbi tutulan çırak yahud kalfa evvelâ Duâcıyı tıraş ederdi; tıraştan sonrada Duâcı o gence meslekî ahlâk üzerine nasihatta bulunurdu.

Eskiden Müslüman esnaf, her sabah dükkânını bir duâ okuyarak açardı; çarşı boyları da bu sabah duâsı toplu olarak yapılırdı, ve o zaman duâyı o çarşı esnafı arasından yaşlı ve sâlih bir kimse okurdu; bazân da bu vazifeyi o çarşının bulunduğu mahallenin imamı görürdü." (İA, C.9; 4742)

Duâ kadar duânın kabulüne de örnek veren Koçu “Dumlu (Salahhâddin)” başlığı içerisinde paylaştığı metinde Zehrâ hanımın kabul olan duâsı da yer almıştır:

“Zevcine; “Allahın sevgili kulu isem beni senden sonraya bırakmasın” diye gelen Zehrâ Hanım ise yirmi gün sonra ölmüştür.” (İA, C.9; 4761)

Aslında tezat bir durum vardır. Hırsızlık yapan kişinin aile bireyleri arasında yakalanmamaları ya da ellerine düştüklerinde kötülük görmemeleri için edilmiş duâyâ yer verilmiştir. Bunu da “Nesibe Durmazer” başlığında şöyle işlemiştir:

“İşe çıkacağımız zaman babam bizi karşısına alır ve:

-Allah sizi hırsızlık masası memurlarının şerrinden korusun!... diye dua eder, üzerimize okur, üflerdi.” (İA, C.9; 4768)

Gemicilerin pir olarak görüp duasını alarak yol gösterici bildikleri “Durmüş Dede” hakkında bilgi verdiği görülmektedir:

“Gelip geçen gemilerden Durmuş Dedeyi bilenler hediye olarak tekkeye zâhire verirler ve dedenin hayır duâsını alırlardı; bu bütün gemi sahipleri arasında an’ane olarak yerleşip kaldı.

Birisi sefere gidecek olsa, gelüb bu dedeye sorardı, dede o adama –“Falan yere git, filân yere gitme!” diye beyânı hakikat eylerdi. Filhakika o adam dedenin tâyin ettiği yere giderse selâmet ve ganimetle döner, men ettiği yere giderse, zarar görür, ya gelir ya gelmezdi; İşte böyle bir esrârı Hak sahibi olub durmuş kalkmış durulmuş Durmuş dede idi”.” (İA, C.9; 4769-4770)

Dualarla iş yapma İslamiyet genelinde var olan bir durumdur. Kişi bir işe kalkacaksa besmele ile başlar ve dualarla tamamlamak ister. Bunun işini rast götürüp kolaylık sağlayacağına inanır. “Dut, Beyazıd Meydanında dut ağaçları” başlığında dut toplama esnasında dua edildiğine değindiğini görmekteyiz:

“Küçük Hâfızlar sabah, Bayazıd Hamamına girerler, yıkanıp boy abdesti alırlar, sabah namazından sonra da kolları sıvalı, çıplak ayaklarıyla takonyalarla ilahiler okuyarak

meydanı bir defa dolaşırlar ve sonra ağaçlara çıkıp, yerlere serişmiş tertemiz çarşaflara dalları silkerlerdi: ve her çocuk kendi silktiği ağacın yemişini gümüş kepçelerle:
- Sultan Bayazdı ruhu için!...diyerek İstanbul halkına dağıtırlardı.” (İA, C.9; 4788)

Dua olarak nitelendirmesek de “Dülbendci Hüsammeddin Mescidi” maddesindeki dizede dua kelimesinin geçtiğini görüyoruz:

“Kıl salâti hamasede ol şâhi devrâne duâ” (İA, C.9; 4812)

Halk deyişlerinden bir tanesi olan dua ile iyi dilek belirtmeyi “Dülger (Hanife)” başlığı içerisinde aşağıdaki dizelerde paylaşmıştır:

“Hanife kız bir yasdıkda kocasın
Kendini kaçıran Hüseyin ile” (İA, C.9; 4815)

“Emânetci, Emânetciler” başlığı içerisindeki dua şu şekildedir:

“Muhattabım:

Allah korusun! Dedi. Bir yangın çıkıverse mahvoluruz...

(İA,C.9; 5032)

“Emin Bey (De’i)” başlığı içerisindeki dua şu şekildedir:

- Gaalibâ yine rahmet gelecek!.. demiş.

Emin bey hemen atılmış:

-İnşaallah tufan olur da boğulur, kurtuluruz!.. cevabını vermiş.” (İA, C.9; 5049)

“Ertuğrul Firkateyni” başlığı içerisindeki dizelerde belirtilen dua şu şekildedir:

“Besmeleyle Ertuğrulum demir aldı

Hep ahâli sâhillerde baka kaldı

Çoluğu çocuğun feryâdı arşa vardı

Hak selâmet versin şanlı Ertuğrula

Üç direkli firkateyndir gemimiz

Kimimiz bekâsız evli kimimiz

Gayret edin çocuklar Caponyadır yolumuz
Hak selâmet versin şanlı Ertuğrula” (İA, C.10; 5234-5235)

“Esmâ Çekmek” başlığında muradının olmasını isteyen kişi tesbih ile abdestli olarak Esmâül Hüsna’dan isimler çeker. Bunun sonucunda da duasının kabul olacağına inanır:

“«Aslı arabca olan ism’in arabca cem’i, isimler» (Türk Lûgatı). Eskiden bâtil itikadlarla yapılan şu işe esmâ çekmek denilir: bir murad, yâhud birinin saadet veyâ felâketini temini yolunda gece abdest alınır, tek başına bir odaya kapanılır, hayır veya şerre göre mânalı bir isim, tesbih ile sayılarak 2000-5000-10000-20000 defa tekrarlanırdı. Tekrarlanan isim de Cenâb-ı Hakkın sıfatlarından biri olurdu; meselâ birine yardım isteniyor ise « Ya Şefîle» isimlerinden biri, bir ayıbın meydana çıkmaması isteniyor, iğfal edilmiş kızın geceliği gibi «Ya Settar» ismi, birinin felâketi isteniyor «Ya Kahhar» adı binlerce sefer tekrarlanırdı. Esmâ çekenler bâtil itikadlarının tesiri altında bulundukları için, bâzan aşırı heyecan, bâzen aşırı korku ile akıllarını bile oynatırlardı. Sihir yolunda da islâmî edebiyata girmiş bâzı cin ve peri isimleri çekilirdi. Aşağıdaki beyit geçen asır başında yaşamış kalender şâir Enderunlu Fâzıl Beyindir:

O peri sûrete çarpılmadık 'adem yokdur
Şeyh Efendi dahi teshir içün esmâ çekdi” (İA, C.10; 5306)

“Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığı içerisindeki dua şu şekildedir:

“Her sabah besmeleyle açılır dükkânımız
Hazreti Muhsin bin Osman pirimiz üstadımız
Her sabah besmeleyle açılır hammâmımız
Hazreti Muhsin bin Osman pirimiz üstadımız” (İA, C.10; 5315)

“Evlenme Düğünleri” nde yapılan dualara yer verildiği görülmektedir. Halk arasında kalıplaşan ve evli çiftler için edilen dualardan biri olan “Allah bir arada kocatsın” cümlesinin günümüzde de hâlâ kullanıldığı görülmektedir:

“Hep kusur arayıcı bin bir çeşit nazar, muttasıl istihzâ ile tebessüm eden gözler yeni gelenler üzerine dikilirdi.

«Allah bir arada kocatsın! İnşaallah yavrularınızı, torunlarınızı severiz!» kılıklı hem ona, hem de kendine duâdan geri geri gelinerek koltuğa oturulurdu.” (İA, C.10; 5414)

“Gemi indirme törenleri”nde tersânelerde tamamlanan harp gemilerinin sonrasında yapılan dua merasimleri hakkında bilgi paylaşımında bulunduğu görülmektedir:

“Yüzyıllar boyunca Kasımpaşada İstanbul Tersânesinde yapılan harp gemileri, denize, Kaptanpaşanın,ve çoğu zaman bizzat Pâdişahın katıldığı bir törenle indirilirdi. Her şeyden önce müneccim başı uğurlu gün ve saati tesbit eder, o gün ve o saatte gerekli kimseler törene dâvet edilir ve dâvetli ulemâ efendilerden biri tarafından bir duâ okunurdu. Her harb gemisinin kadrosunda mutlaka bir imam bulunur, denize indirilecek geminin gemi imamı da duâda önemli bir yer alırdı. Gemi sancaklarla, bayraklarla donatılır, devrin zevkine göre diğer bazı eşyâ ile süslenirdi ve denize etrafından da bir kısmı içine girmiş olarak indirilirdi. İndirilme işi ârızasız, kazasız sona erince kurbanlar kesilir, cemaatle iki rekât namaz kılınırdı.”

(İA, C.11; 6093)

4.2. Beddua ile İlgili İnanışlar

“Ali Paşa (Halayikoğlu Kalaylıkoz)” madde başlığında da beddua eden bir kadın profili bulunmaktadır. Bedduaya uğrayan kişinin bir süre sonra şehit olması da bedduanın kabul olduğuna yorulmuştur:

“Ali Paşaya derhal karısını boşayıp İstanbula gelmesi için bir ferman gönderilmiş... Paşanın karısı saçını başını yola dursun, Kalaylıkoz İstanbula gelmiş... Fakat

arkasından: “Sultana doymadan ölsün!...” diye çırgınan karısının bedduasına uğramış... Pek az sonra bir muharebede şehit olmuş.

Budin halkının ağzında dolaşan bir rivayete göre Türkler, Ali Paşanın erenlerden olduğunu söylemiş...

Muhaberede düşmanın attığı gülleleri eliyle tutar, geldiği yere fırlatır ve fırlattığı güller sanki bir top namlusundan çıkmış gibi düşmüş. Asker bu sebepten Ali Paşaya “Gülle Baba” adını vermiş...” (İA, C.2; 686)

“Atâullah Efendi” başlığında da bedduaya uğramış kişi hakkında bilgi paylaşımında bulunduğunu görmekteyiz:

“Ebusuud Efendinin bedduasına uğramış, (H.979) 1571 de ölmüş, cenaze namazını Şeyhülislâm Ebusud Efendi kıldırılmış idi ki, efendinin yüzüne dikkat edenler yüzünde bir <meserreti hakika> görmüşlerdi

Atâullah Efendinin bazı âhbabları anlatırmış, ölümünde birkaç gün evvel bir rüya görür, ulema meclisinin sadrında otururken içeriyle sofa kıyafetinde eli âsalı bir adam girer: <Kum min meclisike yâ nâslüledeb!> (meclisimizden kalk ey edebi unutan adam!) diye üç defa üzerine hücum eder, Atâullah Efendiyi yerinden kaldırırlar, efendi meclistekilere bu adam kimdir diye sorar, Ebussuud efendinin babası Muhiddin İskilibidir derler.

Bibi . :Peçevili Tarihi, I.” (İA, C.3; 1258)

“Âtîf Ahmed Efendi” başlığında da kişi başına gelen kötü durumun başkalarına yaptığı kötülüklerden dolayı olduğunu düşünmektedir. Tam olarak bu başlığı beddua olarak nitelendirmesek de sonucu bakımından bedduanın karşılığı olarak karşısına çıkan olaylar diyebiliriz:

“<Başıma gelen bu âfet, Sahib Efendiye ettiklerimin cezasıdır!> diye ağladı. Bu sahiib Efendi, gayet namuskâr bir zat idi.” (İA, C.3; 1274)

“Baklava Alayı” başlığı içerisinde doğrudan yapılan bir beddua görülmektedir:

“Allahın gazabına müstahak bu makuule mekruhları görmeği kim isterdi, İlâhi senden dilerim ki bu kavmi takımıyle dünya yüzünden kaldır, gelecek ramazanı şerife yetiştirme!’ diye beddua etmişti.” (İA, C.4; 1940)

“Bayazıd II” başlığında baba oğul arasındaki husumet sonucu babanın oğluna etmiş olduğu beddua ve akabinde bedduadaki gibi kısa ömürlü bir yaşam ile sonuçlanması anlatılmaktadır:

“Yeniçeriocağına iltica etti, bu asker ocağının erkânına parlak vaidlerde bulunarak, çekilmeye karar vermiş babasının yerine tahta oturtulmasına yardım etmelerini istedi. Yeniçeriler mülteci şehzadeye son derecede hürmet gösterdiler, fakat kendi aralarında < Bunun ayağında uğur yoktur, tahta lâıyk değildir> dediler, arzusuna uymadılar, < o ki bize sığınmıştır kılına hata getirmeyiniz, ocağımız himayesindedir> diyerek babasına götürdüler, el öptürüp baba ile oğlu barıştırlar.

-Oğul. Kılıcın keskin olsun ama ömrün kısa olsun!.. diye beddua etmiş. Sultan Bayazıd Hanın veliliğine inanlar Sultan Seliminancak dokuz yıl süren kısa saltanatına asla şaşmamışlardır. Bayazıd Veli’nin ölümü İstanbulda teessürle karşılandı.” (İA, C.4; 2223-2224)

“Boğaz” başlığı içerisinde halk ağzı bir beddua söylemi görülmektedir:

“-Yetim hakkıdır, yiyen boğazında durur!..

Yalın ayaküstü başı lime lime rencber, şu kadar ay bağçesinde çalışdığı lüks villa vurguncu türedi zenginden birikmiş ücretini alırken bir çırpıda yüz lirası kesilmiştir.

-Benim yüz liramı kesme bey! Benim o parada alın terim, köydeki karımın, evladlarımın hakkı var, boğazında durur senin!..” (İA, C.5; 2847)

“Deveyi Haklayan, Hazineyi Saklayan Bülbüldereli Pâkize” başlığında da Pakize adlı kadın tarafından yapılan bedduayı bizlerle paylaşmıştır. Malı eksilen Pakize’nin üzüntü ve öfke ile dile getirdiği beddua şu şekildedir:

“Pakizecik ise babasının tezgâhında başında oturmuş. “Ne yapayım... Kısmetimmiş... Ben çalışır ona bakarım.. Başımda gölge olması kafi!..” demişti.

Pakizenin kan beynine hücum etti: “İlahi!... Sermayemiz gitti... Seni benim başıma musallat edenler Allahından bulsunlar...” deyip Saka Mehmedî içeri almadı: <<Bu gece sokakta kal da akıllan biraz! ...>>dedi.” (İA, C.6; 3168-3169)

“Can” madde başlığında da konumuzu kapsayan bir örneklemeler art arda sıralanarak ansiklopedi içerisinde paylaşılmıştır:

“Halk ağzı deyimler-
Beddualar vardır:
Allah canını alsın!..
Canı cehenneme!..
Canı çıksın!..
Canı çıkasınca!..” (İA, C.6; 3360)

Halk ağzına yerleşen beddualardan birini de “Çene” maddesi altında paylaşmıştır:

“Çenen tutulsun!: Kötülük konuşana, kötülük yorana karşı bedduâ;” (İA, C.7; 3821)

Beddua olarak kullanılan bir kelimenin açıklaması yapılmıştır. Konu başlığının adı da olan “Çengel Çiçeği” nin bir olay sonucu benzetme olarak da kullanıldığı üzerinde durmuştur:

“İşkence ile îdam edilmek üzere çengele atılmış bir suçlunun kanlı çıplak ve sarkık cesedinden kinâye bir tâbirdir ki bedduâ yerinde kullanılırdı.” (İA, C.7; 3823)

Kişilerin o andaki ruh halini anlatan ifadeler olması nedeniyle beddualar genellikle kalıplaşmıştır. “Çiftevav” başlığı içerisinde de yine halk arasında sık kullanılan bir bedduayı görmekteyiz:

“Bravo Döme Mehmede!... herif atıyor: --- Ah!.. âh! Gözlerin kör olsun sen de bu derdden iflâh bulmazsın inşallah!...” (İA, C.7; 3976)

Kalıplaşan bir beddua örneğini de “Çingene, Çingeneler” başlığında yer vermiştir:

“Oba Çingenelerinin mezarlıkları yokdur, yolda veya konak yerinde ölenler bir çukur kazılıp gömülürler, nişanı da olmadığı için kabir kaybolup gider; bundan ötürüdür ki, İstanbul halkı ağzında

<<Çingene mezarı gibi yok olsun>> diye bir beddûa vardır.” (İA, C.7; 3999)

Bir önceki madde başlığında belirtilen beddua yinelenmiş ve bu sefer “Çingene” başlığında yer verilmiştir:

“Bed duâ yerinde: <Çingene mezarı gibi yok olsun>> .” (İA, C.7; 4000)

“Çukur, Çukurcu” başlığındaki beddua örneği şu şekildedir:

“<< Çukurunda hotlasın!... >> bazen da nefsine lev m ile: << Hayatımda madrim bilinmedi, ölünce sesizce bir çukura tıkıverin>> denilir.” (İA, C.8; 4161)

“Davudpaşa Kışlası” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Askerin gaalib ide Mevlâ adüvsin kar ide” (İA, C.8; 4305)

“Dayak” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Lânetle yâd olsun kahbenin adı

Be zâlim kırılsın kubad ellerin” (İA, C.8; 4319)

“Tırnavalı Destan” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Âlem yandı Destana
Şehid olup yatana
Lânet olsun Çopura
Cehennemlik şeytana” (İA, C.8; 4526)

“Dilenci Defteri” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Eyleyüb âbi rûyini rızan
Derbeder gezme meşrebin kurusun
Dün yazıldın dilenci defterine
Hele Tursi mürekkebin kurusun” (İA, C.8; 4578)

“Dudu” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Ben ah edip ağladıkça
Sen Allahdan bulacaksın” (İA, C.9; 4746)

“Efendiler Götürsün” tabirinin açılımı yapılarak halk arasında yaygın olarak kullanılan bir deyimın beddua anlamı ele alınmıştır:

“İstanbulda halk ağzı bir bedduâ deyimı: cenâzeleri imam efendilerin kaldırtıp götürdüklerinden kinâye: “Öl geber, Ölsün Gebersin...” yerine bilhassa eski mahalle karıları tarafından söylenirdi; misâl: Hayırsız oğlan evin bir şeyini satıp akşama rakı parası yapacaktır, anasına;

-Anne... bu duvar saati kalk gidelim diyor bana!...

-Seni de efendiler götürsün!..” (İA, C.9; 4944)

“Bursalı Kız Emin” başlığı içindeki dizelerde yer alan beddua örneği şu şekildedir:

“Zindan olsun girdiğin bağ bağçe rûyi zemin
Bed duâya bir âmin” (İA, C.9; 5042)

Kişiler, kendisine ve çevresine zarar veren yada zararlı şeyleri aleni yapanları gördüklerinde halk ağzında kalıplaşmış beddualardan birkaçını sıralamayı âdet haline getirmişlerdir. “Esrarkeş Turistler” içinde de Koçu, buna güzel bir örnek paylaşımında bulunmuştur:

“Kimisi, «Soysuzlar» diyor, kimisi, «Tuh! Allah belânızı versin», daha başkaları, «Tımarhane kaçkınları»; «Sizi bu memlekete sokanlarda kabahat» diyenler olduğu gibi bizi yarım saat seyredenler de çıkıyordu.” (İA, C.10; 5364)

“Eyyubsultanda Kurban Vak'ası” başlığında tam olarak beddua içeriği paylaşılsa da beddua edildiğine işaret edilmiştir:

“Sultan Osman gördüğü dehşet verici bir rüyâdan sonra devrin kerâmetine inanılmış şeyhlerinden Aziz Mahmud Hüdâi Efendinin tavsiyesi ile İstanbuldaki evliyâ merkadlerini ziyâret ederek onların ruhâniyetlerinden meded yoluna düşmüştü; Yalnız gadre uğrayanlar, vak'ayı duyanlar Sultan Osmana bedduâ etti.” (İA, C.10; 5453)

“Fâtih Sultan Mehmed Câmiinde Tefsiri Şerif Hatmi Vak'ası” burda da yine halkın beddua ettiği belirtilmiş ancak beddua içeriği paylaşılmamıştır:

“Gerek paşa, gerek asker tarafından hiç kimse hattâ söz ile dahi incitilmemiş iken halk bedduaya başladı.” (İA, C.10; 5564)

4.3. Yemin ile İlgili İnanışlar

Yemin etme günlük konuşmalarda sıklıkla başvurulmuş bir konuşma alışkanlığıdır. Yeminden maksat ya karşıdakini söylenene inandırmak veya söze samimiyet katmaktır. Yeminler daha çok, iddialı konuşmalara eşlik eden söz

kalıplarıdır. Yazı dilinden ziyade konuşma diline mahsustur. Bu yüzden Türkçemizde yöreden yöreye çeşitlilik arz eden pek çok yemin sözüne rastlanır.³³

“Büyükdere Çınarı” içinde geçen toplu yemin merasiminin detayları hakkında bilgi verilmiştir:

“O Salı günü Büyükdere Çayırında bir meydan yemini verildi. Ortaya bir kılıç kondu, asi yamaklar birer birer bu kılıcın üstünden atladılar. Sonra hepsi koyunlarındaki en’amları çıkarıp el bastılar.

Gerek ehli İslam gerek Hristiyan her kim olursa olsun hiç kimsenin malına, camına, ırzına dokunmayacağız!... İçimizden dokunan olursa öldüreceğiz!... Fetva almadıkça kendilimizden bir şey istemeyeceğiz!.. Buradan Ey meydanına gidip kazanları çıkarıp, istediklerimiz yerine gelmedikçe ölüm var, dağılmak yok!.. dediler.” (İA, C.6; 3253)

“Cıridoğlu Vak’ası” başlığında da yine el basıp yemin etme durumu anlatılmıştır:

“Cıridoğlu koynundan bir enâm çıkarıp bostancıbaşıya el basdırıp sözünün doğruluğuna yemin ettirdi.” (İA, C.7; 3585)

“Çorba, Yeniçeri Asker Ocağı Çorbası” başlığında da kişilerin kendileri için kıymetli ve kutsal bildikleri maddeler üzerine ettikleri yemine örnek verilmiştir:

“Büyük Şeyh, bu kazanda çorba pişirmiş ve ocağın kurulduğu günün sabahını yeniçerilere kendi eliyle çorba dağıtmış yeniçerilerin gözünde mânevi varlığı o kadar büyük idi ki, <<Kazanı Şerif çarpsın!>>

Diye üzerine yemin verirlerdi.” (İA, C.8; 4098)

³³ Önder Saatçi, “İrak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri Üzerine”, **Kerkük Vakfı**, Nisan-Haziran 2017, Sayı-74, s. 1, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/irak_turkmen_agizlarinda_yemin_sozleri_uzerine.pdf, , (çevrimiçi), 25.06.2019

“Dümbüllü” adlı başlıkta da halk ağzında kalıplaşan ve hemen her yerde sıklıkla söylenen bir yemin yer almaktadır. Öyle ki yeminden çok sıradan bir cümle olmaya başlamıştır:

“Allahaşkına içinizde Dimetokalı varsa çıksın gitsin, Dimetokalının önünde maymun oynamaz! der... İşte antika adam, önünde maymun oynatmayan aşırı taşkın zekaya sahiptir...” (İA, C.9; 4818)

Kur’an-ı Kerimin isimlerinden biri olan Mushafı Şerihe el basma etkili bir yemin şeklidir. “Sakızlı Edhem Kahya” başlığında inandırıcılığı büyük olan ve halk tarafından kabul gören bir yemin şeklinin örneği verilmiştir:

“Ve kendi başına gelenleri kimseye söylemeyeceğine dair mushafı şerif el basarak yemin etmesi , bu yeminden sonra da haydud uşaklar pençesinden alınıp yosma hanım koynuna konulmasıdır.” (İA, C.9; 4912)

“Edirnekapusu Yangın Tulumbası Sandığı, Edirnekapulular” başlığı içerisindeki dizelerde yemin örneği şu şekilde yer almaktadır:

“Ölürüm de billah söylemen adın
Destanımda kalsın sâdece yâdın” (İA, C.9; 4937)

Osmanlı dönemi padişahların tahta oturma törenleri öncesinde sadakât yemini vermesini “Elif, Alın Ortasına Elif Yazma” madde başlığında detaylı bir şekilde anlatmıştır:

“Çocuk iken, yahud pek genç yaşta tahta oturan pâdişahların “Culüs” denilen tahta oturma törenindeki muhteşem giyim kuşamları, alınların ortasına ve iki kaşın arasına koyu siyah mürekkebe ile elif harfi yazılarak tamamlanırdı; çocuk yahud küçük delikanlı pâdişahın, alnında Allah adının (ismi Celâlin) ilk harfleri ile, o gün kendisine sadakât yemini verecek devlet ve ordu erkânına heybetli, Celâlli görüneceğine inanılırdı.

Şahlığı sihri Felek idüb kullukla te’lif” (İA, C.9; 5011-5012)

“Hanımsultan Hamlacısı Şileli Elif” başlığında halk ağzında sıradanlaşan “vallah” yemininin kullanıldığını görmekteyiz:

“- Vallahi ırzehliyim kıymayın bana! Diye yalvarmaya başladı.

- Alarga! . . Vallah yakarız! . .diye bağırarak tabancaları birer el ateşlediler! .

(İA, C.9; 5014-5015)

“Bursalı Kız Emin” başlığı içerisindeki dizelerde yemin örneği şu şekilde yer almaktadır:

“Hamam çıplağı kopuk düzenbaz hinoğlu hin

Sıdk u vefâ bekleme hergün itse de yemin” (İA, C.9; 5042)

“Tunuslu Emin Bey” başlığı içerisindeki dizelerde yemin örneği şu şekilde yer almaktadır:

“Güzeller şâhısın esmer Emin Bey

Her gören vallahi sever Emin Bey” (İA, C.9; 5050)

“Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığı içerisinde geçen sadakat yemini ve kendi aralarındaki merasimi hakkında bilgi vermiştir:

“Evliya Çelebi, Fütüvvetnâmelerin kaydı ile kendi müşahedelerini birleştirerek çırağa Peştemal, Şad kuşanma merasimini şöylece anlatıyor:

«Evvelâ o esnaf zümresinin nakibi, şâkirdin (çırak) sağ elini kendi sol eline alıp mecliste hazır olanların huzurundan geçirip seccâdesinde oturan Pirin (şeyhin) önüne getirir ve:

- Esselâmü aleyküm yâ ehlüşşeria!...» der.

«Pir de:

-Aleykümüsselâm yâ ehlüttarika velmârifet vel hakikat!...» diyerek dört kapu selâmlarını ifa ederler (Dört kapu: Şeriat, Tarikat, Mârifet, Hakikat).

«Sonra şâkird besmele çekip geri geri giderek kapu yanına varır ve orada durur. Şâkirdin sağ tarafında nakib ve sol tarafında çavuş olduğu halde tekrar ortaya gelirler ve ş'akird meclis huzurunda zanaatı, işi üzerine mârifetini (yaptığı bir eseri) arz eder. Makbûle geçerse meclisi teşkil edenler!...

- Bu zâtî posta müstehak gördük. Allah mübarek eyleye!» der.

«Fatiha okunur. Allahü Ekber Allahü Ekber diyerek Peygamberimizin dört yâri aşkına zikredilir. Kerbelâ Şehidleri ve Oniki İmam yâd olunur. Nakib, yüzyetmiş tarikatın kurucularını teker teker yâd ederek ruhlarını şâd eder. Sonra şâkirdi ustasına teslim eder» Ustası da artık mânen evlâdı evlâdı olan şâkirdini tekrar meydana getirerek kendi belindeki Şed'i (Peştemalı) şâkirdin beline bağlar. Sağ el sağ ele, iki baş parmakları dışarda kalmak üzere biat ve aht ederlerb (sadakat yemini verirler). Sonra mecliste bulunanlardan biri «İnnelleziyne yübâyiûneke...» âyeti kerîmesini tilâvet edip Fatihâ ile merasim bitmiş olur. Pir şâkirdi önüne alır ve şu nasihatta bulunur:

- Ey oğul!... Evvelâ harama bakma, yalan söyleme, haram yeme, haram giyme, haram içme, ekmek tuz hakkında ihanet etme: ihtiyarları hor görme, uluların önünden gitme, sabretmesini bil, tahammül etmesini bil, bir şey koymadığın yere el uzatma, emanete hıyanet etme, kanaat sahibi ol!... diyerek bu sözlerinin kulağına küpe olması için şâkirdin kulağını çekerek ensesine bir tokat atar, ve:

Gaafil olma, gözünü aç, gün akşamlıdır!...» der.

Yine Evliya Çelebi, kalfayı çırak çıkarmada, dükkân sahibi usta yapmada bağlanan şed için, bunun ayrı bir tören olduğunu aydınlatmadan, belirtmeden şunları yazıyor:

«Ustanın şâkirdin (çırağı) beline bağladığı şedden gayri bir şed daha vardır. İpekten, kutnudan, sofadan bu ikinci şed şâkirdin (şâkird kelimesi burada artık çırak değil, kalfadır) beline değil, sağ koltuğu altından ve sol omuzu üstünden geçirilerek hamaylı tarzında bağlanır. Bu şed bağlandığı zaman meclisde hazır bulunanlar:

- Yürü Allah yardımcın olsun postun mübarek olup kazancın helâl olsun! Diye hayır dua ederler.

«Şâkird besmele çekerek kendi pirinin, nakibinin, çavuşunun ve kethüdâsının ve meclisde misafir olarak bulunan sair esnaf pirlerinin ve esnaf âmirlerinin ellerini öper, sonra arka arka yürüyüp kopudan edeple çıkar ve bu meclisde bulunanlar için bir ziyafet verir. Benim üstadlarımdan gördüğüm budur, Fütüvvetnâme böyle yazar.»»

(İA, C.10; 5321)

“Ezan” başlığı içerisindeki dizelerde yemin örneği şu şekilde yer almaktadır:

“Bülbül olur şakır vakti seherde

Bir nigâhı vallah devâ bin derde” (İA, C.10; 5471)

İnsanların gündelik hayatlarında önemli bir yeri olan dua, beddua ve yemin çoğunlukla sözlü olarak yapılmaktadır. Kişiler sadece zor durumda kalma, isteme anında kutsal saydığı şeylere yönelmemişlerdir. Kızgınlık ve öfke anlarında bir gücün yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle bir metne bağlı kalmadan olayların öncesi ve sonrasında dua, beddua ve yemin etme gereksinimi duymuşlardır. Bu inanışla ilgili ansiklopedi içerisindeki maddelerde de Koçu’nun çeşitli konuşma örneklerine yer verdiği görülmektedir. Kişilerin birbirleri arasında yaptığı söylemlerde pek çok dua, beddua ve yemin etme ile alakalı anlatım bulunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZİYARET YERLERİ, KUTSAL ŞAHSİYETLER, ŞİFALI SULAR VE HASTALIK TEDAVİLERİNE YÖNELİK İNANISLAR

5.1. Ziyaret Yerleri ile İlgili İnanislar

Ziyaret Türkçede “birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme; bir yeri görmeye gitme” anlamına gelmektedir³⁴ Ziyaretgâh ise “ziyaret edilen yer, ziyaret yeri, türbe” anlamına gelmektedir.³⁵

Türbe ziyaretleri, insanlar için beklentileri karşılığında bir umut olmuştur. Edilen duaların karşılığında baht açma, şifa bulma, mal sahibi olma isteği gerçekleşeceği inancı hâkimdir. “Kemalpaşazade Ahmed Şemseddin Efendi Türbesi”ni ziyaret edenlerin de sara hastalığına şifa bulacağına inanılmıştır. Gelip dua eden hastaların iyileştikleri rivayet edilmiştir:

“İnsü cine fetva vermiş ve tariki kutbiyete kadem basmıştır. Eğer bu zatin evsafi mübarekesini mufassalan tahrir etsek bir mücelled kitap olur. Ahırkar merhum olub Edirnekapısı haricinde tariki am üzerinde bir demir pencere içerisinde üstü meksuf bir mahalde asude olmuşlardır. Her cumartesi vakti seherde birçok sar'alı adamlar gelip üç hafta ziyaretine devam ederler ve biemrillah sar'a zahmetinden halas olurlardı. Kabirleri havasın ve avamın ziyaretgâhıdır.” (İA, C.1; 472)

Türbe içlerine çaput bağlama inancı oldukça yaygındır. “Ali Gazi Baba” başlığı altında bu inanışla ilgili detaylı bilgiye sahip olabiliriz:

“Türbenin içinde bir büyük çitlembik ağacı vardır. Asırlardan beri devam edegelen bir inanç ile çocuk ve isteyenler Ali Gazi Babayı ziyarete giderler, oradaki küçük taş parçalarından da salıncaklar yapıp çitlembik ağacının dallarına asarlar; öyle ki bu

³⁴ Halit Fahri Ozansoy, “Ziyaret”, **Türkçe Sözlük 2**, Ankara, TDK, 1998, s. 2518

³⁵ Ahmet Doğan, “Ziyaretgâh”, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011, s. 1387

ağacın dalgaları rengârenk bezlerden yapılmış küçücük, içine taş yahut dal parçalarından kundaklı bebekler yatırılmış salıncaklarla donanmıştır. (1946).” (İA, C.2; 667)

Ziyaretlere adak mumu yakma âdeti günümüze çok eski yıllardan süregelmiştir. “Arakiyyeci Mescidi” içerisinde bulunan bir kabirde ziyaret olarak bilinip mumlar yakılarak adaklarda bulunan bir yer olduğu görülmektedir:

“Mihrab önünde yatan bâninin kabri köfeki taşından dört köşeli iki sütundan ibarettir; üzerinde yazı yoktur. Bu kabre bakan önünde adak mumları yakılan ziyaret...” (İA, C.2; 963)

“At Mezarı, At Evliyası” başlığında insanlar kadar diğer canlılar içinde şifa kapıları aranmış ve kutsal sayılan yerler belirlenip ziyaret haline gelmiştir:

“İstanbulda bir <At Evliyası> şöhreti olarak yayılmıştı; sancılı atlar şifa dileği ile bu mezarı ziyarete getirilmeğe, etrafında üçer defa dolaştırılmağa başlamıştı. Selimiye mahallesinde Harem iskelesi caddesinde bir evin bahçe duvarına dayalı durdu; rivayet edildiğine göre, taş evin bahçesiniken, hasta atların ziyaretini kolaylaştırmak kasdiyle sökülüp sokağa konulmuştu. Müze müdürü Halil Edhem Bey haber alınca, bu kıymetli kabir taşını oradan müzeye naklettirmişti.”

(İA, C.3; 1321)

“Ayasofya” başlığını daha önce de diğer inanışlarda konumuz içerisinde örneklerini verdiğimiz gibi halk hekimliği ve tedavi edici yöntemlerini de Ayasofya başlığında bizlere anlatmaktadır:

“Bunlardan şimâli garbi köşesinde bulunan birisinin göz hastalıklarının tedâvisi için iyi olduğu söylenir ve terliyen sütun ismi verirler; esasen bu sütuna roma Şark İmparatorluğu devrinde <Ayios Yorgios’un mûcizevi sütunu> ismi verilirdi.” (İA, C.3; 1450)

“Ayasofya” başlığında Hristiyanlar ve Müslümanlar için farklı kutsiyetleri olduğunu düşünülen inanışlara rastlamaktayız. Aşağıdaki metinlerde de farklı inanışlar içerisinde de olan birçok örneğine yer verildiğini göreceğiz:

“Ayasofyada anlatılan hikâyelerden en meşhurlarına delil sayılır. Gûya Fatih Sultan Mehmed ---hattâ bazılarına göre Yavedut--- buraya at üzerinde gelmiş ve cesetlere(!) basa basa dolaşırken hayvan şahlanmış bu zat de kanlı(!) elini duvara dayamış keskin kılıcını sütuna savurmuş; atının çiftesini de kaidede iz bırakmış. Bu Türk aleyhtarı propaganda maalesef garpta çok yayılmıştır; memleketimizi ziyarete gelen her ecnebi bu işaretleri merak ve ısrarla arar. Hâlbuki bunların hariçle hiçbir alâkası olmadığı gibi mantiki izahı da şüphesiz yukarıdaki tarzda değildir.

Niyet dolabı ---Şark duvarının cenup kısmında bir ufak dolap kapağına para sığacak kadar bir delik açılmış bir para tuzağından başka bir şey değildir. Bu delikten atıldığında ses işitilirse insanın niyeti olurmuş.

İsim Menkibesi --- Mihrabın üstüne tesadûf eden küçük yarım kubbenin mozayıkları bugün tamamen temizlenmiş bulunmaktadır. Bunlar arasında cenup tarafta beyazlar giyinmiş bir melek görülmektedir. Bunun buraya yapılma sebebini Dr. A. M. Schneiden die Hagia Sophia eserinde onuncu asırda yayılan şu efsane ile anlatır: İkinci katın sağ ve sol kemerlerinin inşası sırasında bir cumartesi günü bütün işçiler gündeliklerini almak ve yemek yemek üzere erkenden işleri başından ayrılırlar. Yalnız ustabaşının 10 yaşlarındaki oğlu inşaat bekçisi olarak bırakılır. Bir müddet sonra iyi giyinmiş saray müstahdemine benzeyen bir adam birdenbire belirir ve çocuğa hiddetle: --- İşçiler işlerini bir an evvel bitirmeğe çalışacaklarına nereye gittiler; git, hemen onları buraya çağır ben bu işin çok çabuk bitmesini istiyorum, diye bağırır. Çocuk âletlerin çalınmasından korktuğu için biraz tereddüt edince daha mülâyim bir sesle:

-Hadi, korkma, git çağır sen dönünceye kadar buradan ayrılmayıp bekleyeceğime yemin ederim ben Allah tarafından gönderildim der. Çocuk koşma koşma babasının yanına gelerek vaziyeti anlatır, ustabaşı da çocuğu ile beraber derhal Horologion'da kahvaltı etmekte olan imparatorun huzuruna çıkar. Bütün saraylılar çocuğa gösterilir o da hiçbirine benzemediğini yanaklarından ateşler fışkıran beyazlar giyinmiş bir zat olduğunu söyler. Bunun üzerine imparator bunun mir melâike olacağına hükmeder ve: -Şimdi bu kiliseye ne isim vereceğimi anlıyorum (!) der ve bundan böyle buraya Hagia Sophia <Allahın kelâmı> denilmesini irade eder; yanındaki ülema ve devlet

büyükleriyle istişareden sonra da melâikenin ilelebet bu kiliseyi siyane etmesi için çocuğun bir daha Ayasofyaya gitmemek üzere bahşişlerle taltif edilerek Kalkad adalarına gönderilmesine karar verir. Çocukla melâikenin karşılaştıkları yere de (yani cenubuşarki galerisinin üstüne) de mozaik resim yapılır.

Terleyen Direk - Binanın şimaligarbi köşesinde, alt kısmı bronz levhalarla kaplı bir sütun vardır ki: <Uğurlu direk>, <Ağlayan direk>, <Terleyen sütun> <Hızırın parmağını sokup kiliseyi camie çevirdiği sütun> gibi birçok isimler alır. Bunun sebebi basittir; sütun mesamatlı bir cins taştan yapılmış olduğu cihetle şâriyet hâdisesine istinaden zemindeki rutubeti kolaylıkla emmektedir. Diğerlerine nazaran hususiyet gösteren bu sütuna gerek Hristiyanlar gerek Müslümanlarca kutsiyet izafe edilmiş ve cahil halk muratlarına nail olmak ve hattâ göz hastalıklarına şifa bulmak ümidiyle bu sütunu parmaklıya parmaklıya bir oyuk meydana getirmişlerdir; sonradan madeni levhalarla takviye edilmişse de oyuğun bulunduğunu kısım tahrip edilerek yine açılmıştır.” (İA, C.3; 1467)

“Ayasofya” başlığında unutkanlığa iyi geldiği rivayet edilen “Altın Top”tan bahsedildiğini görmekteyiz:

“<Altın top --- Bir kimse (unutkanlığa) uğrasa gerekir ki Ayasofya kubbesinin ortasında asılı olan top altında yeri kerre sabah namazını kılub üç kere Allahümme yâ keşifül müşkilât ve yâ âlimüssirrü vel hafiyat diyüb her vakitte yedişer siyah üzüm yise biemrillâh öyle zeki ve necib ve mürşid olur ki işidiği elfaz derununde (sanki taş üzerine nakşolunmuş gibi kalır). Altında bir kere ibadet edenin dünyevi ve uhrevi müradları hâsıl olur. Hattâ Akşemseddin oğlu Hamdi Çelebiye Göynük kasabasında o kadar (bunaklık) galebe eder ki bir âdem kendisine selâm vermek istese kâğıda bir selâm resmi yazarmış. Ana nazar idüb vealeykümüsselâm der imiş. Bu (altın top altında şifayab oldu), belâhatten halâs olub ol an Yusuf ve züleyha te’lifine başlayub yedi ayda itmamı müyesser oldu.” (İA, C.3; 1474)

“Ayios Nikolaos Rum Ortodoks Kilisesi” bahsedilen madde başlığı ile insanların kısmet açma umudu ile başvurdukları yerlerden biri olduğunu anlıyoruz.

Özellikle gelinlik çağındaki kızların kısmetlerini açmak için umut bağladıkları bir dilek kapısı olduğunu belirtmektedir:

“Ayios İoanis, 1811 tarihli bir Hristos en güzellerindendir. Fakat, bu kilisenin, İstanbul Rumları arasında en çok ziyaret edilen tasviri, kapıdan girilince soldaki birinci sütunun altındaki <Ayios Fanurios> ikonudur, bu ikon, gelinlik kısmeti için ziyaret edilir, çerçevesine de firdolayı ampuller yerleştirilmiştir. Kilise kapısının hemen sağında bir de ayazması vardır, panayır günü 23 nisandır.” (İA, C.3; 1581)

Gaipten sesler duyma ve sonucunda bu seslerin doğru işaretler verdiğinin söylenilmesi pek yaygındır. Geçmişten günümüze hâlâ benzer hadiselerin anlatıldığı duyulmaktadır. “Azebler Camii” başlığında da benzer bir hikâye paylaşılmıştır:

“Camiin arka tarafındaki mezarlığında Azeb Baba denilen bir yatır var idi ki Camiinin adı ya bu kabirden, veyahud ki azebler denilen bahriyelilerin karşı sahilden namaza bu camie gelmelerinden kalmış olacaktır. Cami yıkılırken amelenin toprak altından <bana dokunma!..> diye bir ses işittiğini, bir iki gün çalışmadıkları o zamanlar gazete sütunlarına geçmiş vakalardır.” (İA, C.3; 1684-1685)

Hz. Eyüp’ün mezarının yeri rüyada işaret edilmiştir. Burası şifa arayanların gittiği bir kapı olmuştur. “Bakırköy” başlığında verilmiş olup bu ilçede yer alan bir ziyaretgâhdır:

“<<Zuhûratbaba, himmeti hazır olsun, velilerden. Türbesi ziyaretgâh idi. Merkadinin keşfedilişi de Eba Eyyüp gibi rüyâ ile Bir zatı şerif menam âleminde orayı ve medfun olan Babayı görmüş. Toprağı kazmışlar, devletli kefeni ve kalıbıyla olduğu gibi yatıyor. Bunun üzerine kabri yaptırılmış. Yanındaki karakolun neferleri kandillerine mumlarına bakarlar, akşamları yakarlardı.

<Akıl hastanesinin tarafları arzullahu vâsiyadı. Binaları kışla olarak yaptıran galiba Enver Paşadır.” (İA, C.4; 1896)

Ziyaret yerleri hakkında çıkan efsane, menkıbe gibi olayların bu yerlerin kutsiyetini daha da arttırmış ve türbe içerisinde yatan kişilerin kerametinin olduğu inancı ile bu tür yerlere çeşitli adak mumları, kumaş parçaları konulmuştur. “Bakkalzâde Sokağı” başlığı altında da burada bulunan kabirler ve dilekler için yakılan adak mumlarından bahsedilmiştir:

“Mescidin bânisi Bakkalzâde Mehmed Efendi iğneci tüccarından Salih Efendinin zevcesi Fatma Hanımın kabirleri de duruyordu. Kaba taşla örülmüş bir duvarda da içinde mum yakılan bir adak penceresi vardır. Sokağın bu kısmında solda, mescid arsasının karşısında, çukurda kalmış olan teknesi toprak ile dolmuş, susuz ve lülesiz Ebezâde Abdullah Efendi Çeşmesi vardır. (1952)” (İA, C.4; 1936)

“Basiret Gazetesi” içeriğinde Gülbaba türbesinin başka milletler tarafından da kutsal bilindiği ve şifa arayanların uğradığı mekânlardan olduğunu bu madde altında öğreniyoruz:

“Peştede meşhur Asmaköprü üzerinden geçerek Budinde bazı âsarı Osmaniyeyi, Orada metfun Gülbaba türbesini ziyaret ettim. Mezkûr türbe Nemçeli bir türbedar idaresinde olup gayet güzel bir bahçe derunun da ve gayet muntazam bir kubbe altında medfundur. Bu zat dokuz yüz kırk sekiz senesinde Macaristan muharebesinde şehid olmuş, mazannai kiramdan bir zat olup elyevm medfun bulunduğu mahalle Macarlar Gülbaba mahallesi dedikleri gibi Macarların hastaları şifayab olması için mezkûr Gülbabanın ruhaniyetinden istimdat ederler imiş. Sultan Abdülâziz merhum Avrupa seyahatinden avdetinde Peşteye vürudlarında türbel şerifi ezkûreyi ziyaret edecekleri dergâr olmakla Viyana Sefareti seniyesi tarafından mükemmel surette tamir edilmiştir.” (İA, C.4; 2136)

“Beşiktaş Mevlevihanesi” başlığında da erenlerin yerini ziyaret etmenin dönemin denizcileri tarafından ne kadar önemli olduğunu dile getirmiştir:

“Boğaz ağzına gelince fırtına başlar, Hasan Paşa Gelibolu’da erenlerden birinin ziyareti unuttuk galiba, bu onun gönül kırıklığı eseridir der, sorduğunda Mevli Şeyhi Ağazade Mehmad Dede Efendiyi unuttunuz derler, Kaptanpaşa Ağazadey giderel kusurunun affını rica eder. Mehmad Dede donanmanın Marmaraya selamette açılması için dua ettikten başka Hüseyin Paşanın yakında sadırazam olacağını da müjdeler. Dediği çıkar Uhrili Hüseyin Paşa hem sadırazam hem de damad olur, bunun üzerine paşa bir şükran borcu olarak Beşiktaş mevlevihanesini yaptırır, şeyhliğine de Gelibolulu Ağazade Mehmed Dedey tayin ede. (B: Hüseyin Paşa, Uhrili) Efendi ile müsahabede bulunurmuş ve Çırağan Sarayı dâhilinde kalmış olan Mevlevi dedelerin kabirlerinde de her gece kandiller yakdırırmış.” (İA, C.4; 2585-2586)

“Bülbül Deresi” başlığında da çevrede bulunan bir yataının gelişiminde sıkıntı olan çocuklara şifa kapısı olduğu anlatılmıştır:

“Ulu çınarın yanında bir yataır vardır. “Asadar Baba” denilir, Aziz Mahmud Hüdainin halifelerinden olub, yürümesi geç kalmış çocuklar getirilip etrafında gezdirilir, bu ziyaretten sonra yürüdükleri mücerrebdır derler; kabir taşında yazısı eski harflerdir, asanın ilk harfi olan “ayın” dan evvel bir de “elif” yazılmışdır ki “A’sadar” okunur.” (İA, C.6; 3171)

Kişilerin bir işe başlamadan yaptığı bazı uygulamalar olmuştur. Günümüzde de bu hâlâ devam etmektedir. Bazı evliya mezarlarını ziyaret de bunlardan biridir. “Cebeciler köşkü” başlığında denizciler için seferlerine çıkmadan önce uğrak yeri olan ve uğurlu sayılan köşkü belirttiği görülmektedir:

“Donanmanın kalkdıktan sonra Beşiktaş’a gitmesi, Barbaros Hayreddin Paşanın ölümünden sonra o büyük Amiralin hatırasını taziz için yerleşip kalmış bir anane idi. Beşiktaşda Hayreddin Paşanın sahildeki türbesi önünde bir müddet, bazan birkaç gün durmak sefer için bir uğur sayılırdı.” (İA, C.6; 3406)

Burada da yine gemiciler için uğur sayılan bir tekke sayılan “Ciğerim Dede Tekkesi” hakkında bilgi verilmiştir:

“Rivayete göre, Karadenizden gelen gemiciler yolculuğu fırtınasız, kazâsız belâsız geçirmişler ise bu tekkenin kapusuna adak olarak bir takım ciğer asarlarmış, <Ciğerin Dede> adı da buradan gelmiş.” (İA, C.7; 3561)

“Çakırağa mescidi” ve içerisinde bulunan kabrin kutsal sayıldığına değinilmiştir:

“Kabrin üzerinde adak mumları yakmak için bir teneke bulunuyordu, semt halkınca Çakır Baba diye anılıyordu (1963).” (İA, C.7; 3673)

“Çıkrıkçı Kemâleddin Mescidi” içerisinde bulunan kabrinin çevre halk tarafından kutsal sayılışı anlatılmıştır:

“Bânisinin kabri 1944 de bir çitlenbik ağacının dibinde taş yığını olarak duruyordu, civar halk da bu taş yığınının önünde gaz tenekesinden yapılmış siperlik içinde adak mumları yakmakta idi.” (İA, C.7; 3895)

Rivâyete göre Osmanlı döneminde yaşamış ve savaşan askerin yardımcı olmuş “Deryâ Ali Baba” hakkında bu başlığı paylaşarak zat hakkında detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır:

“Yedikule dışında Kazlıçeşmede bir yatır; türbesi bilhassa o civar halkının türlü dileklerle ziyâret yeridir. Rivâyete göre Deryâ Ali Baba Fâtih Sultan Mehmedin İstanbul muhâsarası cenginde bulunmuş bir derviş olup <o deryâ misal askeri kırbasındaki asla tükenmez su ile sular> sakalık yapmış. Eski tulumbacılık devresinde Kazlıçeşme Yangın Tulumbası Sandığı uşakları bir yangına giderlerken bu türbenin önünde mutlaka durub duâ edilir, kazâsız belâsız yüz akı ile dönmek niyaz edilirdi.” (İA, C.8; 4516)

“Edhem Dede” başlığı içerisinde de yine kişilerin dualarının kabulü için gittikleri bir ziyaretgâh paylaşılmıştır. Bu yerin diğerlerinden farkı dileği kabul olanların tekrar gelip göbek atmalarıdır:

“Bilhassa bir muradı, hâceti olan kadınlar tarafından ziyâret edilir; makaamın bakıcısı da Sulukuleli yaşlı bir çingene karısı olagelmıştır; önce dilek için ziyâret edilir; çingene çocuklarına sadaka dağıtılır, bakıcı-türbedar kadına mum parası gaz parası verilir; en az yüzyıldan bu yana halk arasında yayılmış şu sözlere garib bir adakda bulunulur:

Edhem dede Edhem dede
Gömleği keten dede
Murâdım hasıl olsun
(Beş) göbek atam dede

Göbek atma adağının sayısı muhayyerdur, on, otuz, kırk göbek adayan olur. Murâdı hasıl olan kadın Edhem Dedeyi tekrar ziyâret eder ve adağı üzere kabrin önünde göbek atar; bu sahne, mahalle halkı, çingeler tarafından da edeb ve terbiye ile seyredilir, hatta bir def ile tempo da tutulur. Yine sadakalar dağıtılır, mum ve gaz parası verilir; kurban kesen bile olur.” (İA, C.9; 4908-4909)

“Eğerli Baba” ziyaretine gidenlere şifa dağıttığına inanılmış bir tekkedir. Bununla ilgili paylaşılan bilgi şu şekildedir:

“Merdiven köyünde Şahkulu Bektâşi tekkesi canların bir baba; ne zaman yaşadığı tesbit edilemedi; Merdiven köyü mezarlığındaki kabrinde baş ve ayak taşları yokdur, eğer biçiminde bir taş bulunduğundan derviş bu isimle anıla gelmiştir; kerâmet sahibi olduğuna inanılmışdır. Yakın zamanlara kadar çağı gelip de yürümeyen çocuklar bu Bektâşi babasının kabrine götürülür, eğer eğer biçimindeki taşa bindirilir, oturtulur, babanın ruhuna bir fatiha okunur, çocuğun yürütmesi için duâ edilerek himmeti recâ olunurdu, bu vesile ile tekkedeki canlara da para veya ziyâfet gibi bir şey adanırdı.” (İA, C.9; 4958)

Türbe, yatır ve adak yerlerini ziyaret etmenin, oralarda mum yakmanın, ağaçlara paçavra bağlamanın geçmişinin Şamanizm'e kadar indiği bilinmektedir. Bu inanç sistemi günümüzde de öneminden pek fazla bir şey kaybetmiş değildir.³⁶

“Ekmekcibaşı Mescidi” başlığında da adak mumlarının yakıldığını görmekteyiz:

“Kabir duyuyordu ve halk ağzında “Ekmekci Baba” adı ile İstanbul Evliyalrı arasına konulmuş olup geceleri adak mumları yakılmakda idi (gezi notu, 1955).” (İA, C.9; 4976)

³⁶ Metin Türktaş, “Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatır ve Adak Yerleri (II)”, **PAÜ. Eğitim Fak.Dergisi**, 1997, Sayı: 3, s.1., http://pau.egitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/37846099_alanya%20k%20c3%b6ylerinde.pdf, (çevrimiçi), 02.06.2019

“Elekci Dede” başlığında bu zat hakkında bilgi verilmiş olup kabrini ziyaretin şifa getirdiğine inanılmıştır:

“Daima ana doğması uryan gezip dünya kelâmı etmemişken, ölümünden bir gün evvel yanına gelen sâlih bir kimseye selâmdan sonra: - İnşaaallah bizi gaslederek teşhiz ve tekfinimiz masraflarını helâl zülâl mahımızdan verip bizi (kale) kapusunan dışına defn eyle: dilek oynamasına mübtelâ olanlar gelip ziyaret ederek bir nice toprağını biraz su ile ezip içeler, biemrillah şifa bulalar... demiş ve sonra o adam Elekci divanesinin vasiyeti üzerine defnider. Hafakan iletine mübtelâ olanlar ziyâret idub şifa bulurlar...”

Öldüğü vakit bir deli tellak edildi ve herkes cenazesine koşdu. Ağâvât ile vüzerâ ölünün başına toplandılar; etrafı kefenle doldu; herkes onun kendi rüyasına girdiğini ve kefen istediğini söylüyordu. Bir mina ve gürültü kopdu. Nihâyet Sadırâzam Ahmed Paşa’nın 1653 tarihinde (1653 de sadâret kaymakamı Melek Ahmed Paşa), göndermiş olduğu kefene sarılarak defnedildi.

Elekci Dede için bir türbe yapılmış ve üzerine alâmet olmak üzere elek asılmışdır. Buranın bir şifâ yeri olduğunu söylerler, Hâtun ve hanım kadınlar ve hâtta sultanlar arabaları ile buraya gelirler, bâzıları fâtiha okuyup hastalıklarına şifâ niyaz ederler. Mezarın üzerinde kısır olan veyâ erkek çocuk doğurmak isteyen kadınlara devâ olarak su ile dolu ibrikler konulmuşdur, kadınlar bu suyu göğüslerine, karınlarına, göbeklerine ve vücudlarının en mahrem yerlerine sürerlerdi.” (İA, C.9; 4998)

“Emir Buhâri El-Şeyh Ahmed Nakşibendî” ve türbesi hakkında çok fazla bilgi paylaşılmamış olsa da kutsal sayıldığı dile getirilmiştir:

“Hayatında iken kerametine inanılmışdı, son zamanlara kadar türbesi İstanbul’un şefaât dileği ile ziyâret edilir makamlarındandı.” (İA, C.9; 5086)

“Eyyühüm Meclisi” burada da Sefer Dede’nin kabri hakkında çok bilgi sahibi olmamakla beraber Koçu’nun bu başlıkta belirttiğine göre kabrinin bir ziyâretgâh olduğu anlaşılmaktadır:

“Sefer Dedenin ölümü şöyle anlatılır: Şeyh Hüsameddin bir gece misâfirlerine ikramdan sonra yatak vakti oldukda, yer dar olduğu için Sefer Dede: - Ben nerde yatayım?... diye sorunca şeyh kızar: -Sen var külhanda yat!.. der; dede de gelip zâviye yakınındaki bu hamamın külhanında yatub bir daha kalkmaz ve orada defnolunur: kabri ziyâretgâhdır.” (İA, C.10; 5470)

“Ganem Dede” nin ölüm şeklinin dikkat çekici olması o dönem yaşayan halkın ilgisini çekmiş olup aşk acısı çekenlerin kabrini ziyaret ettiği görülmektedir:

“İsmail Dedenin ümitsiz hasta olarak yattığı günlerde Ganem Dede: “Ben onsuz yaşayamam..Allah, hû..” demiş ve ölmüş. Galata Mevlihânesindeki kabri, son zamanlara kadar mâşuk veya maşukalarına kavuşmak isteyen âşıkların ziyâretgâhı olmuşdu.” (İA, C.11; 5982)

“Gani Dede” türbesi de yürüme sıkıntısı çeken çocuklara şifa sayılmış ve halk tarafından kandiller yakıldığı dile getirilmiştir:

“Yukarı Boğazın Anadolu yakasında Paşabağçesinde bir yatırdır; çocuklar evliyâsı bilinmişdir, yürümeyen ve konuşmayan çocuklar götürülürdü, mektebe yeni başlamış çocuklar da zihin açıklığı için götürülürdü; 1914-1918 arasında türbedarlığı yanındaki bir rum bakkal yapardı, kandilini her gece muntazaman yakar idi. Zamanımızdaki durumu tesbit edilemedi.” (İA, C.11; 5991)

5.2. Kutsal Şahsiyetlerin Kerametleri ile İlgili İnanışlar

Koçu, “Abdi Dede” maddesinde Evliya Çelebi’den naklettiğine göre Abdi Dede’nin şöyle bir kerametine yer vermektedir:

“Dördüncü Murad Bursa’dan İstanbul’a gelirken Bozburun’da fırtınaya tutulur, bindiği gemi batmak tehlikesiyle karşılaşır, derken Abdi Dede geminin baş tarafında görünür, elindeki bahçe küreği ile denize vurarak, ‘Üskün bihakkil melikil Kuddus!’ diye bağırır ve azgın deniz derhal süt liman olur.” (İA, C.1; 25)

Dilenci Abdullah hakkında aktarılanlar ise kendi kerametini kendisi anlatması dolayısıyla dikkat çekicidir. “Dilenci Abdullah”ın şu sözlerle dilenirken aslında ermişliği hakkındaki algıyı kendisinin yaratıp yaydığı anlaşılmaktadır:

“Nur gibi hafızası kelimadır, eline parayı verirsın alır, vermezsen istemez. Ahret adamı.. Mezar başında teveccühe varıp mevtanın ruhiyle görüşür. Ölürse üzerine türbe yapılacak, başucunda kandil yakılacaktır. Erdiğini de ayan etmiştir. Amma izin olmadığı için söylenemez.. Bir zeytin danesi ile bir hafta kefaflı nefseder..Kadir gecesi onu evde yatıyor zannederlerken Bursa’da Ulu camide görmüşler!” (İA, C.1; 30)

Koçu, “Fındıklılı Abdullah Efendi”den de bahsetmekte, ancak onun herhangi bir kerametini aktarmamaktadır. Merkez Mustafa Efendi’den sonra on altı yıl şeyhlik yapıp 1591 (H.1000) yılında, yüz on yaşında ölen bu şahsın kerametine halk tarafından inanıldığı belirtilmektedir. (İA, C.1; 40)

“Şeyh Abdullah Nuri Efendi”den bahsedilirken onun keşif ve kerametlerine inanmış tekke ehli arasında şöyle bir kerametinin yaygın olarak anlatıldığı belirtilmektedir:

“Ayasofya vaizi olarak kürsiye ilk çıktığı gün sözüne: Bugün Nuri İmam oldu, duyan gelsin bu meydana!.. mısraile başlamış ve eli ile semada bir halka çevirmiş, koca mabedin bütün kandilleri o anda yanıvermiş!..” (İA, C.1; 57)

Koçu’nun “Adem Dede” hakkında naklettikleri doğrudan metinde keramet olarak isimlendirilmez, ancak bu veli kişinin kalbini kıranların olağanüstü bir şekilde cezalandırılmasını konu alan bu anlatı bir keramet olarak düşünülebilir:

“Adem Dede, dördüncü Murad devrinde bir gün bazı dervişleri ile Hisarlara gezmeğe gider, ikindiden sonra kayık ile dönerken, neyzen ve bir iki kudüm ile deniz üzerinde mevlevi ayini yaparlar. Meğer bostancıbaşı Yalı köşkünde oturmuş, uzaktan dervişlerin sadakasını işitince, bir güruh bostancı ile bir kancabaş sandal gönderir,

şeyh ve dervişlerini, Tophane iskelesine yanaşırlarken çevirirler. Yalıköşkü önüne getirirler. Bostancıbaşı bunları karaya çıkarıp kayıklarını deldirir, neylerini ve kudümlerini bir taş üzerinde kırdırır: ‘Badelyevm bu makule vazı’ ile deryada gezmiyesiz!’ diye şeyhi azarlar ve dervişlerle beraber yol verir; Adem Dede ile dervişleri, kalbleri incinmiş, Bahçekapısı iskelesine gelinceye kadar akşam olur, karanlık basar, bin zahmet ile bir kayık bulup Galatasaray’a geçerler. Tekkeye geldikleri saat şeyh, odasının saraya bakan iki penceresini kapatır, ve yirmi birinci günü pencere kepenklerini açtırdığından az sonra bostancıbaşının padişah gazabına uğrayarak idam olunduğu haberi gelir..

Dervişlerden biri merak edip saraya koşar ve büyük saray zabitanın kesik başını, kendi ney ve kudümlerini kırdığı taşın üstünde görür!” (İA, C.1; 212)

Koçu, Çiroz Ahmed’den bahsettiği maddede, bu şahıs üzerinden Ömer Seyfettin’in “Keramet” adlı bir hikâye yazdığını ve bu hikâyede de İstanbul halkının velilerle ilgili inanışlarını mizahi bir şekilde anlattığını aktarmaktadır. Bu hikâyeye bir yangın sahnesi ile başlamaktadır ve halk yangının yarım saat sonra söneceğine inanmaktadır, çünkü orada bir “zatı şerif”in türbesi vardır ve onlara göre mümkün değil, o türbe tutuşmaz:

“Türbedeki sanduka birdenbire kayar, Çiroz Ahmed düşmemek için toplanır, evliya diriliyor mu diye düşünür. Sonra paldır küldür kapıdan çıkar. Gürültüye başını çeviren halk şaşırır. Herkes olduğu yerde kalır. Evliyanın kalkıp yürüdüğünü düşünür. Tulumbalar durur. İtfaiye askerleri korkularından ellerindeki baltaları, kancaları, hortumları düşürür. Sanduka yangına doğru yürür. İki tarafa açılıp yol veren ahali korkudan titrer. Sanduka korkunç, manevi bir heybetle sallana sallana aralarından geçer, karanlıklarda kaybolur. Türbeden iki evvelki ev de ateşten kurtulur. Yanmayıp evliyasız kalan türbe yine mahalledeki kutsiyetini muhafaza eder. Bundan sonra insanların o türbeye okurken yüzlerini artık eski gibi boş binaya çevirmeyip kibleye baktıkları ve !İki gözüm! yangın gecesi bu tarafa gitti!”(İA, C.1; 306-307)

“Derviş Ahmed” maddesinde on altıncı asır sonlarına doğru İstanbulda kerametine inanılmış bir meczubu ele almıştır. Derviş Ahmed’in aşağıda belirtilen olayda ölmeden önce söylediği sözleri işaret kabul edilmiş ve keramet sayılmıştır:

“Uzun boylu, köse, kızıl benizli, yüzünün çizgileri düzgün ve merdane ve harabati kıyafetli bir adamdı. Kendisini yakından tanımış olan müverrih Selanikli Mustafa Efendi şöyle bir vakasını nakleder: Bir gün Fatih camiinin dış haremde oturmuş, sohbet ediyorlarmış, devrin padişahı Üçüncü Muradın yolu uğrayarak oradan geçmiş..Cami etrafındaki büyük bir kalabalık dua ederek padişahı seyretmişler. Derviş Ahmed: "Bununla ne ayar bir padişah gördünüz? Bu kararsız dünyada bu gaflet uykusu nedir? Ulema vükela, züvera cümlesi Allah emanetini unutup ibadeti hiyanetle hor ve hakir ettiler. Ahlaksızlık bu şehir halkına huy ve haslet oldu. Korku kalmadı. Bu geçen hakiminizin maslahatı iki ay tamam olunca olur biter!" demiş. Selanikli, merak etmiş; o güne işaret koymuş, Üçüncü Murad ikinci ayın tamamında ölmüş!.." (İA, C.1; 307)

“Eskici Güzeli Yetim Ahmed” başlığında da gaipten gelen seslerin anlatıldığı hikâyeye yer verilmiştir:

“Bir yaz gecesi sona ermek üzeredir, Halicin iki sahilindeki mescid ve camilerde sabah ezanlarının okunmasına yakın.. Balatta Şalcı Buhuraçi'nin Erguvanlı yalısının hemen dibinden, denizden bir ses yükselir;

-Buhurika Hanım!. Buhurika Hanım!..

Diye üç defa seslendikten sonra:

-Hançerli hamamda Eskici yetim Ahmedden bir oğlun olacak, dünyaya Sultan olacak!..

Der.. Daha ikinci seslenişte yalının pencere kepenkleri açılır ve denizde gaibden gelen bu haberi hemen bütün yalı halkı işitir. Fakat denizde, dibden yüzerek kaçan Yetim Ahmedin yakamozlarından başka bir şey göremezler, bu yakamozları da esrarengiz bir kuvvete hamlederler.

O gün akşama kadar Şalcının adamlarından biri gider, öbürü gelir.. İkindiye doğru Yetim Ahmedin sandığını toparlayıp kilitler, hamama emanet bırakır, evvela Eğrikapu yolunu tutar, takip edilmediğine kanaat getirdikten sonra Yavedud iskelesine iner.

O gece Erguvanlı yalıda herkes uyanıktır..Kepenkler iğreti kapanmıştır. Bu ikinci gece gaibin sesi, hem daha erken, gece yarısı, hem de uzaklardan gelir:

-Buhurika Hanım!.Buhurika Hanım!.

Hançerli hamamda eskici Yetim Ahmedden bir oğlun olacak, dünyaya sultan olacak!.. Üçüncü gece ise ses çok daha uzaklardan ta karşı sahilden gelir!. Şalcı Buharaçi aklını oynatacak; bu bir külhaninin oyunu muydu? Yoksa hakikaten gaibden bir haber miydi? Bir hamam kapısında eskicilik yapan yalınayaklı oğlanla altun kafes içinde büyüdüğü biricik kızının ne münasebeti olabilirdi. Vaka bütün Balata yayılır. Hançerli hamam musevi müşterilerin akınına uğrar, gelenler eskici sandığının başında Bekri Mustafayı bulurlar, sakalına kına çalmış, sırtına kanbur oturmuş, kılığını da pırpırı oğlanın kılığına benzemiştir ve kulakları da ağır işitmektedir.

-Eskici Dayı!.

-Ha?!

-Burada bir taze yiğit vardı..

-Bağır.. bağır.. ağır işitirim..

-Bu sandıkta bir taze yiğit oturur..

-Oturur..

-Bugün kandedir!!.

-Evde.. Hastadır..

-Nesi vardır?.

-Cin tuttu oğlanı.. cin..

-....

-Su cinleri tuttu.. çeşme ile konuşur, küp ile testi ile konuşur.. küp ile testi ile konuşur..

-Sen nesi olursun?..

-Dayısı!..

-....

-....

Bir hafta da böyle geçer. Buharaçi ihtiyar hahamlardan Isral'e başvurur; o da ; "Gaibden iki türlü ses gelir.. Rahmani, şeytani.. Gök yüzünden ve denizden gelenler Rahmanidir.." der." (İA, C.1; 308-309)

“Meczub Ahmed Çelebi”nin kerametine inandığı kişi ile arasında geçen konuşma ve olaylar şu şekildedir:

“Sevgi ve hürmetini kazanmış bir zat bir gün Ahmet Çelebiye:

-Üryan gezmeseniz, bir libas giyseniz! Der. Meczub.

-Sonunda Hak huzuruna varacak değil miyiz? Ben kendimi şimdiden ölü bilirim, Hak huzurunda cehennem ateşi ile yanmaktayım! Cevabını veir. Beriki cesaret edip:

-Cezbenin sebebi nedir? Diye sorar. Ahmed Çelebi de anlatır:

-Kadıasker Azmizade merhumun kapı çuhadarı idim. Bir gün divanhanede oturup gelene gidene bakardım. Birden kapıda bir adam belirdi. Merkez kadarca bir ata binmişti. Boyu posu bir buçuk insan kadar iri, kudretten sürmeli, şâhâne gözleri vardı. Merdiven başında attan inip ata: -Dur şurda! Dedi, ve çıkıp yanıma gelince atcağızı urdular, döğdüler asla yerinden kımıldamadı. Bilirim ki keramet sahibi bir zattır. Kalbimde kendisine karşı bir muhabbet uyandı: -Sultanım şuraya buyurun! Diye önüne düşüp efendime götürdüm. Gördüm ki Efendi ayağa kalkıp maslahatını muradı üzre yaptı ve i'zaz ile uğurladı; koltuğuna girip indirdim. Atına bindikte bana hitap edüb: - Ben şimdi sana Yeniçeri ağası ol, Vezirazam ol desem bed dua etmiş olurum; Cenabı Hak istidadını bir kâmil himmetile fiile çıkara!. Diye fâtiha okudu ve: -Sivasi Efendiye benden selâm eyle!. Dedi. Bu selamda bir hikmet vardır diye hemen Sivasi Efendinin tekkesine vardım; ve huzuruna çıkıp selamı söyledim ve vak'ayı anlattım. Sivasi Efendi: - O zat Nasuh Efendi biraderimizdir, seni bize terbiyeye göndermiş, anuna senin hattın celaldendir, beş vakitte şu camide hazır ol, şair zamanlarını camii şerifin altında, mutaflar vardır, onlara iki akçeye işçi ol, bir akçe ile ye iç , bir akçesini sadaka ver, gündüz saim gece kaaım ol, kimse ile konuşma su dolapta bir aba hırka ile kilah var, esvabını çıkar onları giy!.dedi ve fatiha okudu. Tafsili ahvalim çok, icmalim budur, hemen o saat bodruma girdim, yedi yıl riyazet ettim, sonra tekrar huzuruna çıktım. Kapani Saçlı Mehmed Efendiyi çağırdı, baş açık, ayak yalın bir kebe içinde Kapani Efendi geldi; Sivasî Efendi: -Şu adam seni ister! Dedi. Mehmed edenfi celâle gelip biraz küfür ettikten sonra: - Benden ne istersin?! Sen de benim gibi üryan ol!. Sokaklara düş!yıkıl şuradan!diye bağırdı. Kendimde bir hâlet ve keyfiyet buldum ki hemen çırilçıplak soyunup kendimi sokakta buldum, kırk yıldır o haldeyim!..” (İA, C.1; 345)

“Doğani Ahmed Dede”de kerametine inanılmış kişilerden sayılmıştır. Bununla ilgili şeyhin kerametinin o dönemde yaygın ve birçok aileler tarafından uygulanan bir inanış olduğu görülmektedir:

“Büyükşehirde kuvvetle yerleşen bir inanışa uyarak, birçok kimseler, yeni doğan çocuklarını Yenikapı Mevlevihanesine götürürler, yavruya uzun ömürlü olması için, Şeyhin elile bir mevlevi sikkesi giydirtirlerdi. Büyük seyyah ve muharrir Evliya Çelebi kendi hal tercümesini yazarken kundağının Şeyhin eline verildiğini söyledikten sonra: "Hazreti Doğan Dede buhakiri kucağına alıp havaya atarak: -Bu oğlan bu cihanda bizim uçurmamız olsun! buyurmuştur" diyor. Zamanın bir şairi de Büyükşehir halkının bu inanına işaret ile:

İstanbulun dahi taze doğanı

Olub perverdei Piri Doğani demiştir.” (İA, C.1; 350)

“Kemal Ahmed Dede”nin kerameti hakkında da şöyle bilgi paylaşılmıştır:

“O sırada mâzul bulunan bahçe sahibi Mehmed Bey bu garip dervişe mânevi bir kudret sezerek kendisinin bir muradı olduğunu ve bunun için dua etmesini diledi. Kemal Ahmed Dede bir kâğıt parçasına bir şeyler yazıp: "Muradın olacaktır, bu kâğıdı sakla fakat açma! Muradın olduğu gün aç!" dedi. Mehmed beyin muradı eski vazifesine tayin edilmek idi ve bir gün tekrar Yeniçeri kâtibi oldu ve derhal,daima başında ve sarığının arasında taşıdığı kâğıdı açtı, Derviş Ahmedin, Yeniçeri kâtipliğine tâyin edildiği tarihi eyile, günile kaydetmiş olduğunu hayretle gördü; esasen İstanbulda bir mevlevihâne inşasını da nezretmiş bulunuyordu; nezrini Derviş Ahmedin misafir olduğu bahçede yerine getirdi, 1597 (H.1006) de İstanbulun meşhur Yenikapı Mevlevihanesinin inşasına da bu suretle başlanmış oldu.” (İA, C.1; 352)

“Müneccimbaşı Ahmed Dede” maddesinde aslında kerametinin bulunmadığı ancak kendisine acıyan mühürdar Abdullah Ağa sayesinde keramet sahibi biri sanıldığı anlatılmıştır:

“Bir gün Dördüncü Mehmed:

-Ahmed Dede! Şeyhiniz merhumun hiç kerametini gördün mü? Diye sormuştu; şair:

-Şevketli efendim! Şeyhim kuluna bu keramet yetişmez mi ki benim gibi hakir bir dervişi fakiri senin gibi şanlı bir padişahın meclisi şerefine nail etti! demişti.

Şiirde "Âşık" mahlâsını kullanırdı; zamanında :

Yine sahnî çemen reşki cinan olduğu çağlardır,

Değil nergis görünen câbecâ zerrin ayağlardır.

şarkısı büyük bir şöhret kazanmıştı. Müneccimbaşılığı tayini de şu fıkra ile naklolunur :

Şairin ilmi nücum ve remildeki kudretini anlamak isteyen Dördüncü Mehmed bir gün gözde musahibi ikinci vezir Kuloğlu Mustafa Paşaya: - Şu Dedeyi nezaketle bir imtihan eyle! demişti. Paşa da avucunda bir ud ağacı parçası gizleyerek remil ile ne olduğunu bilmesini istemişti. Ahmed Dede bir kağıt parçasına yazıp döktüğü rakamlar üzerinde sıkıntılı dakikalar geçirirken, padişahın mühürdarı Abdullah Ağa kendisine acımış, yanından geçerek, ancak kendisinin işitebileceği bir sesle:

Mecmeri cudi selâdan bir bütün dud isteriz

Gerçi kim sul edebdir bir yakın ud isteriz

mısrasını okumuştı. Ahmed Dede derhal nakış alıp Mustafa Paşaya avucundakinin ud ağacı olduğunu söylemiş, bu keşfi üzerine de müneccimbaşı olmuştu.” (İA, C.1; 353)

“Kurşuncuzade Ahmed Efendi’nin”nin kerametine inanıldığı ve kişiliği ile insanları etkilediği ansiklopedide belirtilmiş ancak kerametleri hakkında detaylı bilgi paylaşılmamıştır:

“On yedinci asır sonlarıyla on sekizinci asrın ilk rub'unda yaşamış, sülûs ve nesih yazıda Suyolcuzâde Mustafa Efendi yetiştirmelerinden namlı bir hatta; ve zamanında kerametine inanılmış cezbei İlâhiye sahiplerinden, muassırlarından birinin kaydına göre "gök kubbenin altında bir eşi bulunmaz, şöhreti âsümane ulaşmış bir âlicenab vücut idi". (H.1120) 1708 de öldü. Aslı Eyyubluydu, üstadı Suyolcuzâdenin Eyyub camii şerifi için yazmağa başlayıp ölümü üzerine yarıda kalan büyük Mushafı şerifi bu Kurşuncuzâde tamamlamıştı.” (İA, C.1; 358)

Bu madde de “Ahmediye medresesinde Laz Molla Vak’ası” içinde Laz Mollanın nefesinin şifalı bulunduğu rivayet edilmiştir. Günümüzde de nefesi kuvvetli denilen kişilere gidilerek kişiler üzerlerinde bulunan kötü, uğursuz olayları kaldırmak,

hastalıklarına şifa aramak için isim yapmış hocalardan dua okuyup kendilerine üflemleri istenmektedir. Böylece olayları doğru ve istedikleri şekle sokabilecekleri düşüncesi yaygındır:

“1812 (Hicri 1227) yılında Üsküdar’da Ahmediye medresesinin bir odasında Lâz Molla denilen, ara sıra seyahate çıktığını söyleyerek kaybolduktan sonra tekrar çıkıp gelen garip bir adam otururdu; Buharalı dervişler kılık ve kıyafetinde, başında Özbek tacile gezer, fakat Karadeniz ağzı ile konuşur, o yalı halkının bütün inatçı ve parlayıcı tabiatı da üzerinde idi. Bazı hastalara okur, nefesinin de şifalı olduğu söylenirdi. Ekseriya odasından çıkmaz, ekmekçi her gün ekmeğini bırakır; birkaç günde bir de bir kadın gelir, odasını silip süpürür, çamaşırlarını yıkardı. Bu yıl recep ayının başında odasından hiç çıkmaz olmuş, merak edip soran oda komşularına: "Erbainim var.. İzin olmadıkça dışarı çıkamam!" demiş ve mahalle imamını çağırtmıştı; ona da:.... Hastalara okur, nüsha verir, şehzadelere, saray ricaline okumuş, padişaha rüya tâbir etmiş, arkası kuvvetliydi. Nâdir olarak karşılaştıkça kıyam edip elini öpmediğinden ötürü Lâz Hocaya kızardı, nefesinin şifalı olduğu sözü çıktıktan sonra, ona tehlikeli bir rakip olarak bakardı.” (İA, C.1; 382)

Halk arasında meleklerin nurdan yaratıldıklarına, erkek mi dişi mi olduklarının bilinmediğine, yeme, içme uyuma gibi ihtiyaçlarının bulunmadığına, her an her yerde bulunabileceklerine ve sıkıntıya düşen insanlara yardım ettiklerine inanılır. “Aksaray Sebili Önünde İdam Edilen Sekban Neferi Vakası” başlığında da meleklerle özgülürani ışığı halk, gencin cesedi üzerinde gördüklerini söylemişlerdir. Bu genç sekbanın idamı sonrasında cesedin üzerinde gördükleri nurani ışık onlarda heyecan ve ilgi uyandırmıştır. En’am-ı Şerif içerisinde genellikle en çok okunan sûre ve aşr-ı şerifler ile bazı duâlar bulunmaktadır. Bu kitabı çalan gencin de içindekileri okumak için aldığı düşünülmüş ve ölüsünün etrafında nur gördüğünü söyleyen halkta da ilahi bir mesaj olarak algılandığı, gencin melekler gibi nur saçtığını iddia ettikleri görülmektedir:

“Aksaray karakolu neferleri ile bazı mahalleli ağzından o gece, ibret olmak üzere sokak ortasında bırakılan genç sekbanın nâşı üzerinde nur indiği rivayetinin çıkması, ertesi gün Büyükşehirden fevkalâde bir heyecan uyandırmış, vaka mahalline büyük bir

kalabalık toplanmış fakat, Alemdarın korkusundan kimse cesedi kaldırıp bir mezarlığa götürmeğe cesaret edememişti. Nur rivayeti sadırazamın kulağına kadar da gitmiş, Alemdar Paşa, söylendiğine göre hiç ehemmiyet vermiyerek: - O da lâzım, varsın âhirette bana şefa'at etsin! demişti.

Sadaret kethüdası Mustafa Refik Efendi ise semt halkından kendisine müracaat eden yirmi otuz kişilik bir heyeti iyi karşılamış, sekbanın derhal kaldırılarak teçhiz ve tekfinden sonra civardaki camilerden birinin mezarlığına gömülmesini emretmiş ve geceleri kabrinde kandil yakılması için o camiin vakfına bir miktar akçe vermişti. En'amı şerif çaldığı için idam olunan sekban neferinin kabri, Aksaray cami ve mescidlerinin hangisinde olduğu tespit edilemedi.” (İA, C.1; 539)

“Şeyh Ali Ala Eddin Efendi; Karabaş Veli” başlığında bu zatın sel geleceğini önceden bilmesi ile ilgili kerametini yer verilmiştir:

“Nakledildiğine göre: Hac dönüşü Mısır sınırına üç konak mesafede bir vadide kırk bin hacı çadır kurmuş... Hava gayet açık imiş... Şeyh Ali sel geleceğini keşfederek çadırları söktürmüş ve hacıları tepelere çıkartmış... Az sonra da o vadiyi müthiş bir sel basmış...” (İA, C.2; 624)

“Ali Efendi (Zenbilli)” kerameti hakkında detaylı bilgi paylaşımı olmasa da sarkıttığı zenbille halkın sıkıntılarına cevap verdiği anlaşılmaktadır:

“Ahid Öztokat **İstanbul Ansiklopedisine** gönderdiği bir notta şunları yazıyor: “Halk ağzında, Zenbilli Ali Efendinin kerameti söyleniyor. Mesela bir gün padişah efendiyi acele görmek ister ve saraya gelmesi için yüğrek bir at gönderir; Ali Efendi huzuruna çıkan Kapıcıbaşıya:

-Sen dön, getirdiğin hayvanı da götür, bizim bineğimiz daha yüreğtir der. Kapıcıbaşı tersyüzüne döner, tam Babühümayuna geldiğinde, bir de ne görsün, efendi lağar bir hayvana, saray kapısından önü sıra gelmekte!”

Rivayet edilir ki, sabahleyin Zeyrekteki evinin penceresinden sokağa bir Zenbil sarkıttırması; müşkül olan bir kağıda yazıp içine atarmış, efendi, akşam olunca zenbili çeker, kağıtları okur, herkese ayrı cevap yazar, ertesi sabah bu cevaplarla dolu zenbili tekrar pencereden salıverir imiş... Bundan ötürüdür ki kendisine Zenbilli Müftü denilmiş... Biri Galata biri İstanbul'da iki mescidi vardır.” (İA, C.2; 658)

Büyük zatların ölüm zamanlarını önceden haber vermesiyle alakalı ansiklopedi içerisinde pek çok örnek görmekteyiz. “Kethüdazâde Mehmed Arif Efendi” maddesi içerisinde de ölümü öncesinde çevresindekilere kerametini göstermiş ve ölüm saatini dile getirmiştir:

“Sıdika Hanım isminde 17 yaşlarında bir kızcağız vardı; sayılı tiryakilerden olan efendiin nargilesimi doldurur, kahvesini pişirir, çamaşırını giydirir, yatağını yapardı; hiç yatmamış “kızım, bugün saat dokuzda ömrümüz tamam olacak, sakın korkma!” demiş. Bir müddet saati sormuş, “dokuz! cevabını alınca: Allahu” deyip başını yastığa koymuş ve göçmüş..” (İA, C.2; 997)

“Beylerbeyli Âta Efendi” başlığında da belli zatların bereketli ve uğurlu olduklarına inanıldığını göstermek istemiştir. Anlatılan hikâyelerde de kendisi ile muattap olan kişilerin işlerinin rast gittiğine işaret etmektedir:

“Köy hakli kerametine inanmış, İstavrozda bir kulübede otururdu. Has dostlarından biri köyde Acem lâkabı ile tanınmış bir kahveci idi, kahvehânesi Beylerbeyi Camiinin karşısına düşen köşede küçük bir dükkân idi, şimdi orada köyün en meşhur bir kahvehânesi vardır. Acemin asıl geçimi tütün kaçakçılığı idi. Bir ara elinde hayli mal kalmış, kendisinden tütün sorup arayan çıkmamış. Bir gün Atâ Efendi dükkâna gelip: -Bana para ver! Demiş. Acem de çekmecesini açıp mevcudunu efendiye verdikten başka kesesine bir miktar da tütün koymuş.. Efendi dükkândan çıkar çıkmaz da müşteriler sökün etmiş... Acem akşama kadar elindeki malı satıp tüketmiş...

Beylerbeyinde her nedense uzun zaman terfi edemiyen kaymakam türbesinde bir askeri doktor varmış... Bir kış gecesi kapısını çalınıp komşulardan biri:

-Atâ Efendi hasta imiş.. sevabınıza bir baksanız diye rica etmiş.. Doktor Efendiye giderken içinden <Mübarek adam, hastalanacak zamanı bulmuşsun ya!> diye geçirmiş. Kulübeye vardıklarında Atâ Efendi:

-Allah razı olsun.. gelmişsin.. Bir de için temiz gelseydin paşa olurdun! Demiş.. Ertesi sabah doktora miralaylığa terfi müjdelenmiş.

Meczip Atâ Efendinin kabri, bugün bir harabe halinde bulunan İstavroz dergâhı mezarlığındadır.” (İA, C.3; 1191--1192)

“Ayak (İstanbul’da Çıplak, Yalın)” kerametine inanılan Şeyh Nazmi Efendinin ilahi hikmete sahip olduğunu göstermek için yaşandığı rivayet edilen ilginç bir olay anlatılmıştır:

“İsimleri tarihimize geçmiş dervişler vardır ki, kapıldıkları ilâhi cezbe ile ömürleri boyunca, yaz ve kış kar, buz üstünde yalın ayak, yarı çıplak, hattâ ana doğması üryan dolaşmışlardır ve büyük şehrin halkı tarafından yadırganmamışlardır. Hedyetülhvan müellifi Şeyh Nazmi Efendi, fırtınalı bir kış gecesinde, mehmed adında bir dervişin buz üstünde yalın ayak ve bir el şamdanı ile önüne düşerek misafir olduğu dergâhdan evine götürdüğünü, fırtınada mumun sönmediğini, buzlara yalın ayakla basan âşık dervişin terlerini sildiğini anlatır.” (İA, C.3; 1376)

“Ayasofya” ve bu madde altında anlatılan olaylar kerâmet olarak bilinmektedir:

“<Kıblenin orta kapusu cümleden âli ve (boyu) elli zira bir bâbı kebirdir ve bunun levhaları sefinei Nuhun Cûdi dağı üzerinedki ankazına nisbet olunur. Ve bu orta kible kapusu üzre tâbut misal bir sandukai tavil içre kıraliçe Sofiyenin na’sı mumya halinde olarak medfundur derler, nice eşhas ol sandukaya (el atmağa) cür’et etdiklerinde cami içre bir zelzele ve velvelei azime yepda olub (el çekmeğe) mecbur olmuşlar imiş...

<Ayasofyu makamlarını beyân edelim:

<Makam kible kapusu --- Kanadları Hazreti Nuhun gemisi tahtasından olması mervi idüğünden cümle misafirin tüccar (deniz adamları) ol kapu dibinde iki rekât hacet namazı kılub ellerini kapunun tahtasına sürüb Nuh Nebi ruhuna bir fatihai şerif tilâvet idüb sefere teveccüh eder, gayet mücerrebdir.

<Ziyaretgâhı terler direk --- hakkında nice kiylü kal vardır. Kible kapularının cânibi garbi nihayetindeki kapunun iç yüzündeki bucakda (dört köşe) yekpare bir beyaz mermer sütundur ki boyu onbir ziradır. Aşağısında bir adam boyu bakır kaplıdır; daima terler durur. Bir rivayetde temelinde tılsımlı define vardır. Diğer rivayetde Yâvedud Sultanın âhı süzinâkinin hararetinden terler. Bir rivayetde dahi Cenabı Resulü Kibriyanın ağzı tükürüğü ile kireç bu sütun altında (karıldığından) anın nemnâk tesiriyle terler. Garib temaşadır. Bir âdem (baş ağrısına) mübtelâ olub bu amudun terinden başına sürse biemrillâh halâs olur. Bir âdemin yüreğinden kan gitse, bu direğin terinden yalasa biiznillâh halâs olur. Bir âdemi rubu ısıtması tutsa, bakırın

deliklerinden parmak ile toprak çıkarıp da bağlasa, biemrillâh istifrağ erek halâs olur, gayet mücerredir.” (İA, C.3; 1474)

Hıristiyan dininde de bu inanışın hâkim olduğu görülmektedir. “Ayios Minas Polikarpos Rum Ortodoks Kilisesi” başlığı içerisinde bir balıkçının gökyüzünde gördüğü ve sonra kaybolduğunu dile getirdiği olaya yer vermiştir:

“Osman Tolga, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda:

<Eski mütevellilerden Samatyalı kasap Niko ve papas Dimitrinin rivayetlerine göre 1840 da Samatya'yı harap eden büyük yangına, Rum tulumbacılar kiliseyi kurtarmağa çalışırken, bir balıkçı, gökyüzünde alevler arasında bir atlının dolaştığını görüyor papaslara söylüyor; kilise yangından kurtulunca da, papazlar bu atlının Ayios Polikarpos olduğuna hükmederek, Ayios Minas adına inşa edilmiş olan mâbedin ismine bu azizin de ismini ilâve ediyorlar; diye bir fıkra naklediyor. Bundan ötürüdür ki, kilisenin, 11 ikinci teşrinde Ayios Minas adına, 22 şubatta da Ayios Polikarpos adına iki isim günü vardır.” (İA, C.3; 1578)

“Ayios Nikolaos Rum Ortodoks Kilisesi” başlığı ile gözle görülüp sonra kaybolan varlıkların insan hayatındaki etkisine inancı görmekteyiz:

“Bir rivayete göre bu gemi büyük bir fırtınaya tutulmuş. Ayios Nikolaos en tehlikeli anlarda gemicilerden birkaçına görünmüş ve gemi batmamıştır; İstanbul limanına gelir gelmez de bir şükran borcu olan bu avizeyi yaptırmışlardır. Rivayet bir hakikat ise geminin adının zaptedilmemesi tarihi fıkralar bakımından büyük kayıptır; âvize de Kefalonyalı hediyesidir. (Nisan 1947) Kilisesinin narteksinde birkaç basamak merdivenle inilir bir ayazma vardır” (İA, C.3; 1583)

“Aynâlibaba dargâhı” içerisinde verdiği şişleri kendisine batırarak yapılan ayinler ve halk arasında kutsal sayılan ayinlerden biri olduğunu belirtmiştir.

Bu dergâhda âyin an'anelerinden idi:

“Zikir esnasında cezbeye gelen dervişler şeyhlerinin emri ile sekiz on adım geriden bir duvara doğru koşarlar ve bu duvara sûreti mahsusada yerleştirilmiş meşe

direklerine başlarını bütün hızları ile vururlardı; bir kısım dervişler de mangaldan ateş alıp yerler, kızıl olmuş kızgın demirleri yalarlardı, bir kımı da karınlarına, kafalarına, vücutlarının muhtelif yerlerine kalın şişler, çiviler sokar, saplardı. Bilhassa Şeyh Muhammed Bağdadi bu yolda pek meşhur idi, bir hançeri, kılıcı göğsünün pınarına saplardı.

Tekkesindeki dervişler akrepler ve yılanlarla oyuncak gibi oynar, bu zehirli mahlûklar o cezbe sâhiplerine bir şey yapamazdı. Zamanımızda oğlu Muhittin Ensârî de aynı şeyleri yapma kudreti mâneviyyesine sâhiptir, bu bakımdan memleketimizde bir benzeri yoktur.” (İA, C.3; 1621-1622)

“Aziz Mahmud Efendi” Üsküdar ilçesinde kabri hâlâ ziyaret edilen ve ismi pek çok kişi tarafından duyulmuş bir şeyhtir. Reşad Ekrem Koçu’nun ansiklopedi içerisinde kendisine oldukça geniş yer verdiğini görmekteyiz:

“Aziz mahmud Hudayi’yi Üçüncü Murad devri şeyhleri arasında kaydeden Naimâ, Rumeli Kazaskeri Sunnullah Efendinin himayesi ile Fatih camii vâizi olduktan sonra şöhret kazanmağa başladığını söyleyerek şu tafsîlâtı veriyor: <<Bir şeyh-i halevvüllisan ve fâzıl-ı kârdan olmağla ekâbiri devletin kalini celb idüb sonra Hoca Efendi mahdumlariyle ülfet ettikde Sunullâh Efendi terbiye (himâye) etdiğine nâdim olub (şeyhülislâmlığında rağbet ve iltifat etmedi. Hocasadelerin rağbeti mütezayid olub Cağalazade ve bâzı vüzera Perşembe ve cumalarda meclis vaazına müdavemet idüb gitdikçe (halk) müracaatların artırüb giderek bir mertebeye vardı ki padişah-ı cihan bile kutbu zaman olmasına mütekid oldu. Saytı kerameti âlemgir oldu.>

Birinci Ahmedin şehin eline ibrikle su döktüğünde ve valide Sultanın da peşkir tuttuğuna dair bir fıkra vardır. Rivayet edilir ki, o günkü sohbetlerinde genç padişah ihtiyar şeyhten bir keramet göstermesini rica eder, aziz Mahmud Efendi: <Padişah-ı cihanın elime su dökmesinden ve validelerini peşkir tutmasından daha büyük keramet ne olsa gerek? cevabını verir.

Kendisini görmüş olan Peçevili İbrahim Efendi de: <Bunların menakib-i celilesi bu hakîrin kalem-i gencayışinden bîrundur. Asrında kutbu zaman idüğünde iştibah olunması idi. Her diyarda hulefası ve kendülerin halktan inzivası ve ihyanen vaaz ve tezkir ile ağniya ve fıkara iras eden safası vasfa gelmez. Bir nice defa meclisi şeriflerine dahil olduğumuz ve takbili yedi mübareklerine vâsıl olduğumuz ve takbili yedi mübareklerine vâsıl olduğumuz şeref bu hakire kâfidir> diyor. Bilhassa

Üsküdarlıların ağzında, bir çok keramet fıkraları hâla nakledilegelmektedir. Bunlara örnek olarak aşağıdaki iki fıkra İstanbul Ansiklopedisine halk şairi Üsküdarlı Vâsıf hoca tarafından tevdi edilmiştir;

<Hazreti Pir Hudayî bursadan şehrimize teşriflerinde Rumimehmedpaşa Camii Şerifi havlusunun son cemaat mahallinin bir köşesinde hâmile bulunan zevcesi ile sığınmışlar. Yolcunun dakkı bab ânı takarrub edince biçare hatun yoksulluk ve hazırsızlıktan şikâyetle başlamış pirden aldığı cevap hiç şihesiz sabrû sükûn tavsiyesi olmuştur. Ahmed-i Evvel bir gece gördüğü rüyanın tâbirinde bütün ulemayı boş bulmuş, bir tavsiye üzerine haremağalarından birini bir kırmızı altın kesesiyle Hazreti Pire göndermiş ve elindeki mektuba da bir cevap getirmesini ferman buyurmuşlar. Kırmızıyı çok sevdiklerinden ötürüdür ki, kırmızı cübbe ve kırmızı pabuca hasret çeken ve kırmızı kesenin içinde kırmızı dünyalıklar bulunduğunu pekâlâ bilen açığöz haremağası keseyi cebine indirmiş: --Efendimiz gönderdiler bu mektuba cevap istiyorlar! der demez. Pir mazrufu açmadan üstüne cevabı yazınca hangi çölün Sam yeline nâçar olarak sağ eliyle uzatmış ve mazrufu alıp ilk adımını atınca mütevekkili allalâh olan Pir keseyi hatuna atmış hayırlı babanın hayırlı evlâdının istikbali ihzar olunmuş. Gelelim hükümdara. Kendi mazrufunun şekli aslisiyle geldiğini görünce hayret etmiş, zarfın üstünü okuyunca muabbirini sarayı hümayununa dâvet etmiş, sohbetinden memnun kaldığı misarafını o dakika kalbine bir hakiki mürşid olarak nakşetmiş, müridâne iltifatla taltif buyurarak dergâhı hâzırın küşadına müsaade kılmış. Bir gün vekil olarak gönderilen nedimlerden biri şeyhi makamında bulamayınca Bulgurludaki çilehanesine gitmiş, ne görsün? Sahibi keramet görülüp kendisinden nasib beklenen bir Pir karşısına gözler kamaştırıcı bir genç almış sohbette. Vezir hemen selâmı arzedip baş kestikten sonra uzaklaşmış, mal bulmıĝribî gibi koşarak bu haberi padişaha yetiştirmiş, bunu işiten padişah veziri gibi içten çürümüş bozulmağa yüz tutan akidesinin sevkiyle ertesi gün soluğu Üsküdar'da almış o da ne görsün aynı hal. Ufak bir aramadan sonra hafif bir müsaade talebiyle ayaklanmış, şeyh:

--Biz de karşıya geçmek istiyoruz kayıĝa kabul olunursak birlikte gidelim! Denilince ister istemez buyurunuz demiş. Ahmed Hanla Şeyh yan yana çocuk karşılarında Kızkulesi ile Sarayburnu arasına varılınca eli küpeştede bulunan padişahın senelerden beri parmağında gezdirdiği yüzüğü denize düşürüvermiş, çocuk atlamış yüzüğü Şehye uzatmış ve gözden nihan olmuş, Padişah: --Aman çocuk boĝuldu! Diye bağırınca Aziz Efendi: -- Senin sui zanla gördüğün bu mahcup civan Hızır aleyhisselâmın kardeşi İlyastır! cevabını vermiş.

Aziz Mahmud Efendi hakkındaki keramet menkıbelerinin içinde en şairanesi muhakkak ki şudur: Bursada Şeyh Üftâdenin hizmetinde iken vazifesi, kışın erkenden kalmak, sabah namazı için Üftâdenin abdest suyunu ısıtmak imiş. Bir gece uyuya kalmış... Ve şeyhinin: --Aziz!.. Aziz!.. nidası ile uyanmış... Her taraf çakıl çakıl buz.. Ocakta bir göz ateş bile yok.. ibriği almış, şaşkınlığından üzerini hohlayarak koşmuş... Fakat suyu dökmeğe başlayınca şeyhinin elleri haşlanmış ve Üftade, gözleri yaşararak: -Aziz, biz sana suyu kömür ateşinde ısıt dedik gönül ateşiyle ısıt demedik!.. demiş ve o gün kendisine hilâfet vermiş.

Aziz Mahmut Hodayinin bir büyük bestekâr olarak kıymetlerini tahlil eden aşağıdaki satırlar, İstanbul Ansiklopedisine, istikbal için çok parlak vaadlerde bulunan genç kalem arkadışımız T. Yılmaz Öztuna tarafından tevdi edilmiştir.” (İA, C.3; 1720-1721)

Kerametine inanılan kişilere ansiklopedi içerisinde yer verip haklarında detaylı bilgi paylaşımlarında bulunan Koçu, o dönemin halk inanışlarına da ışık tutarak bizlere geçmişten günümüze devam eden inanışların neler olduğunu öğrenmemizde çok büyük yere sahiptir. “Aziz Ensâri Bey” başlığında da yine zatın kerameti hakkında bilgi paylaşıp örnekler vererek anlattığı görülmektedir:

“Zikir esnasında dört saat durmadan semâ ettiği olmuştur. Rufâl tarikatının bütün burhanlarını yapmak kudretine sahip olan Aziz Bey başına saptığı sivra kama, vücudunun muhtelif yerlerine saptığı şişler, bilhassa ateşte kızarttığı <Gül> tâbir edilen uzun, ucu yassı demiri diliyle yalaması, ağzına döktüğü çiğ yumurtayı, ateşte kızdırdığı uzun ucu küçük ceviz kadar toparlak olan demiri ağzına sokarak pişirmesi herkesi hayrette bırakırdı.

Kader icabı Avrupaya yolu düşen Aziz Bey bihassa Pariste şark fakiri Tahrâ Bey diye tanılan Türk ve Müslüman namı altında rezâlet yapan bir şarlatanın bir Ermeni olduğunu ve yaptıklarının basit hokkamazlık olduğunu iddia etmiş, Paris’in değerli hekimleri huzurunda tecrübelerini yapmıştır.

Bu mülâkat şayanı dikkattir, muharrir muhatabının bir rufâl şeyhinin oğlu olduğundan bihaberdir. Aziz Ensari Bey de rufâi dervişliğini fakir kisvesi altında saklamıştır. Meselâ

<bu işe nasıl başladınız, heves ettiniz?> sualine verdiği cevap şudur:

<Onbeş sene evvel mısıra gitmiştim, Tanta'da Arab mı, Hidli mi, Buharalı mı nereli olduğu belirsiz yaşlı bir adam vardı, kendisine Abdüsselâm Tantâvi diyorlardı, fakirizme ait hünerler gösteriyordu, merak sardım, tanışmak istedim, hizmet edersen belki sana icâzet verir dediler. Gittim, elini öptüm, arzumuzu söyledim:

-Vücuduna hâkim misin?

Dedi, sol bileğimi sımsıkı tutup paslı bir şişi deriden içeriye soktu:

-Sana izin veriyorum!... dedi, bundan sonra vücudünün tehlikeli olmayan her tarafına bu şişi sokabilirsin!.. <Bu telkin altında fazla acı duymadım, fakirliğe başlayım böyledir. Abdüsselâmın yanında üç dört sene çalıştım...>

Avrupada dolaştığı yerler için de: <İki buçuk sene Fransada, bir buçuk sene ispanyada, bir ay da Portekizde kaldım, Fakirizm hünerleri gösterdim, 1930 beynelmilel Anver Sergisinde de Tunusluların pavyonunda çalıştım> demiştir.

Fakat asıl sâyanı dikkat sözleri, muharirin <Rufâiler de şiş saplarlar, ağızlarına ateş alırlardı?> suline verdiği cevaptır:

<Hepsinin hilesi vardır! Kömürü yanmamış tarafından tutarlardı, şişi de benim yaptığım şekilde, acıya tahammül ile saplarlar, fakat bu melekelerini tarikatlerinin propagandası için kullanırlar, basit halkı iğfal ederlerdi. Eskişehirde bir müsamere veriyordum, tecrübelerime başlamadan sahneye çıkarak halka şu sözleri söyledim:

-Şimdi göreceğiniz hünerleri bir zamanın dervişleri bir hâyü hûy arasında İsmi Celâli zikrederek yaparlardı; halbuki şimdi şu sahnede saz çalındı, benden evvel dört kız kanto oynayıp göbek attı, bu marifetlerin maneviyet ile alâkası olsa benim çarpılmaklığım lâzımdır!..>” (İA, C.3; 1723-1724)

Galatasaray Lisesinin temellerininin atılmasına vesile olan ve kerametine inanılan Gül Baba hakkında bilgileri “Bayazıd II” başlığında paylaşmıştır:

“-Bana gül kokuları geldi, der.

Maiyetindekiler: < yine bir keramet gösterecek...> derler. Ve hakikatte de bir az sonra meşe ormanının içinde bir kulübeye rastlarlar ki önünde saksı saksı güller kar altında çiçekle donanmış, kulübenin içi bir gül bağçesi hâlinde, Sultan Bayazıd'ı ak sakal nûranî bir ihtiyar karşılar:

-Padişahım, der, seni benim gönlüm çekti, buraya bir mekteb yaptır, içini çocuklarla ile doldur, âhir ömrümü onları okutmakla geçireyim, şu güllere o çocuklar bülbül olsun!...

Sultan Bayazıd o meşe ormanının ortasında koğuşları ile, dershânesi ile, aşhânesi ile, hamamı ile büyük mekteb yapdırır, adına < Galata Sarayı > denilir. İşte o günden bu yana, beş yüz yıldanberi orası bir mekteb ola gelmiştir. Memleketimizin büyük irfan müessesesi Galatasarayı Lisesinin temelini atanlar bir Gül Baba ile İkinci Sultan Bayazıd Handır.” (İA, C.4; 2220)

“Bayazıd Camii” başlığından da anlaşıldığı üzere burada caminin kurulmasında ilahi bir işaret görüldüğü anlatılmış ve bunun sonucunda caminin yeri belirlenmiştir:

“-Pâdişahım, mihrâbı nasıl koyalım?

Diye sordu Bayazıd Veli:

-Şu ayağıma bas!.. der.

Mimar ayağını pâdişahın ayağı üstüne basdıkda karşısında Kâbel Mükerrerremeyi görür, hemen pâdişâhın ayağına kapanarak mihrâbı o istikaametde kor; mihrab temeli konulunca Bayazıd Veli camiin hayır ile bitmesi için iki rekât hâcet namazı kılar.

<Camiin yapısı tamam oldukda bir Cuma günü cemaati kübrâ toplanup açıldı.” (İA, C.4; 2234)

“Beykoz” madde başlığında da kabri Beykoz’da bulunan Yuşa Hazretlerinin ismini anarak verdiği dizelerde kerametini göstermesi dile getirilmiştir. Keramet olarak herhangi bir olay belirtilmemiş olsa da konumuz içerisinde bu başlığı da keramet olarak nitelendirebiliriz:

“Gark eylemek gerek sim ile zere.

“Yüşa” nebi kerametın gösterüb

Asan ile muhabbetin bizlere.” (İA, C.5; 2641)

“Beylerbeyi Cinâyeti” başlığında olay anında komşusuna görüldüğü ve ölümü belki sır kalacak kişinin bu ilâhi işaret ile katillerinin de yakalandığını göstermek istemiştir:

“Evlerinin karşı komşusu bir askeri kaymakamı imiş, gece uyanmış, namaz kılmak için abdest almış, kollarını sile sile sofradan odasına doğru giderken, gözünün önünde kanlı bir kefen ile Osman Ağanın hali belirmiş, kaymakam kendi ev halkını uyandırarak: “Kalkınız, komşumuz Osman Ağaya birşeyler yaptılar...” diye bağırması. Evlad ve iyali kendisini teskine çalışmışlar ise de dinlememiş, sokağa çıkmış, imamı, muhtarı uyandırmış karakoldan da bir miktar asker almış. Birlikte Osman Ağanın kapusuna varıp zorla açdırmışlar. Elllerinde kova ve desti ve süpürge kanları temizlemeğe uğraşan câniler gürûhunu suçüstü yakalamışlar.” (İA, C.5; 2682)

“Bulgurlu Mescid” değişik bir keramet olayı çok detayı paylaşılmasa da Bulgurlu Ali Ağanın Üsküdar’daki camiye ilahi bir güç sayesinde gönderildiği belirtilmek istenmiştir:

“Bulgurlulu Ali ağanın merkadi meçhuldür; eski ahşab mescidin içinde bir merkad vardı ki, mescidin son tecidden tamirinde muhafaza edilmiş ve bir bölme içine alınmıştır. Bu merkad için “Şehid Arab Abdullah Baba” makaamıdır derler; çok eski bir tarihte Üsküdarı sel basmış; bu zati de bilinmeyen bir yerden sel getirip bu mescidin içine bırakmış.” (İA, C.6; 3126)

“Bülbül divânesi” başlığında kerametine inanılmış biri olarak nitelendirilen Bülbül divânesi hakkında kısaca bilgi vermiştir:

“On yedinci asır ortalarında yaşamış ve kerâmetine inanılmış; Evliya Çelebinin kaydine göre yaz ve kış elinde bir kafes ile bülbül gezdirir, bu divanenin bülbülü kışın dahi ötermiş.” (İA, C.6; 3179)

“Çengelköyü Bedevî tekkesi cinâyeti” başlığı içerisindeki dizelerde gösterilen kerâmet bize bildirilmese de bahsedilerek konumuz içerisinde ele alınması doğru bulunmuştur:

“Kasd eseri oldu mahnûken mevti
Hem gösterdi pirimiz kerâmeti” (İA, C.7; 3830)

“Çiftçiler” başlığında anlatılan peygamber torunu kızlarının başına gelen olaylar ve sonrasında ilahi bir yardım ile insandan hayvana dönüştüklerini rivayet edilmektedir:

“Kerbelâ Vak’asından sonra Hazreti Hüseyinin harem halkı Şama getirilmiştir, ve peygamber torunun iki kızı Yezid tarafından çâriye olarak Bizanz imparatoru Konstantin Pagonat’a gönderilmiştir. (Emevilerin düşmanı Alevilerin rivâyeti). İkinci bir rivâyete göre bu iki asil ve güzel arab kızı deniz yolu ile Mısıra gönderilir iken bindikleri gemi Bizanslı korsanlar tarafından yakalanmış ve kızlar İstanbul’a esir sıfatıyla getirilmişlerdir (Akla en yakın rivâyet). İki güzel kızın peygamber torunları oldukları anlaşılınca Konstantin emri ile şanlarına lâayık hürmeti görerek bugün Koca Mustafapaşa denilen yerde bir kızlar manastırına yerleştirilmişlerdir; fakat bir gün odalarına girildiği zaman iki kızın birbirine sarılarak ölmüş ve penceleri kapalı odada iki güvercinin uçmakda olduğu görölmüşdür. Bunu bir mûcizeyi ilâhi olara kabul eden imparator bâkireleri manastarın avlusuna defnettirmiştir. İstanbul’un Türkler tarafından fethinden sonra manastır Koca Mustafa Paşa tarafından camie tahvil edilmiş, on altıncı asrın büyük şeyhlerinden Sünbül Sinan Efendi de zamanına kadar gelen rivâyetlere ve Salih bir rüyaya dayanarak Camiin avlusunda çifte bâkirelerin kabrini ihyâ etmiş; ölür iken de kendisinin onların ayak uçunda bir yere defnedilmesini vasiyet etmiştir. Geçen asrın ilk yarısında da İkinci Sultan mahmud yine bir rüyâ üzerine bugün görölen mükellef açık türbeyi yaptırmıştır.

Bu câyi ihtirâmı Gazı Han Mahmûdi Adlinin
Delili yümnü tevfiiki saadetdir kerâmetdir” (İA, C.7; 3968)

“Davudpaşa Camii” başlığı içerisindeki dizelerde kerâmet inancı bulunduğunu görmekteyiz:

"Cenâbı Hazreti davud Pâşa hayır kânı
İlâ yevmilkıyâme yâd eylesünler hayır ile ânı
Bu zâtı pür kerâmet olmuş idi kadr ile evvel
Cenâbı Bâyezid Hânı Veliye âsalı sâni” (İA, C.8; 4297)

“Dizdaroğlu” içerisinde muhabbeti kerâmet denilmiş ama geniş bilgi verilmemiştir:

“Hacı evhad (Yedikule civarında Hacı Evhad Sünbuli Dergâhı) meylü muhabbeti kerametidir.

(Beyit)

Eylese çeşmi siyâhiyle nigâh

Diyeler uşşâkı Allah Allah” (İA, C.9; 4635)

Kerâmetlerin anlatıldığı rivayetlerdeki yerler insanlar tarafından kutsal bilinmiş ve kendisine umut beslenen dilek kapıları olmuştur. “Dolablı Kubbe” de geçen olay da şu şekildedir:

“Devam ede gelmiş, bir saray rivayetine göre; acemi, saraya yeni alınmış hadım ağalardan Mehmed Ağa isminde bir genç ile bir câriye, bu dolabların içinde kırlara karışmış, kaybolmuşlardır (!) Memed Ağanın hikayesi şudur:

Pâdişah (adı meçhul) bir meseleden bu genç zenciye kızmış, “Kanın elimde kalacak mel’un!..” diyerek hançerini çekmiş, Mehmed Ağa kaçmaya başlayınca peşine düşmüş buraya kadar kovalamış, Araba kapusu kapalı olduğu için genç zenci dolablardan birinin içine girmiş, fakat telâşından entarisinin etek ucu dolab kapusunun dışında kalmış, arkasından gelen pâdişah gazab ile dolab kapağını açtığı anda içinde Mehmed Ağayı bulamamış. Yanındaki dolabda kaybolan câriyenin hikayesi de bunun aynıdır. İkisinin de birer veli olduğu söylenerek bu iki dolabın kapakları yeşile boyanarak asırlar boyunca kilidli tutulmuştur. Diğer bir saray rivayetine göre de içinde câriyenin kaybolduğu söylenen dolab, öldürüleceği zaman Kösem Sultanın kaçıp saklandığı yer imiş.” (İA, C.9; 4664)

“Duhan Divânesi” başlığı içerisinde kerâmet olarak bir olay gösterilmemiştir ancak kelime olarak kişinin kerâmete sahip olduğu işaret edilmektedir:

“İstanbulda onyedinci asır ortalarında yaşamış bir mezcub; Evliya Çelebi adını; “Divâne Duhab Keser Dede” diye kaydediyor ve: “Dilsiz hal sâhibi bir divâne idi. Burun otu (enfiye) çekmeye mübtelâ idi. Bazı çocuklar burunotudur diye toprağı

avucuna kor, dede hazretleri de burnuna çekerdi. Günde yüz dirhemden ziyâde toprak çekdiği olurdu. Birkaç kere kerâmeti görülmüştür.” Diyor.” (İA, C.9; 4756)

“Dülger Balığı” ile ilgili halk arasında yayılan inanış şu şekildedir:

Fransa halk ağzındaki adı ise: “Sen Piyer (Saint Pierre) Balığıdır: rivayet edildiğine göre Sen Piyer bu balığı tuttuğunda denizden çıkarken inlemeye başlamış, Aziz de balığı sağ elinin iki parmağı ile tutarak : -Haydi git... âilenden ayrılma! Diye denize atmış; balığın iki yanında parmak izi şeklinde iki kara damga vardır ki Sen Piyerin parmak izleri imiş. Bu hikâye memleketimiz hiristiyanları arasında da söylenir. Hakikatde de Dülger Balığı denizden çıkarılır iken iniltiye benzer bir ses çıkarır.” (İA, C.9; 4815)

“Edirne Kapusu” içerisinde devlerin varlığına inanıldığına değinmiş ve örneklerle konu içerisinde paylaşmıştır:

“Bu topuzlar hakkında rivayetler vardır. Birine göre bunlar Hazreti Süleymanın aleyhüsselâm Kanunî Süleymana hediye olarak göndermiş. Diğer rivâyete göre devlerle olan kanlı bir muhârebe neticesinde Cenevizliler tarafından devlerden alınmış. Topuz rivâyetlerinin hepsi bir efsâne kitabı olur; her birinde bir isim Hazreti Ali’nin Yâvedud Baba, Cafer Emir Buhâri ve Yûşa nebinin isimleri geçer. Mezarlıkların karanlık komşuluğunda yaşayan bu taraf halkı, mânevi zatlardan hiçbirini gücendirmemek için, Müslüman, gayri müslim, putperest büyük vak’alara karıştırdıkları isimlere birer hazretleri ilâvesine üşenmezler.”(İA, C.9; 4924)

“Ebüzziya matbaası” başlığında verilen dizelerde evliya kerâmetine değinilmiştir:

“Aşkî mecâzîde var evliyâ kerâmetî
Yârû ağıyar sezmbden dildâdeyle ülfeti
Rebii marifettir işmar ile dâyeti
Tığ gibi bir nevcivan matbaa hammalıdır.” (İA, C.9; 4873)

“Ekmek” yapımında Allah tarafından görevlendirilen Hazreti Âdemin kerametinden bahsedilmektedir:

“Pirleri, Hazreti Âdemdir, yeryüzüne indiğinde Cibrîli Emin’in tâlimi ile buğdayı un idüb hamur yapub ekmek pişirdi. Peygamberimizin zamanında Amr Bin Umran ekmekcilere ikici pîr olmuştur.” (İA, C.9; 4973)

En’amı Şerif Kur'an-ı Kerim'in bazı sure ve ayetlerinin içerisinde bulunduğu dini kitapçıktır. Bu kitapçığı çaldığı söylenen genç ve sonrasında cezalandırılması ile ilahi bir olay yaşandığını anlatan dönemin insanların verdiği bilgileri bizlerle “En’amı Şerif Çalan Sekban Neferi Vak’ası” başlığı altında paylaşmıştır:

“Hicri 1223 (M. 1808) ramazanında Âlemdar Mustafa Paşanın diktatörlük devrinde bir sekban neferi Sahhaflar Çarşısından bir En’amı Şerif çalarken yakalandı. Şehrin âsâyiş ve inzibatı üzerinde amansız bir şiddetle duran sadrîâzam kendi askerlerinden birinin hırsızlığına son derece üzüldü ve o neferi Aksarayda boynunu vurdurarak idam ettirdi. Vakâ İstanbul halkını fevkâlade heyecana düşürdü, delikanlının En’amı Şerif çalması hırsızlıktan ziyade ramazanda onu okuma gibi iyi niyete hamlolundu. Bâzı kimseler o gce sekbanın cesedi üzerine nur indiğini ve sabaha kadar cesedin nur içinde yattığını söylediler. Bu sözler de heyecanı büyüttü, Aksaray halkından bir kalabalık ile nur hâdisesini gördüklerini söyleyen Aksaray Kolluğu nöbetçileri olan Yeniçeriler ertesi sabah Bâbîaliye giderek vak’ayı sadâret kethüdâsı Mustafa Refik Efendiye arz ettiler. Mustafa Refik Efendinin emriyle sekban neferinin cesedi teşhiz ve teşfîn olunarak Aksaray civarındaki camilerden birinin hazîresine defnedildi. Her gece kabrinin üzerinde bir kandil yakılmak üzere bir miktar da para vakfedildi.” (İA, C.9; 5112)

Bazı insanların şifa verdiği, uğurlu geldiğine inanılır. Evliyalarda bunların başını çekmektedir ve yaşanan olaylarda bir kerâmet aranmaktadır. “Eskici Dede” içerisinde anlatılan olayda bunun bir örneği olmuştur:

“XVII. Yüzyıl ortasında yaşamış ve bir veli olduğuna inanılmış bir meczub; Evliyâ Çelebi şunları yazıyor: «Eskici Dede büyük bir budala idi; bir kere Şamda bulunan

Civan kapucubaşı Mehmed Paşaya hediye olarak dökme pirinç bir mühür göndermişti, hikmeti Hüdâ o hafta mührü hümâyun Civankapucubaşıya verilip sadırâzam oldu.” (İA, C.10; 5283)

“Esnaf Türküleri” başlığında verilen dizelerde kerâmet kelimesine değinilmiştir:

“Balıkcı güzeli Allah emânet
Ağlara düşerse eğer kerâmet” (İA, C.10; 5349)

“Esrarkeş Turistler” başlığında verilen dizelerde evliya kerâmetine değinilmiştir:

“Hattâ ne afsun gerek
Ne muhtac kerâmete” (İA, C.10; 5362)

Bir örnek de “Eyyub Sabri Efendi” başlığı içerisinde verilmiştir.

“Bir gece Edirnekapusu dışında mezarlık içinden geçiyordum:

- Yâ ehli dünyâ!... hâlâ uslanmadınız mı!.. bu gidişle başımıza taşlar yağacak!.. diye bir ses işittim.

Serde gençlik var, sesin geldiği tarafa gittim ve çökmüş eski bir kabir çukuru içinde bu Eyyub Sabri Efendiyi buldum:

- Hazret ne işin var burada?!.. diye sordum.

- Bu kulunuz, sizlere ömür, göçeli bir hafta oldu.. münkir nekir gece gündüz anamı ağlatıyor da siz şübbânı ümmet yâhu bu adam ibâdullahüssâlihindendi diye hakkımda hüsni şehâdete gelmiyorsunuz, bir yâsini şerif okumuyorsunuz.. ayıp ayıp.. bâri yolun düşmüş iken gel yanımda oturma bir kelâm muhabbet edelim.. dedi.

- Efendi hazretleri benim ilmim yokdur, size bir erbâbını göndereyim deyip kaçdım idi.” (İA, C.10; 5445)

“Eyyubsultan Türbesi” ve bu başlık altında Reşad Ekrem Koçu’nun, Fatih Sultan Mehmed döneminde yaşanan olayların detaylarını bizimle paylaştığını görmekteyiz:

“«Fâtih Sultan Mehmed Han Gazi İstanbulu fethederken yetmiş yedi kibar ehlûllah zai Ebâ Eyyûbun kabrini aramaya koyuldular. Nihâyet Ak Şemseddin Hazretleri: - Müjde olsun beyim, alemdârı Resûlullah Ebâ Eyyûbi Ensârî burada medfundur! Diyerek bir hiyâban ormanistan içine girdi, bir seccâde üzerinde iki rek'at namaz kılarak selâmdan sonra bir secde daha idüb gûya uykuya varmış gibi kaldı. Birçokları: -Efendi kabri Eyyûbu bulamadığı için hicâbından uyudu.. diye târizler ettiler. Bir saat sonra Ak Şemseddin Hazretleri secdeden başını kaldırıp mübârek gözleri kan çanağını andırır bir halde pâdişaha hitaben: -Beyim!.. Hikmet-i Hûda seccâdemizi kabri Eyyûb üzerine döşemişler, heman şu mahalli kazınlar!.. deyince dervişlerinden üç kişi Fâtih Sultan Mehmedle beraber Akşemseddin seccâdesinin altını kazmaya başladılar. Üc zirâ derinliğe vâsıl oldukda bir vesil somâkiden dört köşe bir taş çıktı, üzerine kûfi hat ile «Hâzâ kabri Ebâ Eyyûbi Ensârî» diye yazılmış. O taş kaldırılıp içinde vücûdi Ebâ Eyyub safran ile bovanmış kefen içinde terü tâze görüldü ki sağ ellerinde bir tunc mühür vardı. Taş vine hâli ile kapatılıp kabir o yeşil taşla örtüldü. Bunu gören İslam askeri toprağını tevhid ve tezkir ile doldurub, sonra cümle hazır olan müslümanlar ziyâret idüb türbesinin inşâsına başladılar.” (İA, C.10; 5465)

“Erenköylü F'âik Bey” madde başlığında da yapılacak eylemler sonucu kerâmetin ortaya çıkacağı söylenmiştir:

“Şu kâğıdı hiç açmadan yüzünüze gözünüze sürünüz.. Evvelsi gece bendenizi ziyâfet lûtfunda bulundular, Mevlânâ Hazretleri verdi, mübârek hatlariyle bir rübâîleri vardır.. Gündüz görünmez, ancak seher vaktında açarsanız o nurânî yazı tecelli eder..” (İA, C.10; 5492)

‘‘Fâtih Sultan Mehmed’’ ölümü sonrası dâhi kişilere yol göstericiliği olduğu inancının göstergesi olan aşağıdaki rivayette yaşanan olaylar şu şekildedir:

‘‘İçinden cemaat hiç eksik olmaz, ya namaz kılarlar, ya hâfızlar hıfza çalışırlar, ya tilâveti Kur'an veya selâtü selâm iderler. Câmi hiç boş kalmaz iken büyük zelzelede yâni 1179 senesi kurban bayramının üçüncü perşembe günü gün doğduktan bir saat sonra vâki olan zelzelei kübrâda camiin büyük kubbesi kâmilin iner yıkılır; garâbet şundaki bu kubbe indikde camiin içinde kimse bulunmaz. Nakle göre o zelzele olacağı dakikada camii şerife birisi gelir, ne duruyorsunuz, Fâtih Sultan Mehmed kabirden çıkmış diye bağırır, herkes dışarı koşar, camiin kubbesi de o vakit iner. Hoca efendimiz Fâtihin hulûsudur buyururlar...’’ (İA, C.10; 5560)

‘‘Fener Çekmek, Fener Çeken’’ başlığında da yine bir dervişin konu içerisinde rivayetinin anlatıldığı görülmektedir:

‘‘XVII. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ünlü Hulvetiye şeyhlerinden Mehmed Nazmi Efendi «Hidâyetül İhvan» isimli hâtıralarında Yenikapu Mevlevihânesinin fener çeken dervişlerinden bir meczub (Deli) Mehmedden bahseder. Kışın buz üstünde bile yalın ayak dolaşmış. Bu delikanlı bir kış gecesi Nazmi Efendiyi Yenikapu Mevlevihânesinden Şehremininde Baruthâne Caddesindeki tekkesine götürmüş. Bir kar fırtınası varmış, sokağa yine yalın ayak çıkmış ve eline de fener yerine şamdan almış, elini bile siperlemediği halde, kar savuran müdhiş rüzgâr Derviş Mehmedin elindeki şamdanı söndürmemiş.’’ (İA, C.10; 5632)

‘‘Fiske Şamdanı’’ bir önceki ‘‘Fener Çekmek, Fener Çeken’’ başlığında da ele alınmış ve kişiler tarafından rivayetin yaşandığının gerçekliğine dikkat çekilmek istenmiştir:

‘‘XVII. yüzyıl ortalarında Kaadriye şeyhlerinden Nazmi Efendi ‘‘Hediyetül İhvan’’ adını verdiği hâtıralarında Yenikapu Mevlevihânesi dervişlerinden ilâhî cezbe sâhibi Mehmed adında bir genç dervişden bahsediyor; geceleri geç kalmış misâfirleri evlerine götürür, fenercilik yaparmış, fakat eline bir fener değil, fiske şamdanı almış, karlı, tipili bir kış gecesi, rüzgârda fenerler sönerken, Derviş Mehmedin elindeki

şamdanın mumu sönmemiş, kendisi de kar üstünde çıplak ayakla yürür imiş. Şeyh Nazmi: “Gözümle gördüm..” diyor.” (İA, C.11; 5801)

“İkinci Galata Sarayı Medresesi” kerâmet olarak tam anlamıyla verilmemiş olsa da yaşanan olaydaki hikmetin Veli Babadan dolayı olabileceği belirtilmiştir:

“Galata surları dışında olan o medreseye talebei ulûm yine rağbet etmedi ve yine mürerris bulunamadı, bu da, o kışla-mektebi kuran İkinci Sultan Bayazıd ile saray mektebin temel şeyhi Gül Babanın vekilliklerine, gizli bir hikmete bağlandı.” (İA, C.11; 5927)

Ölümü öncesinde yaşadığı olayı kerâmet olarak belirtebilir. “Bursalı Gazâli” başlığı içerisinde yaşanan olay şu şekilde anlatılmıştır:

“Sultan Süleyman’ın Irâkeyn seferinde İskender Çelebi’nin İbrahim Paşa iftirâsı ile Bağdad’da asılarak idâmı üzerine ani bir kararla evini tekke hâline koydu, evini ve hamamını mescidine vakfetti, tekkesini Âteşî adında bir dervişe bırakıp kendisi Hicaz’a gitti, Mekke’de yerleşti. Mekke’de bir ev, bir mescid ve bir bağçe yaptırdı, bir ev de Medine’de aldı. Mekke âyan ve eşrafından edindiği yeni dostlarına bağçesinde verdiği bir ziyâfetde evvelâ bir baygınlık geçirdi, biraz açılınca: “Elhamdülillâh.. sohbetle yaşadık, sohbet’e gideriz. Ülfet ve muhabbetle geçmiş kitabı ülfet ve muhabbetle hatmederiz.” dedi, tövbe ve istiğfar edip ve meclisindeki kimselerle helâlleşip öldü, Mekke’deki mescidinin önüne defnedildi.” (İA, C.11; 6021)

“Beşiktaşlı Gedâî” başlığında verilen dizelerde kerâmet kelimesine değinilmiştir:

“Hacı Bektaş gibi sâhibi kerâmet,
İkrarsız değiliz, pîrîmîz vardır.” (İA, C.11; 6061)

5.3. Şifalı Sular ile İlgili İnanışlar

En eski devirlerden beri Türklerin tabiat kültüründe su önemli bir yere sahip olmuştur. Orhon yazıtlarında "yer - su" nun Türklerin koruyucu ruhları olduğundan bahsedilir. Türkler için bütün akan sular mukaddestir.³⁷ Ayrıca kitabelerde “yer - sub” sahihsiz kalmasın diye, Türk Tanrısı kağan gönderdi denilirken, bundan maksadın ıduk Türk yurdu ve bütün ıduk sularıdır. Eski Türklerde su hayat kaynağı ve yaşama gücüdür. Türkler hayvancılıkla uğraşan bir topluluk oldukları için su son derece önemlidir. Suların olmadığı, korunmadığı, kirletildiği yerlerde açlık ve kıtlık olmasına kesin gözüyle bakarlar.³⁸

“Ahmedli Köyü” başlığı içerisinde geçen çeşme suyunun, halk tarafından uğurlu sayıldığı görülmektedir:

“Ahmetli köyünde bir gelin on gün sokağa çıkamaz, zifafın onuncu günü, başta anası, kaynanası, yakın akrabaları, bütün köy kadınları gelini alıp bu Zağarcıbaşı çeşmesine getirirler, çeşmeden üç yudum su içirdikten sonra gelinin eline içinde yağ ile bal bulunan bir tabak verirler, gelin de bu ballı yağı kitabe taşına sıvar, muratları malumdur, kocasıyla ağız tadı içinde ömür sürmek, mesut olmaktır.” (İA, C.1; 388)

“Arab Camii” başlığında su ile ilgili bir halk inancına yer verilmiştir. Bazı şifalı olduğuna inanılan sulara insanlar giderek oranın iyileştirici ya da dileklerinin kabulü için bir kapı olduğunu düşünmüşlerdir:

“Eski halk inancına göre Arab Camiinde mevcut bir su, gebe kadınlar tarafından ziyaret edilir ve onların doğumlarını kolaylaştırmış.” (İA, C.2; 946)

³⁷ Abdulkadir İnan, **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976, s. 40.

³⁸ Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi 2**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, C.II, s. 69.

“Arabiskelesi Suyu” denizciler tarafından uğurlu sayılmış ve buraya uğrayıp suyunu alma âdeti hakkında bilgi paylaşılmıştır:

“Kadim bir an’ane halinde de, Karadenize çıkacak olan motorlu veya yelkinli bu küçük gemiler Arabiskelesine uğrayıp suları bu mescid kaynağından alırlar, fırtınasız, kazasız sefer için bu suyu bir uğur tılsımı bilirlerdi.” (İA, C.2; 955)

“Arasta Hamımı” içerisinde verilen dizelerde hamamın içerisinde yıkanmanın şifalı olabileceğine işaret etmiştir. Detay verilmeden sadece dize içerisinde geçmiş olsa da âşıkların sevdiklerine kavuşmalarında hamamda yıkanma ile dertlerine derman bulacakları anlatılmaktadır:

“Bir hamam da nâmı olmuş araste
Şifâ bulur her âşıkı dilhaste
Erenlerin gazilere duası
Bir destan idelim şikest ebeste” (İA, C.2; 968)

“Ayasofya” başlığını ansiklopedi içerisinde detaylı bir şekilde inceleyen Koçu’nun, bu başlık içerisinde pek çok halk inanişına da yer verdiğini görebiliriz. Bunlardan birtanesi de şifalı sularla ilgili olan inanişlardır:

“<Ayasofya kuyusu --- bir âdem yürek oynamasına ve hafakan marazına mübtelâ olsa, üç cumartesi Ayasofya içindeki kuyunun suyundan alessabah aç karnına üçer kere nûş itse biizni Hûda kurtulur derler.” (İA, C.3; 1474)

“Ayazma, Ayazmalar” başlığını anlatırken kelime anlamını ve diğer ayazmalarında iyi geldiğine dair bilgiler verdiğini görmekteyiz:

“Kelimenin aslı rumca olup mebrûk mübarek mânasınadır. Putperestlikten Hıristiyanlığa intikal ederek bir aziz veya azizenin adına bağlanmış kuyu ve pınarlardır ki, halk arasında suyunun türlü maraz ve illetlere karşı şifalı olduğuna inanılır, ziyaret edilir; adını taşıdıkları aziz veya azizenin gününde, bu ziyaretler bir panayıra inkılâb eder.

Ayazmanın gününde, panayırında, en yakın kilisenin despotu ayazmaya gelerek ruhani bir âyin yapılır ve bu vesile şifalı sudan içilir. Sair âdi ziyaretlerde, ayazmanın fukara sandığına gönülden kopan bir sadaka parası atılıp aziz veya azizenin ikon'u önüne bir mum yakmak, ziyaret âdabındandır. Ayazmalar, Müslümanlar tarafından da aynı saf inan ile ziyaret edilir. Panayırı en parlak olan ayazma da Balıklı ayazmasıdır.” (İA, C.3; 1505)

“Ayia İrini Ayazması” sütünü arttırmak isteyen annelerin uğrak yeri olduğunu anlatan ve yer hakkında bizlere bilgiler verdiği bir başlık olmuştur:

“Köylünün rivâyetine göre daha ileride bir saray harabesi varmış taşları kaldırılarak izi kalmamış, bu arada yazılı bir mermer de köyün çeşmesine konulmuş. Yine köylü ağzına göre adı söylenmeyen bir bizana imparatorunun kızı emzikli iken sütsüz kalmış, bu ayazmanın suyundan içince memelerine süt gelmiş.

Suyun bulunduğu yer kapunun karşısına gelen duvarda, ağzı 1 metre yükseklikte bir tonozdur, dibe doğru daralır; aynı duvarda kaynak yerinin yanında iki höcre vardır, birinde adak mumları yakılır, öbüründe de mum kutusu durmaktadır (1948).” (İA, C.3; 1940)

“Ayia Paraskevi Ayazması” için yazılan şifalı olduğuna dair inanışlar şu şekilde anlatılmıştır:

“Halkın itikadına göre bu ayazmanın suyu göz ağrılarına şifa imiş. Panayırı her yıl 26 Temmuzda yapılır.” (İA, C.3; 1543)

“Ayia Paraskevi Ayazması” hakkında bir diğer anlatım da şöyledir:

“Tarabyadaki Ayia Paraskevi kilisesi hademesi tarafından arada bir temizliğine bakılan bu ayazmaya pek nâdir olarak gelen bazı hastalar ellerini yüzlerini yıkarlar, daha eskiden ise soyunulup şifa niyetine gasledilmiş.

1947 de açık bulunuyordu, hastalar için şifa niyetine su alınmaktaydı.” (İA, C.3; 1545)

“Ayia Paraskevi Rum Ortodoks Kilisesi” içerisinde yaşandığına inanılan ve hasta kişilerin iyileşeceği inancını anlatan Koçu, ayazmaların şifa kapısı olduğuna dikkat çekmek istemiştir:

“1800 -1820 arasında Kazlıçeşmeli ihtiyar bir rum kadını hastalanır, hekimler derdine deva bulamazlar. Bir gece rüyasında melek gibi bir kadın görür, bu kilisenin yerini tarif ederek: ---Orada kuyu gibi bir çukur vardır, içi su doludur, o su ile yıkanırsan şifa bulursun! der. Kadın aldırılmaz, fakat aynı rüyayı üç gece sırtı sıra görür. Bunun üzerine komşusuna söyler. O zamanlar buraları serâpa bostanlıkmiş. Komşu kadın gider, bostan kuyularından bir koca su doldurup getirir, hastayı yıkar, fakat o gece, güzel kadın rüyada dördüncü defa olarak görünür: --- Benim adım Paraskevi’dir! Kaynıyan su ile yıkan! der. Giderler duvar dibinde bir kaynak bulurlar, hastaya getirip yıkarlar, hasta kadın kısa bir zaman sonra ayağa kalkar. Bunun üzerine yeni ayazmanın şöhreti cihanı tutar, <Hintten Yemenden!> hastalar gelir. Nihayet 1920 de, semtin dabağhane sahipleri ve deri tüccarları, başta E. Tapamidis olduğu halde bu küçük kiliseyi yaptırırlar.

Argiri ikiyüz sene evvel yaşamış, Bursalı, gayet dilber bir kızmış; Bursa paşasının oğlu bu kıza âşık olmuş ve babasından istemiş; fakat kızı Müslümana vermemişler ve hemen bir Rum delikanlısı ile evlendirmişler; zifaflarının onbeşinci günü an’aevi kilise ziyaretini yaparken paşazadenin adamları, Argiriyi kocasının elinden almışlar ve İstanbul’a kaçırarak tersane zindanına atmışlar; bu paşazade sultan Hamidin veziri olan Fehim paşanın oğlu imiş. Tersane zindanında Müslüman olup paşazade ile evlenmesi için yapılan teklifleri reddeden Argiri açlıkla intihar etmiş ve ölümünden az evvel çağırttığı Hasköy kilisesi papazına vasiyeti üzerine kilisenin avlusuna gömülmüş; bir sabah civardaki Hasköy hamamından üstüne peştamalları asmak üzere çıkmış olan bir dellâk veya natır kilise avlusundan bir alev çıktığını görmüş, aynı gece kilisenin papazı da <beni buradan çıkarın> diye bir ses işitmiş, alevi gören dellak veya natırın delâletiyle patrikhaneden gelen bir heyet tarafından kabir açılmış ve bugün kilisenin içindeki mumyalanmış ceset bulunmuş, gövdeyi bir tabut içinde kiliseye koymuşlar.” (İA, C.3; 1549)

“Ayios Dimitrios Ayazması” başlığında da emzirme döneminde kadınların sorunlarından biri olan süt yetmemesine ve meme rahatsızlıklarına şifa olabileceği inancı anlatılmıştır:

“Sağ duvarın ortalarında alt kısmında meme şeklinde kabartmalar bulunmaktadır ki, kadınların meme ve süt hastalıklarına iyi gelirmiş. Ayazmaya gelen kadınlar rahip tarafından tâziz edilir ve bu memeleri üç defa öperler.”

(İA, C.3; 1562)

“Ayios İoanis Hrisostomos Rum Ortodoks Kilisesi” içerisinde mezardan su çıktığı ve buranın kutsal kabul edildiği anlaşılmaktadır:

“Nihayet öleceğin hissederek mektebe gittiği sıralarda anası ve babası tarafından verilen altın haçlı incili ellerinin üzerine koyarak öylece kendisini ana ve babasına tanıtır ve birkaç dakika sonra ruhunu teslim eder. Kulübesinin bulunduğu yere gömülür ve mezarının bulunduğu yerden bir su fışkırır, ayazma olur.” **(İA, C.3; 1571)**

“Ayios Strati Ayazması” içindeki kemerden geçmenin uğurlu ve şifalı olduğu inancı hakkında bilgi verildiğini görmekteyiz:

“Kapının karşısında yarım metre kadar genişlikte ve 36 santim irtifasında bir kemer vardır ki, girilecek yeri arka taraftaki bir dehlizdedir, Ayazmaya getirilen hasta çocuklar bu kemerin altından geçirilir. Yermanos Papadupulus imzasını ve 1919 tarihini taşıyan bir Nevcivan Aylos Strati tasviri, ayazmanın ziynetidir denilebilir (1947).” **(İA, C.3; 1588)**

“Ayios Terapon Ayazması” içinde de mezardan su fışkırması ile ayazmaya kutsallık katılmak istendiği görülmektedir.

“Bin dörtyüz senelik mâzisi olan bu ayazma hakkında şöyle bir rivâyet vardır: Yedinci asırda Kıbrıs Adasında arablar tarafından öldürülen Ayios Terapon’un nâşi vasiyeti üzere getirilip bu ayazmanın bulunduğu yere gömülmüş, medfeninin yanından hemen bir su fışkırmış. Ayazmanın duvarında bu tasvir eden bir tablo vardır: kale duvarının

önünde Azizin cenâzesi, etrafında imparator, patrik ve rûhaniler, bir yanda hazırlanmış mezar, az ötede bir kuyu; kale duvarının gerisinde de kubbeli binalar.

Unutmamalıdır ki ayazmanın arkasındaki kale duvarı Fatih Sultan Mehmed yapısıdır.”
(İA, C.3; 1590)

Sularının Şifalı olduğu inancıyla bazı ayazmalara Hristiyanlar tarafından yapılan ziyaretler, zamanla bir gelenek halini almış, onların yanında Müslümanlar da bazı beklentiler ve şifa umutlarıyla buralardan yararlanma gayretine girmişlerdir.

Halk genellikle bu suların, himayesinde bulundukları aziz veya azize sayesinde insanlara yardımcı olduklarına, bilhassa mucizevî tedaviler yaptıklarına inanmıştır.

“Balıklı ayazması, kilisesi”nde de akan suyun şifalı olduğu hastaları iyileştirdiği, dilek dileyenlerin niyetlerinin kabul olduğuna inanılmıştır:

“Fetihten bu yana Balıklı Ayazmasına gelen bu namlı, Ayazma ile Kiliseyi ziyaret eden ve ayazma suyu ile şifâ niyetine yüzünü yıkayan tek osmanlı pâdişahı İkinci Sultan Mahmud olmuştur. Sultan Mahmudun kiliseye gösterdiği hürmet ve papazlara iltifatı unutulmaz bir hatıra olarak kalmıştır.

1891 den beri Balıklının rûhanî idaresi bir piskopos tarafından çevrilmiştir; Halen bu vazifeyi ifa eden piskopos Yermanostur.<Zoodohos Piyi – Hayat bağışlayan kaynak > İki bin yıldan beri yaralı, Kötürüm, ümitsiz vücutlar için durmadan akar. Şöhreti İstanbul’un sınırlarını aşmış, bütün dünyaya yayılmıştır. Bu şifalı kaynak karşısında din ve meshep ayrılıkları katmıştır. Balıklı Ayazmasına gelenler ve orada Meryem Ana’ya Bir nezir mumu dikenler arasında Ortodoks olup Rum olmayanlar, Hristiyan olup Ortodoks olmayanlar ve nihayet Hristiyan olmayanlar, Müslümanlar pek çoktur.” (İA, C.4; 2019)

“Bâki” başlığında geçen Âbı hayat ile ölümsüzlük suyuna olan inanın varlığını görebiliriz:

“Âbı hayatı lâ’line serçeşmei can teşnedir

Sun cur’ ai câmi lebin kim âbı hayvan teşnedir” (İA, C.4; 1920)

“Balıklı (Zoodohos Piyi) Ayazması ve Rum Ortodoks Kilisesi” başlığında ayazmalarla ilgili inanıştan bahsedildiğini görmekteyiz:

“Leon ihtiyarın koltuğuna girer, fakat etrafta bir gölge yer ve bir çeşme göremez. O zaman semâdan ilâhi bir ses işidir: <Sağda bir bataklık var, oraya götür, onun gözlerine o çamurdan sür, orada bir de kaynak, yüzlerini yıkayın, onun gözleri görecektir ve sen imparator alacaksın!...>

Bu sesi yalnızca genç Leon işitir, hayret ve dehşet içinde körü o tarafa götürür, bataklığı ve su kaynağını bulur. Orada ihtiyar körün gözleri görmeğe başlayınca kendisinin de bir gün imparator olacağına iman eder; işini bırakıp orduya nefer yazılır, generalliğine kadar yükselir ve bir gün bir askeri ihtilâl kendisini imparatorluk tahtına oturtunca o çamurlu bataklığı ve sihirli kaynağı unutmaz, mükellef bir ayazma yaptırır ve Panayla (Meyrem Ana) nın adına ithaf eder.

Meyrem Ananın adına ithaf edilmiş olan bu ayazmanın bir adı da <Zoodohos Piyi Hayat bağışlayan kaynak> dır. Elimizde kat’i deliller bulunmamakla beraber bizim kanaatimizce bu ayazmanın mazisi çok daha eskidir, Hristiyanlardan evvel, putperestlik devrine varır, burası bir Asklepion mâbedi (Hastâne ibâdethane), hattâ, İyia (sihhat) aid bir mâbed olabilir.

Ayazmada şifâ bulduktan snora buraya çeşidli bağışlarda bulunan Bizanslı seçkin simalar arasında İmparatoriça Teodora’nın akrabası Glikera, İmparator Mavriklo’un kardeşi Evdokia(?), Tekla İmparatoriça irini ve oğlu Kostandios’u zikredebiliriz.

Bizans târihinde Ayazmaya atfedilen en büyük mûcize Tettalos isminde bir adama olanıdır.

Bu zât tedavi olmak üzere Balıklıya gelirken yolda, Büyükçekmece dolaylarında vaziyeti ağırlaştı, ölümden kurtulamayacağını hissedince yanındaki adamlarına nâşını ayazmaya kadar götürmelerini ve orada üç kova ayazma suyu dökülünce tekrar hayata kavuşan Tettalos bir daha oradan ayrılmadı, ömrünün sonunua kadar Balıklı Manastırında keşiş olarak kaldı. 1833 de Balıklı Kilisesinin inşaatındaki kazılarda Tettalos’un mezar taşına rastlanmış ve kilisenin narteksine konmuştur. Yurakıda zikredilen vak’a bu taşın üzerinde yazılıdır.” (İA, C.4; 2016)

“Bâlâ Camii” içerisinde geçen dizelerde şifalı ve kutsal su inanişının bulunduğunu görmekteyiz:

“Gel oku besmele iç çeşmeden bir âbı ruh efzâ
Dahi Elhamdülillâh söyle eyle sünneti icrâ

Bu hayra maksadı feyz almadır rûhi azizinden
Yapub bu çeşmeyi ayni mürüvvet eyledi icrâ

Bu hayratın delili Şeyh Mehmed Sa’deddin oldu
Kim oldur post nişini dergehi Bâlâ dilârâ
Şehidi Kerbelâ aşkında câri selsebil âsâ
Kim içe bu duâyı eylesün bâisine ifâ

Kalender kaldırıp yed sûyi Hakka yaz bu târihi
Su iç mâi hayâtın aynidir bu Çeşmei Bâlâ

İstanbul böyle cazib, pitoresk köşelerle dolu, dopdolu idi, bir şeyler kalmadı. Yangınların ve şehri asrileştirme hamlesinin el uzatmadığı bu menzumeyi Allah kem nazarlardan korusun. Muhakkak, muhakkak muhafazası elzem bir küldür (1951).”
(İA, C.4; 1958)

“Bakkal Köyü” başlığında kutsal sularla ilgili inaniştan bahsedildiğini görmekteyiz:

“Kilise harabesi karşısındaki çeşmenin suyu müdrir, şifalı imiş; çeşmeye tekne olarak konulmuş taş da, üzerine kabartma bir salıp bulunan eski bir vaftiz teknesidir.” **(İA, C.4; 1932)**

“Bulgurlu Hamamı” konu başlığında döneminin büyük isimlerinden olan Aziz Mahmud Hüdai Efendinin yıkandığı kurnanın kutsallaştırıldığını ve şifalı geldiğine inanıldığını belirtmektedir:

“Soldaki halvetin kapısından girildiğine göre, karşıya gelen duvardaki kurna, camiin banisi ünlü şair ve din adamı hayatında iken kerametine inanılmış Aziz Mahmud Efendinin yıkandığı kurna olarak meşhurdur

Buna mukabil, kurnanın üzerine, latin asıllı Türk harfleri ile şu satırları ihtiva eden mermer bir plan konmuştur. “Merhum Hazreti Hüdai Aziz Mahmut Efendi 1027 yılında bu hamamı yaptırmış bu kurnada yıkanmışdır suyu şifalıdır.” (İA, C.6; 3122)

“Can Kuyusu Can Kuyusu Mesiresi”nde ilginç bir hikâyesi olduğunu gözlemliyoruz. Kuyunun sorulan sorulara cevap verdiği ve bunların doğru çıktığına inanıldığını anlatmıştır:

“Eyyübün şimalindeki mezaristan içinde birkaç tane hane vardır. Orada bir beyti kadimde bir su kuyusu vardır,(bir ayazma olduğu anlaşılıyor) . Birinin bir şeyi kaybolursa evvela pek abdest alıp kuyunun kenarındaki musalla üzerinde iki rekat namaz kılar. Sonra bir fatihai şerife okuyarak sevabını Hazreti Yusuf aleyhüsselamın ruhi şerifine hediye ederek; “Ey sahibi pir!... Hazreti Yusuf Sıddık aşkına olsun, benim filan akrabam yahud filan evladım yahud kaybolan şu türlü eşyam nice oldu?...” kuyunun ağzından aşağı bağırır. “Derhal sual ettiği kimse hayatda mı, memat da mı veya kaybolan eşya isim ve resmi ile nerede, ve kim uğurladı ise açıktan açığa bildirir ince bir sada zahir olur. Gaayet garip bir hikmeti acıdır ki sırrına akıl erdirmek mümkün değildir.

“Hakir bu haceti birkaç kere müşahede ettim; görmezden evvel inanmazdım. Hatta bir kere kuyudan -Osman dayım hayatda mıdır?.. diye sordum. Kuyudan; -Aydıncık şehrinde un alıyor, yakında gelir!..” cevabı geldi! On üç gün sonra Osman dayım gelince: - Şabanın yedinci günü nerede idiniz ve ne yapıyordunuz?.. diye sordum. – Aydıncık şehrinde un alıyordum! diye yemin etti. “Vallahü a’lem esrarehü...”

Tarihimizin çok zengin ve büyük kaynaklarından biri olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde buna benzer parçalar pek çokdur; büyük muharririn bir onyedinci

asır adamı olduğunu yerinde şirin düşecek mübalağaları pek sevdiğini unutmamak lazımdır.” (İA, C.6; 3376)

“Çırçır Suyu ve Mesiresi” başlığında Çırçır Suyunun faydalarından ve şifa verici özelliklerinden bahsetmiştir:

“<<Çırçır suyunun şifalandırıcı bir hastası vardır.

Bir gün Yıldız Kumandanı Şevket Paşaya bir damacana Çırçır suyu takdim edilir.

Paşa:

-Canım, der, herkes Çırçır suyu için şöyle şifalı, böyle şifalı, diye methediyor...

Bunun faydası nedir?

Mecliste bulunan bir zât suyun idrar verici bir hassası olduğunu söylemek için:

--Paşa hazretleri der, Çırçır suyu müdrirdir!

Paşa:

---Öyle mi? Şundan bana bir bardak verin bakayım...

Hemen doldururlar, takdim ederler. Paşa alır,içer:

---Evet der, haklısınız, hakikaten müdrirmiş...>>

Bir müressem nurdur âbı hayatın aynıdır

Gel Çırçıra iç suyu

Şeh Râşide eyle dua

Mâ ül.hayattır katresi

Her derde bin türlü deva

Çırçır Suyuna eskiden beri devâi bazı tesirler atfolunur, halk indinde <<kum döker>> diye bir şöhreti vardır. Gerek idrar yolu organlarının ve gerek karaciğerinin taşlarında bu suların iyi edici tesiri görülebilir. Bu uzuvların bâzı hastalıklarında bu suyla yapılacak kûrlerin istifadeli oldukları anlaşılmaktadır.” (İA, C.7; 3946/ 3947)

“Çitli maden suyu”nun da iyileştirici özelliğine değindiğini görüyoruz:

"Bu güzel şifalı suyun şöhreti Abdülaziz zamanında başlamış olup hikâyesi şöyle anlatılır:

Sultan Abdülaziz pâdişah olduktan sonra sıhhatinde görülen bazı bozukluklar dolayısı ile doktorları mâden suyu içmesini tavsiye etmişler. İmparatorluk sınırları içindeki

bütün şifalı sular tedkik ettirilmiş ve Çitli mâden suyu bilhassa temâyüz etmiş.” (İA, C.8; 4040)

“Dilburnu” içerisinde verdiği hikâye ile belirtilen ayazmanın hastalıklara derman olduğunu anlatmıştır:

“Eleni adında güzel bir kız ile Kosta adında güzel bir balıkcı oğlan sevişirler; fakat güzel delikanlının bütün vücudunu yaralar, çıbanlar kaplar, sevgilisi güzel kıza kavuşamayacağını gören Kosta yaşama umudunu kaybetmiş iken bir gün bu ayazmayı görür, su içer ve yüzünü yıkar; ellerinin ve yüzünün çıban ve yaralardan temizlendiğini görünce ayazma havuzuna (yalağına) girer, tüm olarak yıkanır, derdinden kurtulur ve mâşukası elena ile evlenir.” (İA, C.8; 4571)

“Esmâ” detay verilmemiş ancak benzetme yaparak âbı hayat inanişininden bahsetmiştir:

“«İspir Ağa kızı, âbıhayat içmiş bir esmer güzeli idi»” (İA, C.10; 5306)

“Eyyubsultan Deresi Balçığı” burda da benzetme yaparak âbı hayat inanişinden bahsetmiştir:

“«Ensâri Balçığı derler, çanaklar çömler yapılr, güzel bir toprak kokusu vardır, ondan bir kere su içen sanki âbı hayat içmiş olur..»” (İA, C.10; 5457)

“Eyyubsultan Türbe Hamamı” içerisindeki suyun şifalı olduğuna inanıldığı anlatılmıştır:

“Evliyâ Çelebi: «Fâtih Sultan Mehmed binâsıdır, suyu gayet lâtifdir; erkek ve kadınlar için çifte hamamdır, hastalar girse, Fatih Sultan Mehmedin nefesleri eseri şifâ bulurmuş» diyor.” (İA, C.10; 5463)

“Eyyubsultan Türbesi” başlığında da Bizans döneminin prenseslerinden birine şifa olduğu anlatılmıştır:

“Ayak uclarında bir su sarnıcı vardır ki türbeyi ziyâret edenler bu sudan içerler, hafakan illetine devâyî rûhânîdir».

Bizans imparatorlarından birinin kızı hastalanmış, bir gece rüyasında ancak bu pınarın suyu ile yıkandığı zaman iyileşeceği söylenmiş; ertesi gün pınarın yanına bir çadır kurulmuş ve hasta prenses o çadırda yıkanıp sıhhatine kavuşmuş.” (İA, C.10; 5466-5467)

“Findik Suyu” başlığında kutsal sularla ilgili inanıştan bahsedildiğini görmekteyiz:

“Şimdi yerinde bulunmayan taşının kitâbesinde bildirdiği gibi, bu suya bir sindirim hassası izâfe edilir.” (İA, C.10; 5757)

5.4. Hastalık Tedavilerine Yönelik İnanışlar

“Bâki” başlığında Bâki’nin mezar taşının şifa verdiği inanışının varlığı ve bu taşın bir hırsız tarafından çalınıp satıldığı olay anlatılmaktadır.

“Reşad Ekrem Koçu mesmuata dayanarak verdiği malûmatta:

< İkinci Abdülhamid zamanında tabibden ve ilâçdan pek hoşlanmayan

Haremağaları arasında Bâkinin kabir taşının bütün hastalıklara karşı

Şifâkâr olduğu yolunda bir inan yayılmış, ağalardan biri hastalanınca bir araba

İle adam gönderilir, taş yerinde sükûlûp saraya getirilir, hasta ağa da bir gece bu taş konuna alıp yatarmış. Bu gidip gelmeleri gören bir taş hırsız da

birgün saraydan geliyorum diyerek mezarlık bekçilerinin gözü önünde büyük şairin taşını almış ve cahil bir taşçıya satmış.” (İA, C.4; 1918)

“Başçı Esnafı, Başçılar” başlığı içerisinde baş ağrılarına şifa olduğu söylenen koyunun kelle ve paçası hakkında bizlere peygamber döneminden örnekle paylaşım yapmıştır:

“90 dükkân, 500 neferdir, pirleri Seyfeddin’dir. İslâmdan evvel pirleri Keykâvus’dur. Hazreti Resul asrında İmam Hasan’ın akikası olan koyunun kelle ve paçası sirke ve sarımsak ile Seyfeddin tarafından pişirilip huzûri Resule getirildi, Hazret eklittikde Seyfeddine dua etti, Enes bin Mâlik anın belini bağlayub başçılara pir eyledi. Hazreti Resulün başı ağırdıkda Cebeli Ebikabise çıkar, bu Seyfeddin baş getirip ekliderdi. Hâlen sünneti Resuldür diye nice bin hacılar mezkûr dağda koyun kellesi yerler, bir daha baş ağrısı görmezler; bunun için o dağ, baş kemikleri ile dolmuştur. Esnaf alayında bu başçılar da arabalarını başlarla süsleyüb:

-Cânım yağlıca, sekelice, sarmasaklıca!.. diye başrışarak geçerler.” (İA, C.4; 2175)

Halk hekimliği ve bu konuda şifalı olduklarını düşündükleri yerlerin kutsallaştırılıp ilgi ve alakanın artmasında halk arasındaki söylenti ve uygulamalar büyük önem taşır. Bununla ilgili örnekleri Koçu’da ansiklopedi içerisinde sıkça paylaşmıştır. “Bayazıd Meydanı” başlığında da halk arasında iyileştirici özelliğine inanılan dut ağacından bahsetmiştir:

“R. E. Koçu <Binbirdirek Batakhânesi> adındaki târihi bir romanında, vak’a onyedinci asır ortasında geçer, yer yer o asrın İstanbulunun hakikâte en yakın dekorlarını çizerken, Evliyâ Çelebinin bahsettiği dut ağaçlarından mülhem olarak bu meşhur meydan içip su satırları yazıyor:

<Bayazıd Velinin ruhâniyeti bu dut ağaçlarına da sindirilmişdi, abdestsiz ele alınmaz, ağza atılmazdı. Meyva mevsimde ağaçlar her sabah merâsimle silkilirdi; ve ağaçlara herkes binüp silkemezdi.

<Bayazıd Meydanın dutları, üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan, dili bağlı çocuklara, korkudan dili tutulmuş hastalara kekemelere şifâ niyetine yedirilirdi.

<Kırk kadar ağaçdı. Her yıl dut mevsiminde, çarşının çıraklarından onbeşer onaltışar yaşında ve yüzlerinde melâhet nûru berk urur kırk nefer hâfız Kur’an oğlan dutcu seçilirdi. Küçük hâfızlar her sabah Sultan Bayazıd Velinin hamâmına girerler, yıkanup boy abdesti alırlar, sabah namazından sonra da kolları sıvalı, çıplak ayaklarında

takunyalar, ilâhi okuyub meydanı üç defa döner, dolaşırlar, sonra ağaçlara çıkup yerlere serilmiş tertemiz çarşaflara dalları silkelerlerdi. Ve her çocuk kendi silktiği dutları:

-Sultan Bayazıd Veli'nin ruhu için!...

Diyerek gümüş kepçelerle İstanbul halkına dağıtırdı.” (İA, C.4; 2255)

“Cendere Boğazı” başlığında detaylı bir paylaşım olmasada halk hekimliği içerisine girebilecek bir yiyecek hakkında bilgi verdiğini görmekteyiz:

“Ekseriya su kaplumbağası mahlûku o eğiri yeyip semizler, Galata'dan Frenkler gelip burada su kaplumbağalarını tutarlar, muhtelif hastalıklar için devâ olarak yerler, faydası bin kere görülmüştür.>>” (İA, C.7; 3493)

“Deniz Aygırı” başlığında bu canlının bazı hastalıklara şifa olabileceğini anlatmıştır:

“Kendi üzerinde yenilecek et olmamasından dolayı bâzı meraklılar tarafından yalnız seyretmek için toplanırlar. Çok eskiden bunlar bâzı hastalıkların tedavisinde kullanılır imiş, şimdi bu maksadla arayanlar yokdur.” (İA, C.8; 4411- 4412)

“Dişbudak Ağacı”nın şifalı olduğu ve pek çok rahatsızlığa iyi geldiği anlatılmıştır:

“Dişbudak, halk hekimliğinde, eczacılıkta hastalara şifâlı ilâçlar da verir. Bu ağacın yaprakları kaynatılıp içilirse pekliği giderir, bağırsakları yumuşatır, ateşi düşürür. Dişbudak yaprağının kaynatılmış suyu, romatizmaya, nikrise iyi gelir; bu suyu çocuklu kadınlar içerse rüdü artar, Dişbudak yaprağı yiyen inek, koyun gibi hayvanların da südünün arttığı bilinmektedir. Dişbudak tohumu suda kaynatılıp içilirse idrarı sökdürür.” (İA, C.8; 4608-4609)

“Dökmeciler Hamamı” başlığında insan sağlığına derman olacak bir tasın varlığından bahsedilmektedir:

“Dökmeciler Hamamında, yüz yıllar boyunca kullanılmış bir “Sarılık Tası” vardı; dövme bakırdan içi dışı yazılı nakışlı bu hamam tası da Mimar Sinan’ın kullandığı tas olarak bilinir, sarılık hastalığına tutulmuş olanların bu hamama gelerek yıkanırken bu tasla su dökünmelerinin şifalı olduğu söylenirdi; bir kenarına bir tel ile üstlerinde duâlar yazılı bakır levhacıklar bağlı idi . Bu tasında ne olduğu bilinmiyor.”(İA, C.9; 4718)

“Dut, Beyazıd Meydanında Dut Ağaçları “hakkında kekemelik gibi dille ilgili rahatsızlıkları tedavi ettiğine inanıldığını belirtmiştir:

“Beyazdı meydanının dutları, üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan dili bağlı çocuklara, korkudan dili tutulmuş hastalara, kekemelere şifa niyetine yedirilirdi ve bi iznillahî teâlâ yiyenin dili açılıverilirdi. Kırk kadar ağaçtı; her yıl dut mevisiminde, çarşılının çıraklarından onbeşer on altışar yaşında ve yüzlerinde nurî melâhet berk urur kırk kadar Hâfızî Kur’an oğlan dutcu yazılırdı.” (İA, C.9; 4788)

“Eczâcî, Eczâcılar, Eczahaneler” başlığı içerisinde de yapılan şifalı ilaçların varlığından bahsettiği görülmektedir:

“<Esnâfî İspençiyariyan yâni ot bulucular -pirleri Hâzreti Lokmandır; yeryüzünde Cenabı Hak ne kadar nebat halk eyledi ise cümlesine lisan virüb ben filân derde devâyım diye Hazret-i Lokmana söyletmiştir. İspençiyarların peygamberimiz asrındaki pirleri Hidâyetullah bin Zinnûnî Mısırî’dir, nebat devşirirken yılan sokmuş, şehirden ilâç yetişinceye kadar vefât etmiştir, kâbri Hicaz dağlarındadır. Bu otçular Pazar kurup labada kökü, güneyk kökü, lisânî sevr kökü, miyan kökü, za’er kökü, daha binlerce devâ otlarını toplayup satarlar”.>

Fakat hak bilhassa esnaf tabakası ve ayak takımı, yerli ve yabancı tabirlerden, ziyâde hasta okuyucu, “nefesleri şifâlî” hocalara, şeyhlere, başvurmuş ve “koca karı ilâcî “denilen ve maddeleri attar dükkânlarından satın alınarak evlerde yapılan ilâçlara itibar etmiştir.” (İA, C.9; 4888)

Son olarakta tedavi yöntemi olarak tercih edilen ve öksürük gibi rahatsızlıklara iyi geldiği söylenen “Fıstık Yağı” başlığı ile bizlere bu inanış hakkında bilgi vermiştir:

“Çam fıstığı yağı; İstanbul halkı arasında son zamanlara kadar devam etmiş bir inana göre müteverrim gençlere iyi gelirdi, bilhassa hastayı çok yoran öksürüğü kestiği söylenirdi (B.: Fâik Bey, Erenköylü, cild10, sayfa 5491).” (İA, C.11; 5773)

Koçu, İstanbul’da bulunan ziyaret yerlerini, kutsal şahsiyetleri ve hastalık tedavisine yönelik inanışları da ansiklopedi içerisindeki başlıklar altında doğrudan ya da dolaylı şekilde konu olarak ele almıştır. Kutsal sayılan bu yer ve kişilerin, insan yaşamı üzerindeki önemine değinmiştir. Bu bağlamda ziyaret yerleri ile ilgili bilgileri, hangi amaçlarla ziyaret edildiğini, bazı kutsal kabul edilen şahsiyetlere karşı inanışları ve hastalıklardan kurtulmak amacıyla başvuru alan bazı uygulamaları da maddeler içerisinde paylaşmıştır. Kültürel ve dinsel açıdan farklılıkların yanı sıra benzerlikleri de bünyesinde barındıran bu olgunun, doğaüstü güçlerle kurulan ilişkiler çerçevesinde bu yerlerde bazı uygulamaların da yapıldığı bilgisini bizlere aktarmıştır. İnsanların özellikle kutsal yer ve şahsiyetlerle ilgili aralarında kurdukları manevi bağ günümüzde de devam etmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

DOĞAÜSTÜ VARLIKLAR VE DOĞA OLAYLARI İLE İLGİLİ İNANIŞLAR

6.1. Melekler

Ansiklopedi içerisinde yer verilen önemli başlıklardan biri de “Ayasofya” başlığı olmuştur. Konu hakkında birçok detayı bizlerle paylaşan Koçu, aşağıdaki metinde meleklerle ilgili bir inanişın içerisinde girecek konuyu anlatmıştır:

“Büyük Kubbe ve Hazreti Muhammedin tükürüğü --- büyük kubbenin Peygamber tükürüğü ile tutturulduğu rivayetini kale almamakla beraber Türklerin bu binanın bakaasını temin etmiş oldukları bir hakikattir.

Başka bir rivayete göre Kayser Justinianus’a rüyasında bir melek Ayasofyanın plânını göstermiştir.

Ayasofyadaki melekler hakkında: --Kubbede dört büyük meleğin altın yaldızlı mozayik resimleri vardır; bunlar: İsrâfil, Azrail, Cebrail ve Mikâil’dir. Rivayete göre, senede bir gün bu mozayikler canlanır. Bunlardan her birinin canlanması, büyük bir olaya işaretir.

Kayser Justinianus’un para sıkıntısını gideren melek: -- kubbe çıkacağı sırada Kayserin parası tükendi. İnşaat yerinde kederli dururken beyazlar giyinmiş bir delikanlı geldi ve Kaysere, itimat ettiği adamlarla kendisine istediği kadar katır yollamasını, istediği kadar para temin edeceğini bildirdi. Kayser bunu l3atife sanarak aldırış etmedi. Beyazlı delikanlı ertesi günü aynı teklifi tekrarladı. Kayser bunun yanına adamlarıyla birçok katır verdi. Delikanlı bunları surların dışında bir saraya götürdü, saraydaki hazineden katırları yükletti, Kaysere gönderdi. Kayser bunu herkese anlatınca tılsım bozuldu: Bir daha o beyazlı delikanlıyı – ki bu bir melekti--- bulamadılar.” (İA, C.3; 1468-1469)

“Ayasofya” başlığının devamında yine meleklerle alakalı bir rivayete daha yer verilmiştir:

“Ayasofya inşa edildiği sıralarda bir gün, ustalar ve ameleler yemeğe giderlerken, bir çocuğu inşaat üzerine bekçi olarak bırakırlar. Az sonra çocuğa fevkalâde güzel bir melek görünür ve orada beklemesinin sebebini sorar. O da söyler. Bunun üzerine melek, sen de git yemeğini ye diye ısrar eder. Fakat çocuk vazifesini terk etmek istemez, zira herhangi bir şeyin kaybolmasından endişe eder. Melek, yerine kendisini muhafızlık edeceğini bildirir. Çocuk da vaadine ne suretle güvenebileceğini sorar. Melek ise <İlâhi Hikmet> şahit olsun der ve avdetine kadar oradan ayrılmasayacağını beyan eder. Bunun üzerine cesaretlenerek o da diğerlerinin yanına yemek yemeğe gider, fakat vazifesinden ayrıldığı için onlardan azar işitir. Çocuk gördüklerini anlatır, onlar da keyfiyeti Justinianusa bildirirler. Melek oradan ayrılmasın diye, çocuğun tekrar kiliseye girmesine müsaade etmezler ve kilisenin de <İlâhi Hikmet> yani <Ayia Sofya> tesmiye olunmasına karar verirler.” (İA. C.3. S.1472)

Son olarak “Ayasofya” başlığı içerisinde anlatılan meleklerle ilgili inanış örneği aşağıda belirtildiği gibidir:

“Kubbelerin cümlesinin içinde üstâd nakkaş erjengi efrenk Mâni nâm zat müehheb ve minâ tevasir ve eşkâli garibe ve acibe ve sihrâmiz tisali kerûbiyan ve gayri âdemiyan suretleri nakş etmiştir ki nazar (idenlerin hayretten parmağı ağzında kalır). Kubbei azimin dört pâyei azimlerinin tabakai âlisi nihayetinde dört köşede birer melek sureti vardır, lâ teşbih biri Cibril, biri Mikâil biri İsrâfil, biri Azrail suretleridir ki hâlâ kanadlarının küşâde idüb dururlar ki boyları kanadlariyle beraber) ellişer ziradır. (Hazreti Muhammed doğuncaya kadar) bu melek suretleri göbeğinde olan ağzından (konuşurlar imiş), Cebrail sureti olacak alâim ve vakayii beyan edermiş, Mikâil sureti cânibi garbda olub düşman zuhur ve (kıtlık, açlık) olur deyu haber verirmiş ve İsrâfil sureti cânibi şimalde olacak vekayiden haber verirmiş ve Azrail timsali hükümdarların (ölümünü) haber verirmiş.” (İA, C.3; 1474)

“Bayazıd Medresesi Havuzu” madde başlığında deniz meleği diye tabir edilen bir meleğin varlığından bahsedilmektedir:

“-Ey, dedi padişah, bir de benim talihime bıraksınlar bakalım ne çıkar? Diye emretti, <İğribin birini voli ettiler. Hiçbir nesne çıkmadı: ancak bir deniz meleği çıktı. Getirdiler deniz meleğini padişahın karşısına.

<Dediler ki:

-İşte bu çıktı bahtına!

-Ey, dedi padişah, söyle talim, sen nesin?

<Asla nutuk yok. Birkaç defa ibrâm eyledi, yine söz yok; hayran gibi karşısında durur.

Padişah:

-Götürün çarşıya pazara, gezdirin; bakın ki ne söyler, ne yapar? İsmi ve resmi ilen bana ilâm eylen!

<Bu nediniz meleğini götürdüler gezdirerek çarşıya. Vararak vararak Odunkapısı’na geldikte gördü ki soğan tartıp satıyorlar. Orada güldü, Dahi ileri gittikte biri dahi sarımsağı sayı ile satıyor. Anda dahi güldü. Dahi giderek Sultan Bayezid’e geldi ki – ol zaman meydan idi- bir adam oturmuş bakıcılık eder; kiminden bir para kiminden iki para alıyor. Orada dahi güldü.

<Getirdiler padişahın huzuruna. Dediler ki:

-Üç yerde güldü.

Sordu padişah:

-Yâ talim! Söyle niçin güldün?

<Ol deniz meleği de dili açıldı söylemeğe başladı:

-Evvel yerde ki güldüm, zararlı şeyi tartı ile satarlar. İkinci güldüğümün aslı oldur kim, bir yerde bir adam oturmuş, halk-ı âlemi aldatır ki: “Ben bakıcıyım!” diye. Birer ikişer paraların alır; oturduğu yerin altında yedi hüsrevani küp ve hem bir taştan havuz altın var, onu bilmez; “Ben gaip biliciyim!.. der.

<Bu cevabı bitiridği gibi kaldırıp kendisini deryaya attı; nereden geldi ise ol yere gitti; padişah mat kaldı. Dedi ki:

-Ol adam nerede oturmuş ise ol yeri kazın!

<Sabahısı, defterdar, başbakikulu ve mimar ağa ol yerin üstüne vardılar. Keşfettikte emrolunda, kazdılar. Yedi hüsrevani küp altın hem taştan havuz dolu ki hâlâ şimdiye dek durur. Padişah dahi tebdil-i eâme olup seyreder. Bu mal çıktıkta müjdecî gitti. Meşveret ettiler ki: “Bu akçeyi ne işleyelim?”

<Padişah ferman etti ki:

-şu meydanı yıksınlar!

<Çağırđı mimar ağı'yı keşfeyledi, camie başladılar temel bırakmağı, Kalfası, dölgerleri ve ırgatbaşısı ve rençberlere her adamın işine göre gündeliğini bağıladılar. Âdetine göre hafta başı oldukta emir eder ki:

-Varın meydanda olan akçeden gündeliklerinizi alın!

<Varırlar, her kimse kendi günlediğini alırlar alırlar idi ve bazı kimseler tamah ederdi, artık alırdı. Ol aldığı artık akçe Allah'ın emri kurşuna tebdil olurdu; yine getirip yerine koydukta yine altın olurdu.>" (İA, C.4; 2248)

"Burgaz Adası Camii" içinde de halk tarafından söylenen meleklerle alakalı rivayete yer verildiğini görmekteyiz:

"O tasvir edilemez höcrede küçücük bir kandil yakabilmek için lazım gelen zeytinyağını her hafta sefil bir balıkçının getirdiğini efsane safdil bir şekilde anlatır; bir hafta balıkçı gelmemiş ve kandilin yağın melekler getirmiş." (İA, C.6; 3140)

Başlıklar içerisinde verilen inanışları bizlere hikayeleriyle birlikte veren Koçu, bu başlıkların anlamındaki maneviyet ve kutsallık değerini de bizlere göstermektedir. "Fethiye Kapısı" başlığının içerisinde de insanların işlerini kolaylaştırmada meleklerin yardımının olduğunu anlatan bir rivayet yer almaktadır:

"O zaman İstanbul kadısı bulunan molla gemiyi melekler indirdi demiş, yanında bulunan zürefâdan bir zât de işin içine şeytan da karışmış olacak ki bir kaç kişi telef oldu cevabını vermiş..." (İA, C.10; 5718)

6.2. Cinler

Günümüz Türk topluluklarının itikadınca her şeyin tek sahibi ve tek koruyucusu Allah olmakla birlikte, eski inanç sistemlerinden gelen pek çok inanış ve uygulama günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Müslüman Türkler, hâlâ viranelik yerlere, hamamlara vb. yerlere cinlerin yerleşebileceğine inanmaktadırlar.³⁹

“Çin Ahmed” maddesinde verilen örnekte Musahib Abdi Bey’in cinlere inanışını ve bu yolda sergilediği davranışlardan bahsetmiştir:

“İkinci Mahmudun saray soytarılarından ve Seferli odası oğlanlarından; bilhassa çeşitli maskaralıklar yaparak Musahib Abdi beye takılırmış.. Abdi Bey her huzura çıkışında "aman, cinin yüzünü görmiyeyim" diye yalvarırmış.. Vaktile Seferli odasından çirağ edilmiş " Şamata teli" denilen cüceye yakın kısa boylu bir ihtiyar ile başlarına ucu çingiraklı sivri külahlar geçirir, türlü acayip ve korkunç kıyafetlerle Abdi Beye hücum eder. Abdi Bey de ciddi (!) telaş eseri göstererek çavuşlara: "Bana bir daire çizin!..Tütsü getirin.. Cin tütsüden kaçır.."diye çırpınırmış."

(İA, C.1; 304)

Reşad Ekrem Koçu, Ahmed Vefa Bey başlığı içerisinde yine bir halk inanışının kişi üzerinde yarattığı etkiyi dile getirmiştir. Kişinin gözünde beliren silueti de tasvir eden cümleden de anlaşıldığı üzere cinlere inanış oldukça etkindir:

“Şiirler içinde bimarhanede söylenmiş olanlar da vardır. Onu bir cin tesahüp etmişti. 'Ote-toi' namını verdiği o hayali muazzib, evvela dişlerini göstererek: tedrici ve esiri bir teşekkül ile tam sima halini alır, daha sonra uzaklaşıp yaklaşan ve bazan bir manayı tehdit ile kolunu kaldıran bir vücut şekline girerdi... Son zamanlarda devrei ifakati üç sene kadar imtidat ettiği için devamı afiyeti hakkındaki ümitlerimiz çoğalmağa başlamıştır. Büyük biraderimizin menfaya izam olunması onun cümlei asabiyesini öyle sarstı ki, hastalık derhal nüksetti” Vefanın ölümü, Safanın Sivastaki ölümünün altıncı gününe rastlamıştı. (İA, C.1; 477)

³⁹ Dr. Mustafa Aça (ed.), **Halk Bilimi El Kitabı**, Konya, Kömen Yay., 2016, s.538

“Ayvansarayda Lonca” başlığında halk arasında kalıplaşan bir deyme yer verilmiştir:

“Sizin evdeki tencerelerin içinde her gün cinler top oynar!” (İA, C.3; 1646)

“Boğazda Ses” başlığı altında cümle içinde geçen cinlerden bahseder ancak detay verilmediğini görmekteyiz:

“Gecenin kalbi durur; ürperir inler cinler;” (İA, C.6; 2901)

“Bulgurlu Köyü Güreşleri” başlığında da insanlarla alakalı bir olayı cinlerin çarpması inancına benzeterek anlatmıştır:

“Araboğlu Ahmed Pehlivan daha çelimsiz, fakat çifte dalar, kündeği atardı. Adem pehlivan ise hepsinden cüssesiz, hani neredeyse çocuk yapısı, ama en umulmayan anda rakibini cin gibi çarpardı. Muhiddin Pehlivanda ufak tefek yapılı yenici idi. Mevlüd Pehlivan gelince denilebilir ki Mehmed pehlivandan sonra Bulgurlunun yetiştirdiği en iyi pehlivandır;” (İA, C.6; 3124)

“Cin” başlığında cinlerin kelime anlamını paylaşan Koçu’nun inanışları da eserinin birçok yerinde anlattığı görülmektedir:

“Bâtıl inanca göre el ile tutulamayan ve göz ile görülemeyen mahlûk, peri” (İA, C.7; 3577)

“Cinci” başlığında da cinler ve cinlerle irtibata geçtiğini söyleyip bu işle uğraşan kişiler hakkında bilgiler vermiştir:

“<<Gözle görünmeyip cin e peri adı verilen mahlûklarla uğraşmayı (geçim yolunda) meslek ittihaz eden, büyü yapan, güzellik, şirinlik, muhabbet muskaları yazan; bunlar üfürücülük de yaptıkları için üfürücü de denilirdi. Halkın sâfiyetinden istifâde eden bu gibi adamların en meşhuru Cinci Hoca (Safranbolulu Hüseyin Efendi)dir.>>

Zamanımızda <Cinici> tâbiri terkedilmiş gibi olub büyücü ve üfürükcü tâbirler kullanılmaktadır; büyücülük ve üfürükcülük kanunla yasal olmasına rağmen, bu işle gizli olarak uğraşan, pek çok para kazanan, belki de bu arada müşterileri ile ülfet ve muhabbet ereki zeki nefsânî ve lezzeti cismânîyi de tadan büyücü ve üfürükcüler çoktur.” (İA, C.7; 3577)

“Cinci Meydanı” başlığında da cinlerle alakalı detay paylaşılmamış olsa da “Cinci midir bilmem” tabiri ile cinlere değindiğini görebiliriz:

“Bu yer Cündi midir, Cinci midir bilmem, hep peri rûler,” (İA, C.7; S.3581)

“Cin Çarpmak, Cin Çarpığı” da halk arasında inanılan bir olaydır. Cinlerin gözle görülmeyip kendilerine ters gelen durumlarda da kişiye zarar verdiğine inanılmaktadır. Bununla alakalı da Koçu, halk arasında yapılan uygulamalar hakkında örnekler vermiştir:

“Halk ağzı deyim : <inme inmek; felc> bilhassa yüz felci için kullanılırdı; bâtil inanca göre insan o hâle, bir cine çarpmak, basmak, cinleri rahatsız etmek yüzünden uğradı; onun içindir ki gece sokağa bağçeye destur demeden ışıksız, fenersiz çıkılmaz, ve tek başına hamama girilip yıkanılmaz, gece sokağa pis su (çirkâb) dökülmez; pislikden, çirkâbdan geçilmez, atlanmaz, zârûret varsa geçilir, atlanırken destur denilir gece karanlık bir yerde, hassatsan ağaç altına abdest bozulmazdı; câhil halkı terbiye bakımından kötünsenmeyecek bir inandı diyebiliriz;

Bir peri peykerin aşkı ile çarpıldı topal

Beni cin tuttu dey^ü aldıyor insânı.

Dürlü şeytanlık ile âlemi eyler İgvâ

Cin mi çarpar hiç o oğlan delisi şeytânı !” (İA, C.7; 3581)

“Cin Evi” başlığında verilen dizelerde cinlerle ilgili inanış hakkında bilgi vermiştir:

“Cin evine soksam seni
Sen cin gibi çarpsan beni
Koklar şifâ bulurum
Atdığın gül pireheni.” (İA, C.7; 3581)

“Cinlerin Müşveret Yeri” diye bir yerin olduğu ve bu yerin insanların başına bazı uğursuzluklar getirdiği inanışının olduğuna dair bizlere bilgi vermektedir:

“Topkapusu Sarayında bir yerin, <<Altun Yol>> un solundaki diğer bir koridorun adıdır. (B.: Altun Yol); Haremi Hümayun halkı arasında devam ede gelmiş bâtil bir inana göre her gece cinler burada toplanırlar ve sohbet ederlermiş, yapacakları işleri kararlaştırırlarmış, bundan ötürü gece oradan testursuz geçen muhakkak çarpılmış. Mânalı bir masaldır; zirâ bu koridor, veliahd şehzâde ile diğer sehâdelerin hapis hayatı sürdükleri büyük dâireye, saray halkı ağzında <<Kafes>> denilen müzeyyen ve mükellef prensler mahbushânesine çıkar; <Cinler> gece şehzâdelerle herhangi bir maksadla temâsa mâni olan mânevi bir engel oluyordu.” (İA, C.7; 3582- 3583)

“Âsaf Hâlet Çelebi” başlığında verilen dizelerde cinlerle ilgili inanış hakkında bilgi vermiştir:

“Cinlerle, perilerle
Kitaplarda harflerle” (İA, C.7; 3810)

“Çocuk Canbazlar, Akrobatlar” madde başlığında da isim olarak cin kelimesinin geçtiğini görmekteyiz:

“Çırpıcı çayırında ortaya dikilen ağaçdan oyma acayir bir Cin-Şeytan başlı sırık etrafında dört nala sürer.” (İA, C.8; 4071)

“Kastamonulu Dâi” başlığında cin davet etme işleminden bahsettiğini görmekteyiz:

“Cin dâvet idüb defîne dâvası güderken>> Zühre isminde güzel bir kız ile evlenir.”
(İA, C.8; 4203)

Cin Çarpması başlığını ansiklopedi içerisinde de kendisi başlık olarak paylaşan Koçu, “Fındık Fatma” başlığındaki bir cümlede de cinlere ait olduğu belirtilen cin çarpmasını benzetme olarak kullanmış ve bir kadının erkekleri cin gibi çarptığını ima etmiştir:

“Eline düşürdüğü erkeği çin gibi çarpardı.” (İA, C.10; 5571)

“Fâik Paşa” başlığında da cinlerle ilgilenenlerin olduğu ve bu işi yapan cinci hocalara inanıldığını görmekteyiz:

“Halbukî Dilâver Paşa Silâhdar Paşa ile Cinci Hocaya görünmeyi tercih etti.”
(İA, C.10; 5498)

“Fitnat” başlığında cinlerle ilgili halk arasında ağızlara yerleşen bir deyim bulunmaktadır:

“Saat bir de (gün battıktan bir saat sonra) kalkdık. Sokaklarda in cin top oynuyor.”
(İA, C.11; 5804)

6.3. Periler

Koçu ikinci cilt içerisinde “Arablar Sokağı” maddesinde perilerle ilgili bir inanişaya yer vermiş. Halk arasında düğün eğlencelerinde insanların davranışlarının ne anlama geldiği ve bunun halk inanişında perilerle ilişkilendirildiği görülmektedir:

“Arab düğünleri” denilen eğlenceler olur ve bu eğlencelerde, güyâ kendi zenci dilleriyle, manasız türküler söylerler ve kenarları madeni zil yerine halkalar geçirilmiş ve büyük defler çalarlar ve oynarlardı. Bu arada babaları tutanlar (Bu bir nevi cezbeye gelmek demekti) yerlere yuvarlanırlar ve güyâ perilerle hemhâl olurlar ve peri padişahının oğlu Yavru Bey ile ve kızı Rüküş Hanımla söyleşitlerdi!..” (İA, C.1; 955)

“Arab uyandı” başlığında da koruyu bir periden bahsedilir. Bununla ilgili halk ağzına yerleşen Arab Uyandı tabirine bu başlık altında kısaca yer verilmiştir:

“Eski halk masallarında bahtı aydın ve açık olanların koruyucu perisi güzeller güzeli bir nevcivan, bahtı kara ve kapalı olanların da uyuyan bir arabtır. Kaynağı masal olarak, İstanbul’un halk ağzında, türlü mihnet ve meşakkat içinde yaşayanların felekzâdenin yüzü arada bir gülerse “Arab uyandı!..” denilir.” (İA, C.2; 958)

Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan, çok güzel olarak nitelenen ve genellikle masallarda adı geçen düşsel dişi varlık olarak tanımlanan perilerin Türk şiirinde de hatırı sayılır eserde sevgiliye benzetilmiştir. Koçu’nun dördüncü cildinde yer alan Bağlarbaşı başlığında da paylaşılan bu dizelerde örneğini görmekteyiz:

“Kızarmış ruhleri gülveş açılmış peykleri gördüm
Bulunmaz hüsnüne akran ömrümde bir peri gördüm
Cihanı pür ziya eyler cemali enveri gördüm” (İA C.1; 1818)

“Beylerbeyi Sahil Sarayı” başlığında perilerin büyüleyici anlatımlardaki olağanüstü olduklarına inanılması ve insan yaşamında pek çok güzel şeyin perilere benzetildiği görülmektedir:

“Bütün bina beyaz ve sarıya boyanmıştır; ve bir insan eserinden ziyade büyülenerek yer yüzüne çıkmış bir peri sarayını andırır.” (İA, C.5; 2693)

“Boğazın Dilberleri” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Uçarak mecveli yedirmeleri
Çamlar altında koşar genç kızlar
Serper etrafa peri gülmeleri
Bu firari küçücük yıldızlar
(Mehmed Akif)

BOĞAZIÇİN'E
Sanki binbir çiçeğin sihrini almış güneşin.
(Kudret Erbal)” (İA, C.6; 2901)

“Boğaziçi Yalıları” başlığında perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Rıhtımda sahibini bekleyen kayık da al ve zerrin parıltılar içinde bir peri kayığıdır.”
(İA, C.6; 2903)

“Boğaziçi Yalıları” başlığının devamında da perilerle ilgili inanışa tekrar değinildiği görülmektedir:

“İnsanın bu füsuna kapılıp Nedim’in mısraına uyarak: “Bir peri sûret görünmüş, Bir hayal olmuş sana” diyeceği gelir.” (İA, C.6; 2907)

“Türk Şiirinde Büyükada” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Galiba Fenni tamam eyleyecektir zevki
Adalar seyrine düşmüş o perinin şevki” (İA, C.6; 3198)

“Büyükada Değirmen Plajı” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Topuk vura vura raks eder Rakkaas
Bir peri s retli lafn  hannas” ( A, C.6; 3204)

“Cağaloğlu” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Cağaoğlunda sevdim bir berberi
Cihande görmedim öyle dilberi
Al kadife camedan dal fes ile
Bill r topuk şehbazım olmuş peri” ( A, C.6; 3336)

“Tanb ri Cemil Bey” başlığında perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Babamı; evimizin geceleri ahşap kaplamalarına tırmanan sansarları, tavan aralarında koşuşan fareleri, sel amlığın bodrum penceresine açılan penceresinde görünen sarı yılanı, açık kalan boş oda kapılarının karanlığında karşıma çıkan periler ile karışık, bir h t ralar yumağının arasında görürüm.” ( A, C.7; 3477)

“Cihangir” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“O il h isteyip eğlence hay lh nesine
evirir camları birden peri k ş nesine.” ( A, C.7; 3564)

“Civan” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Ayağın  pd rse ne l tf  ihsan
Peridir sanmanız o ş hi insan” ( A, C.7; 3588)

“Çamlıca” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Çamlıca’nın en yüksek yerinde bir perinin,
Işıktan heykelini nakşettim ufuklara” (İA, C.7; 3714)

“Ayten Çankaya” başlığında yine “Peri Kızı” tabiri ile perilere benzetilen insan siuleti yer almaktadır:

“Işık Lilesinde İngilizce muallimesi iken muhitinde sarı saçlı, Anglosakson güzelliğinin timsâli bir <<Peri kızı>> gibi görülmüş ve Kayserili zengin Necib Bey tarafından yapılan izdivac teklifini kabul etmişti.” (İA, C.7; 3727)

“Çengelköyü” başlığında perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Sûreti beşerde onlar peridir” (İA, C.7; 3828)

“Çengelköyü Maslağı Sokağı” başlığında perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Bir peri sûret civan gördüm aman” (İA, C.7; 3836)

“Çenginâme” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Meğer ânın dahi bâlû peri var.”

“Çengiler içre heman ol peri var.” (İA, C.7; 3845-3846)

“Çeşmemeydanı” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Her kûşesinde bir peri sûret
Güzeller meydanı Çeşmemeydanı” (İA, C.7; 3879)

Terkedilmiş, gizemli evler için “Perili Köşk” olduğuna inanılmaktadır. “Çocuk” başlığı içerisinde de böyle bir evin varlığından bahsetmektedir:

“<<Perili Köşk>> diye anılan kâgir ve harab bir binâ çeteye karargâh olmuştur; 20.000 lira kıymetinde bir de pul koleksiyonu çalmışlardır; çaldıklarını Perili köşkte yere gömerek, duvar aralarına sokarak saklamışlar, bir kısmı da rezilâne satmışlardır; Profesörün evini soyduktan sonra yakalanan çete efradı suçlarını itiraf etmişler ve bu arada Perili Köşkün esrârını açıklamışlardır.” (İA, C.8; 4079)

“Çömez” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Peri ruhsârım şeker guftârım.” (İA, C.8; 4115)

“Dalfes” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Bir Kasideden
Ayağı yer mi basar rindânı aşkın şevk ile
Dalfes sâgar bekef geldikce bezme ol peri” (İA, C.8; 4206)

“Dardağan darısı” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Kıl kalemle resmetmiş üstâdâzam Bilzâd
Kız oğlan sûretinde nice peri peyki” (İA, C.8; 4241)

“Kasımpaşalı Hâfız Davud Efendi” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Gördüm seni ey peri germâbede seheri” (İA, C.8; 4286)

“Dellak” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Nola hammâmın sadef dirsem ki anın ol peri
Bir dürrü yekdânesi sâfû lâtifü pâkdir” (İA, C.8; 4369)

“Karapınarlı Dilâver Ağa” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Durmuş kapularda bir peri sûret
Gördüm şebçırağı hüsün bir peri
Dört peri sûretin dördü de iblis” (İA, C.8; 4567-4568)

“Dursun Bâli” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Hanene gelse de ol şühi peri şive yine” (İA, C.9; 4773)

“Edirne Kapusukapu İçi Kahvehanesi” başlığında perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Kırlice baş örtülü, siyah yeldirmeli, esmer cildi kırkbeşlik bir kadın, adı Sâbire’dir, bu kapu içinin hiç ayrılmaz bir perisi gibidir.” (İA, C.9; 4930)

“Ekrem (Birecikli Namık)” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Beyhûde yere tefekkür etme
Her hâlet için teessür etme
Gül nazlı peri tahassür etme” (İA, C.9; 4981)

“Entârî” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Dalfes, sâgar be kef geldikçe bezme ol peri” (İA, C.9; 5130)

“Ermeni Dülder Güzeli” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Allah Allah sevmemiş bu âne dek bir hobrû
Yoksa tuttu dâmenimden hin peripeyker beni” (İA, C.10; 5204)

“Ermeni Esnaf Civanlari” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Ayağın öpdürse ne lûtfu ihsân
Peridir sanmanız o şûhi insan” (İA, C.10; 5205)

“Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Don paça pirehen ile dolaşır
Peripeyker civan başdaş aşağı” (İA, C.10; 5342)

“Evdoksiya” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Kayıkcı Manol gencin irisi
Gören dir bu şehbaz deniz perisi” (İA, C.10; 5409)

“Fâik Ali” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Mâderinin nesli perî
Lâ’li Bedehşan güheri” (İA, C.10; 5490)

“Galata Civanları” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Nedimi bir melekâr her perinin
Su sızmaz ârelerinden birbirinin” (İA, C.11; 5893)

“Koşmalar” başlığında verilen dizelerde perilerle ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Rûzü şeb medhider vasfın Gevheri
Yeryüzünün mâhı olmuş bir peri
Böylece yâd olmuş ismi haberi
İbrahim demişler ey seheryeli
Aziz bâşın için olsun ey perî
Doğrusunu söyle gel şimdi geri” (İA, C.11; 7019)

“Râmiz Gökçe” içerisinde perilerle ilgili inanış verilmemiş ancak peri isminin bir yayın organında kullanıldığı görülmektedir:

“İstanbul’un en üstün mizah dergilerinin ve günlük gazetelerinde çalışdı; “Aydede”, “Akbaba”, “Salon”, “Peri”, “Yeni Sabah” dergi ve gazeteleri bilhassa kaydedilmeğe değer, son yıllarında da “Mizah” adı ile bir mecmua çıkardı.” (İA, C.11; 7073)

6.4. Üçler, Yediler, Kırklar

Tarikatlarda ricâlu'l-gayb (gayb erenleri) olarak bilinen ve üçler, yediler, kırklar olarak da adlandırılanlar, kimliklerini gizlediğine inanılan ve kutup, gavs, evtâd, revâsî, nukebâ ve nucebâ adı verilen kimselerdir.⁴⁰

“Bektaşiler” başlığında âşık için yapılan merasimlerin yanı sıra çeşitli halk inanış ve âdetlerinden bahsedilmiştir. Bunlardan biri de “Üçler, Yediler, Kırklar” ile ilgili olandır. Verdiği anlatımda bu inanışın geçtiğini görmekteyiz:

“On iki imam on dört masumu pak efendilerimiz babı saaddettinden tanıyanlarınız gani ola.”

“Üçler, Yediler, Kırklar... Gülbanks Muhammedi, nuri Nebi, keremi Ali, Pirimiz Hacı Bektaş Veli, cümle piran ve ve cömerdiler gerçek erenler demine dermanına hu diyelim Huuu!”

-Teslim taşı

“Bektaşî babalarının göğüslerinde gümüş meci diye büyüklüğünde on iki köşeli bir taş bulunurdu,” Teslim taşı derlerdi 12 köşeli oluşu on iki imama işaretti. Bu tal Ürgüb'den çıkar Güya Hacı Bektaşî zehirlemişler, kendisine derhal malum olmuş hemen kusmuş (bu taşın cevheri) o kusmuktan hasıl olmuş.” (İA, C.5; 2449)

“Çamlıca Bektâşî Tekkesi” başlığı içerisindeki dizelerde Hacı Bektâşî Velinin nefesinde bulunan kerameti işaret etmiştir. “Üçler, Yediler, Kırklar”a da gönderim de bulunulmuştur:

“Mûcizâtı Hacı Bektâşî Veli

Kara gözler pîr nefesi sürmeli

Ceddi ekberi mi şol Hıdır Bâli.

Üçler Yedilere Kıklara bir hû” (İA, C.7; 3718)

⁴⁰ Abdulaziz Bayındır, **Kur'an Işığında Aracılık ve Şirk**, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2009, 3. Baskı, s. 98-99

“Dudullu” başlığında üçlerden bahsederek bu inanışa değinmiştir:

“Kalendar çıkdılar üçler didiler yaz bu tarihi
Revan çeşme yaptı Hak yolunda Âdile Sultan” (İA, C.9; 4753)

“Dilenci, Dilenciler” başlığı içerisinde “Üçler, Yediler, Kırklar” kelimelerine değinerek bu inanışın bir örneğini vermiştir:

“<Üçler, yediler, kırklar, bülegaa, füsehâ, ulemâ diye haykırırken ağzından salyaları
elindeki yazılı bakır tasa akan sebilci.. Eyyubda sebabcılar köşlesinde sakat kedi gibi
etrafını koklayarak oturan şiş bacak dilenci... sürücü beygirinin kuyruklarından oltalık
kıl çeken hırpâni külâhlı evledi zinâ... Dolap niçin inlersin> ilhâhisi ile Unkapanı
Köprüsünden tamam üç saatde geçen ağıraksak Rûhı Dede...

Kadir geceleri cami pabuçluğunda < Kaçan ki Hazreti Yunus Aleyisselâm balığın
karnında ikamet buyururken...> cümlei iftitâhiyesiyle etrafına bakınan cemaatsiz vâiz
Molla Uryânî... baharlarda sarığını koltuğuna sıkışdırarak Silâhdarağa meygedesinde
<Ceyhun arayan didei giryânımı görsün!> gazeli ile meclisi îyşi cezbelendirilen
hoşnevâ zâkir Rıza... “ (İA, C.8; 4576)

“Engürülü Zenâne Elif” başlığı içerisinde “Üçler Yediler” tabiri ile bu inanışa değindiği görülmektedir:

“Yazdı Üçler Yediler mücevher târihimi
< Zenâne Elif ile evlendi Kalfa Hanım>” (İA, C.9; 5014)

“Emirler Hanı” içinde de Kırklardan bahsederek bizlere bilgi vermektedir:

“Çıkdı Kırklar söyledi târihini şöhetini
«Tönbekici acemde çırakdır Aka Ali»” (İA, C.9; 5101)

“Esad Baba” başlığında verilen dizelerde Kırklarla ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Dün gece yerimde bir âli divan
Kırklar oturmuş da sürerler erkân” (İA, C.10; 5244)

“Esnaf, İstanbul Esnafı” başlığında “Üçler, Yediler, Kırklar” ile ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“«Oniki imam oniki tarik, cümlesine didik beli. Üçler, Yediler, Kırklar: Nebi, keremi Ali, pîrimiz sultânımız Hacı Bektaş Veli.” (İA, C.10; 5327)

“Füruzan Selçuk” başlığında “Üçler, Yediler, Kırklar” ile ilgili inanışa değinildiği görülmektedir:

“Geldi üçler yediler yazdı cevherle târih
“Füruzan Selçuk doğru pür nur oldu Üsküdar”” (İA, C.11; 5872)

6.5. Hızır ile İlgili İnanışlar

Hızır veya Hızır, asıl imlâsıyla “El-Hadır” kelimesi, hemen bütün kaynaklarda bir isim değil, lâkap olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin bazı kaynaklarda “El-Hadr, ElHızır” şeklinde kaydedildiği görölse de doğrusunun “El-Hadır” olduğu kabul edilmiştir. Bu kelime Türklerde “Hızır” veya “Hızır” şeklinde kullanılmaktadır.⁴¹

Halk tarafından “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez”, “Hızır gibi yetiştin”, “Hızır bereketi” gibi atasözü ve deyimlerde yeri olan Hızır’ın insanlara zor durumlarda yardım eden, onlara iyilik, bereket getiren bir veli olduğu düşünölmektedir. Aksakallı, nur yüzlü olduğu düşünölen Hızır’ın kılıktan kılığa girdiğine inanılmaktadır. Bu

⁴¹ İskender Pala, a.g.e, s.204-205

nedenle kapıya gelen, yardım isteyen özellikle bir lokma ekmek, bir yudum su dileyenler geri çevrilmemektedir, çünkü yöredeki inanışa göre o Hızır olabilir.⁴²

“Abdülkadir Efendi Şeyh” maddesinde de hızırı gördüğünü söyleyen Şeyhin başından geçen olay şu şekildedir:

“Bir rivayete göre bu Abdülkadir Efendi Eski valide camiinin şadırvan avlusundaki hücrelerden birinde otururken, bir gün son cemaat yerinin sağ tarafında, mihrab ile müezzin mahfeli kapısı yanında "Hızır"ı görmüş, bunun hatırası olarak da oraya şu levha asılmıştı:

Hazreti Hızırın makamı oldu bu ali makam
Müstecabüddâ'vedir eyle duaya ihtimam
Hak erenler kutbülaktabile bunda cem olub
Hem dahi Kırklar Yedilerle gelüb iki imanı
İşbu cayı pür safada kıl teveccüh sıdkile
Hak muradın vire alemde bulasın ihtiram
El duaya kaldırınca canü dilden ibtida
Ruhi paki Mustafaya vir selatiyle selam
Bahriye gel yüz sürüb de bunda kıl arzı niyaz
Ber murad ide seni dareynde ol Rabbülenam” (İA, C.1; 119)

“Alemdar Mustafa Paşa Destanı” başlığındaki dizelerde Hızır inanışından bahsettiğini görmekteyiz:

“Derviş Osman bunu söyledi
Hızır geldi bize imdad eyledi
Ehiç ile Ramiz firar eyledi
Tutun mel'unları der Yeniçeri” (İA, C.2; 596)

⁴² Abdülhaluk Mehmet Çay, **Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı**, Ankara, Feryal matb., 1990, s.26.

“Atıklipaşa Camii yahut Sedefciler Camii” başlığında da bir dize içerisinde Hızır ismi geçmektedir:

“Eskiden Hızır’a rastlayıp muradına ermek için kırk gün sabah namazını top kandilin altında kılanlar çok olurdu; bu eski halk imanı İstanbul Ansiklopedisine bugün için şu mısraı hatırlattı:

Hızır bulsak rehi zulmette külâhın kaparız” (İA, C.3; 1286)

“Ayasofya” başlığında Koçu, içerisinde pek çok inanışa yer verdiği gibi Hızır inanışından da bahsettiğini görmekteyiz:

“Kapıdan itibaren üçüncüsünün kaidesinin üstündeki bronz çenberler ince bir kalemle hâkkedilmiş <on sekizinde yevmi Pazar sene 1038> ibaresi vardır. Bu satırın Hızır Aleyhisselâm tarafından çöple yazıldığını iddia eden safdiller bugün bile mevcuttur. Bizansın muhaarası esnasında son Kostantin surlarında şecaatle döğüşürken ruhban da halkın geri kalan kısmını kiliselere çağırıyor, her gün Türkler şehre giriyor şeklinde çıkan şayiaları önlemek için ---Türkler şehre giremezler; girseler bile ancak Ayasofya civarına gelebilirler, bu mukaddes mâbedi koruyan ilâhi kuvvetler onları defedecektir, fikrini yayıyorlardı.

Fetih günü de kilisede dua etmekte olan pek büyük bir cemaatin mevcudiyeti tarihçe muhakkaktır. Türk cengâverleri bu kapılara hücum ederek binaya girince patrik bir kapıdan kaybolmuş ve kapılar öylesine kapanmış ki, bir daha burasını açmağa imkân bulunamamış; her kırmızı yumurta paskalyasında bu kapı önünde yumurta kabukları bulunmuş(!) ve bu kapı ancak mubbenin üzerine yeniden salıp konduğu zaman açılacak ve patrik çıkıp duasını bitirecekmiş (Die Hagia Sophia A. M. Schneider).” (İA, C.3; 1466)

“Ayasofya” başlığının içinde farklı bir Hızır rivayeti de aşağıda belirtildiği gibidir:

“Terleyen Direk --- Binanın şimaligarbi köşesinde, alt kısmı bronz levhalarla kaplı bir sütun vardır ki: <Uğurlu direk>, <Ağlayan direk>, <Terleyen sütun> <Hızırın parmağını sokup kiliseyi camie çevirdiği sütun> gibi birçok isimler alır. Bunun sebebi

basittir; sütun mesamatlı bir cins taştan yapılmış olduğu cihetle şâriyet hâdisesine istinaden zemindeki rutubeti kolaylıkla emmektedir. Diğerlerine nazaran hususiyet gösteren bu sütuna gerek Hıristiyanlar gerek Müslümanlarca kutsiyet izafe edilmiş ve cahil halk muratlarına nail olmak ve hattâ göz hastalıklarına şifa bulmak ümidiyle bu sütunu parmaklıya parmaklıya bir oyuk meydana getirmişlerdir; sonradan madeni levhalarla takviye edilmişse de oyuğun bulunduğunu kısım tahrip edilerek yine açılmıştır. Hızır parmağı efsanesinin şu bakımdan belki hakikatle bir ilgisi olabilir. Fatih devrinde bir kilisenin camie çevrilmesi için kadının hükmü iktiza ederdi. İstanbulun ilk kadısı da Hızır beydi.” (İA, C.3; 1467)

Aynı başlık içerisinde Hızır inanişına ait birden çok rivayet paylaşılmaktadır. “Ayasofya” başlığının içerisindeki Hızırla alakalı tüm anlatımlarından biri de şu şekildedir:

“Bâdehu vilâdeti resulü Âlem Efendimizi tebşir eden leylei mübarekede vukubulan zelzelei azime Taski Kısra ve kubbei Kızılelma ve kubbei Ayasofıyyeyi (yıkma) ba’de zaman Hızır Aleyhisselâm ihtarı ile üçyüz kadar keşiş rahib Buhayrânın delâletiyle Mekkeye varub ol vakitler henüz küçük yaşlarında olan Cenabı Muhammed Aleyhiselâmın (tükrüğünden) bir mikdar alub bir de Nakşi desti mübareklerini almışlardır ki Ebu Talibin hattı destiyle ceylân derisinde menkuşdur. Elhasıl (Peygamberimiz tükrüğüyle) âbı zemzem ve türâbı pâki mekkeden birer mikdar (alan keşişler) avdet idüb kubbenin münhedim olan kısmını binaya (başladılar). Hâlen Resulü Ekrem tükrüğü ile bina olunan (yer), kubbenin kible tarafındadır, malûmu olan canlar nazar ettikçe Allahümme salli alâ Muhammed derler, zira kubbenin sair mahallinden bu kısım münevverdir. Ba’delfeth Ebülfeth, bu kubbe Hazreti Risaletin tükrüğü ile kaim oldu deyu tâ kubbei âlinin ortasına bir zincir ile teberrüken bir altun top asmıştır ki elli kilel rumi buğday alır. Bu top altında Hazreti Hızırın bulunduğu ve arasına sulehayı ümmetten bazılariyle mülâki olduğu cihetle (haceti olanlar arasında) Hızıra mülâki olmak üzere ol müzehheb top altında kırk gün sabah namazı eda etmek rivayı (halk arasında söylenir).” (İA, C.3; 1473-1474)

“Azebkapusu çeşme ve sebili” başlığındaki dizelerde Hızır inanişından bahsettiğini görmekteyiz:

“Sebilin kitâbesi:

Vâlidesultânı âli şânı himmet meşrebin
Ayni cûdundan gel ey leb teşne şîrû şekker iç
Devri İskenderde olsa Hızır derdi gösterüb
İşte mâi aynülhayâtı buldum ey İskender iç
Tıflî müdrîk lûlesin vermezdi sedyi dâyeye
Diseler ister su iç isterse şîri mâder iç
Sû be sû gûyâ lisânı lûle ile çeşmeler
Çağlayub şerbet fûrûşan gîbi derler anber iç
Sâhibül hayrın duâsın sû gibi ezberle de
İşte sû işte sebil ister vuz^ü et ister iç
Vehbiyâ târihin işrâb et atşâl ümmete
Gel sebili Vâlidesultandan âbı Kevser iç” (İA, C.3; 1682)

“Üsküdarlı Bâli” başlığındaki dizelerde Hızır inanişından bahsettiğini görmekteyiz:

“Can ve baş ile lewendlik hizmeti Cümlelerin
Mahbub ve mergubu ve Hızır Reisin gözü bebeğidir.
Bu havâdisler ki bâlinin mâlûmu oldukda Hızır reisin ayağına düşüb minelbâb
ilelmihrâb nakli mâcerâ.
Azad kâğıdı ve 10.000 altın ihsan.” (İA, C.4; 2044-2045)

“Cibali Yangınları” başlığındaki halk arasında da duyduğumuz bir sözü paylaşarak Hızır inanişından bahsettiğini görmekteyiz:

“Kul bunalmayınca Hızır irişmez” (İA, C.7; 3558)

“Davudpaşa taş ocakları” başlığında bir taşın verilen adın Hızır inanişından geldiğini görüyoruz:

“Hızır Mâdeni derler, sert bir taşdır. Ayasofya binâsında Hızırın delâleti ile bu taş kullanılmıştır.” (İA, C.8; 4314)

“Eski Vâlîde Camii Ve Külliyesi” hem metin içerisinde hemde verdiği dizelerde Hızır inanişını görebiliriz:

“«Bu camii şerifin şadırvan avlusundaki odaların birinde sâkin iken 1151 de 1738-1739 vefât eden Hazret-i Abdülkadir Geylânî neslinden Şeyh Abdülkaadir El Hüseyinî El Nakşibendi camiin son cemaat yerinde sağ tarafta mihrab ile müezzin mahfili kapusu ittisâlinde Hızır Aleyhisselâmı görmüş olduğundan (Hızır Makaamı denilen o yere) şu beyitler yazılarak asılmıştır:

Hazreti Hızırın makaamı oldu bu âlî makaam
Müstecâbüdda'vedir eyle duâya ihtimam

Hak erenler kutbil aktâbiyle bunda cem olup
Hem dahi Kırklar Yedilerle gelüb iki imâm
İşbu câyi pür safâda kıl teveccüh sıdk ile
Hak murâdın vire âlemde bulasın ihtirâm

El duâya kaldırınca cânü dilden iptidâ
Rûhi pâki Mustafâya vir selâtiyle selâm

Bahriyâ gel yüz sürüb de bunda kıl arzı niyâz
Ber murâd îde seni dâreynde ol Rabbül enâm” (İA, C.10; 5300)

“Nişancı Ahmed Feridun Paşa” başlığında da Hızır ile ilgili edilen dualara örnekler vermiştir. Halk arasında Hızır’a duyulan büyük inanç nedeniyle her duada onun yardımını dileyen insan sayısı oldukça çoktur:

“Nişancı Feridun Bey (Paşa) zamanında fukarâ koruyucusu olarak tanınmışdı, sıkıntıda olanlara "Hızır gibi yetişir.." denilirdi; bu hâtırası asırlar boyunca yaşamış, kendi adı unutulmuş Eyyubsultandaki türbesi halk arasında "Hızır Baba" türbesi adını almışdı; bakımsız olduğu zamanlar kapusu da dâima açık olduğundan, türbenin dış ve iç duvarları, sandukanın sathı, baş ve ayak taşları yüzlerce dilek ve adak yazısı ile dolu idi; kaydettiğimiz bazı örnekler:

“Sevgili Hızır Babacığım, ablama tez günde hayırlı kısmet ver”, "Hızır Baba, imtihanında benim yüzümü kara çıkartma", "Hızır Babacığım, çocuklarıma koca bana uzun ömür, hayırlı kısmet ver", “Hızır Babacığım, bir erkek evlâdım olursa burada üç mum yakayım”, “Kaçan evlâdım Hasanımı bana geri gönder ona kavuştur”, “Beni bu aşk belâsından kurtar, onu görsem deli oluyorum, görmesem deli oluyorum, sonu uçurum bir yoldayım Hızır Babacığım”, “Hızır Babacığım, yoksulluktan kurtar beni..”” (İA, C.10; 5682)

“Haydar Gani Bey Toptâni” başlığındaki dizelerde Hızır inanişinden bahsettiğini görmekteyiz:

“İsmi bilen yok izi kayboldu

Firâr etti Hızır olsun rehberi” (İA, C.11; 5990)

6.6. Gökyüzü ve Yeryüzü Olaylarıyla İlgili İnanışlar

Eski dönemlerden günümüze gökyüzü ve yer olayları öncesi ve sonrasında insanlar tarafından kutsal veya uğurlu sayılan uygulamalar olmuştur. Bunların çoğu ilkel dönemlerde olaylara anlam veremeyen ve açıklaması olmadığı için kendi yöntemleri ile doğaya verilen tepkilerdir. “Ay Tutulması” başlığında da dönemin insanları tarafından tutulma anında yaptıkları uygulamalar anlatılmıştır:

“İlkokul talebesi çocukların bile basit bir izah ile kavrayıp anladıkları ay tutulması hâdisesi, kaba cehlin ve dolayısı ile bâtil itikadların karanlığından kurtulamamışlar tarafından daima korku ile seyredilmiş yakın istikbalde kötü vak’alara bir işaret gibi kabul edilmiş, ay üzerine düşen dünyanın gölgesi onu yutan bir canavar zannedilmiş, canavarı korkutup kaçırtmak ve ayı kurtarmak için dualar edilmiş ve gök yüzüne tabancalar, tüfenkler boşaltılmıştır.

Bıçkın, külhâni ve serseri gürûhu silâh ateşliyerek taşkınlık göstermek için bu bâtil itikadı fırsat bilmiştir. Bu hal İstanbulda 1908 meşrutiyetine kadar devam etmiş, ancak o tarihten sonradır ki ay tutulunca silâh atmak yasak edilmiş, yasağı dinlemiyenler de asayiş ihlâl ile suçlandırılarak hapse mahkûm olmuşlardır.

İçinde yer yer gecen asır ortalarındaki İstanbulun çok güzel tasvirleri bulunan Pierre Loti’nin <Azade> romanında ay tutulması için de bir parça vardır:

<Unkapan sedlerini muhteşem bir akşam içinde iniyorduk.

<İstanbulun alışılmamış bir manzarası vardı; bütün minarelerde hocalar garip makamlarla meçhul dualar terennüm ediyorları; gecenin bu alışılmadık saatinde bu kadar yüksekte çıkan bu tiz sesler muhayyeyi endişeye düşürüyordu; ve kapılarının önünde toplanmış olan Müslümlerin hepsi gök yüzünün bir kokunç noktasına bakıyor gibi idiler.

<Ahmed nazarlarımı takip etti ve dehşet içinde elimi yakaladı: Demin Ayasofyanın kubbesi üzerinde o kadar parlak görmüş olduğumuz ay, yukarıdaki büyüklük içerisinde sönmüştü; artık solgun, sönük ve kanlı bir kırmızı lekeden ibaretti.

<Gökyüzünün işaretlerinden daha fees süre gardekici bir şey yoktur ve bir şimşek çakışından daha sür’atle peyda olan ilk hissim de bir dehşet hissi oldu. Takvime bakmadığı uzun zamandan beri ihmal etmiş bulunduğum için, bu vak’ayı tahmin etmemiş bulunuyordum.

<Bunun ne kadar mühim ve korkunç bir hal olduğunu Ahmed bana ızah etti: Türk itikadına nazaran bu esnada ay kendisini parçalamakta olan bir canavarlı mücadele halindedir. Maamafih Allah nezdinde şefaatta bulunarak ve canavar üzerine kurşun sıkarak kendisini kurtarmak mümkündür.

<Filvaki bütün camilerde vaziyetle alâkadar dualar edilmektedir ve İstanbulda yaylım ateşi başlamıştır. Bu korkunç hale hayırlı çatılardan aya tüfekler altılmaktadır.

Evimize varmak üzere Fenerden bir kayığa biniyoruz. Yolda bizi tevkif ediyorlar. Halicin yarı yolunda, zaptiyelerin motörü bize geçidi kapıyor; bir husuf gecesi kayıkla dolaşmak memnû.

<Fakat sokakta yatamayız ya! Zaptiye efendilere karşı gayet yüksekte alarak müzakere ediyor, münakaşa ediyoruz ve cür’et göstermek sayesinde bir kere daha iş hallediyoruz. –Nâhid Sırrı Orık tercemesinden>” (İA, C.3; 1641)

“Florya’da Sel Vak’ası” olayının anlatıldığı bu başlıkta İskender Çelebi’nin padişahın gözüne görünüp kaybolması ve düşen yıldırımların sayısı ile öldüğündeki yaşının aynı olmasını ilahi bir işaret saydıklarını görmekteyiz:

“İskender Çelebi’nin idamından yıllarca sonra Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul’a nâşinin döneceği Zivetgar Seferine çıkmasından iki sene evvel 1563 de eylül ayı sonlarında, Halkalı Pınarı tarafında ava gitmişti, hava birdenbire bozdu, kara bulutlarla gün ortasında gece oldu. Sür’atle deniz kenarındaki İskender Çelebi köşküne sığındı. Sahibinin ölümünden sonra oraya ilk gidişi ve zarurî bir gidişdi. Padişahın ardından tufanı andıran bir yağmur başladı, bütün gece durmadan devam etti. Köşkde İskender Çelebi’nin hayâli her an gözünün önüne gelen son padişah son derece muzdarib oldu, köşkün etrafına 74 yıldırım indiği sayıldı ve müthiş bir sel geldi, köşkü basdı, binâ sallanmaya başladı, su, adam boyuna yaklaştı, iç oğlanlarından tüvana bir genç padişahı sırtına alıp bir musandıraya çıkarmak suretiyle boğulmakdan kurtardı. Padişah bu genci hayal sınırı dışında ihsanları ile ihyâ etti. Bu vak’ada Sultan Süleyman 72 yaşlarında idi, düşen yıldırımlarla ölümünün yaklaştığına mânevî işaret saydı. Hakikatde de öyle oldu, Zivetgar Kalesi önünde öldüğünde 74 yaşında idi.” (İA, C.11; 5811)

Çalışmamızda ansiklopedi içerisinde geçen melekler, cinler, periler, üçler-yediler-kırklar, hıızır, gökyüzü ve yeryüzü olayları ile ilgili inanışlar da Reşad Ekrem tarafından olay anlatımları esnasında paylaşılmıştır. Reşad Ekrem, eserinde bu başlıklarla alakalı pek çok örneğe yer vermiştir. İnsan aklı ile anlaşılması mümkün olmayan birçok doğaüstü olayı konuların etkileyiciliğini de arttırmak için yer yer paylaşmış ve olayları yaşayan kişilerin kendi ağızlarından aktarmıştır.

SONUÇ

Dönemi içerisinde önemi pek anlaşılmayan **İstanbul Ansiklopedisi**, günümüzde halk bilimi alanında bizlere kaynak olabilecek pek çok inancı içerisinde bulundurmaktadır.

İstanbul Ansiklopedisi önemli şahısları, sokak ve cadde anlatımları, tarihi ve mimari yapıları, insan ilişkileri ve yaşayışları gibi birçok konunun bilgisine ulaşabileceğimiz bir eserdir. Koçu'nun, eserini yazarken de birden fazla tarihçi, edebiyatçı, akademisyen ve sanatçı isimden bilgi topladığı görülmektedir.

Bugüne kadar **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde bulunan halk inanışlarının tespiti ile ilgili bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bunun neticesinde başladığımız bu çalışma ile halk inancı alanında pek çok malzemenin de bu eser içerisinde bulunduğu sonucuna ulaştık. Çalışmamızda da bu malzemelerin başlıklar altında tasniflenip cilt sıralaması yapılmış ve halk inanışlarının belli bir düzen içinde tespiti gerçekleştirilmiştir.

Reşat Ekrem Koçu, halk inanışları ile ilgili aktarımları bazı maddelerde doğrudan bazı maddelerde ise konunun içinde yeri geldikçe aktarmıştır. Kendisine anlatılan olayları eserinde konu başlıkları içinde paylaşırken olayları hikâyeleştirmiş ve ansiklopedik üslubunun dışında da anlatımlar yapmıştır. Bununla da bazı anlatımlarının nesnellikten uzak kendi yorumlarıyla şekillendiği görülmektedir.

Koçu, ansiklopedide bir kişiyi, bir meslek grubunu, bir yapıyı anlatırken yüzeysel şekilde anlatmamış günlük hayattaki öneminden de bahsetmiştir.

Kişilerin doğum anında ve doğum sonrasında yaptığı birtakım uygulamalar, Aşure günlerinde ve bayramlarda yapılması uğurlu sayılan inanışlar ilk bölümde çok fazla örneği olmamakla beraber konular içerisinde paylaşılmıştır. Bu başlıklar içinde kişilerin uyguladığı ve kutsal saydığı pek çok inancı bazen kısa bazen de ayrıntılarıyla aktarmıştır.

Ansiklopedide hapisanelerde yazılan muskalar, baykuş ötmesinin uğursuzluk sayılması, bereket için Allah'a el açıp Halil İbrahim bereketinden nasiplenmek

istenmesi, kurşun döken, aynalara bakıp gelecekte haber veren, üfürükçü kadınlar, fal bakan çingeneler, sultanlar için okunmuş tılsımlı muska hazırlayanlar, nazara karşı kullanılan mavi boncuklu nazarlıklar, rüyalardan alınan mesajlar, dilencilerin ettiği dualar, dileklerin kabul için çekilen esmalar halk arasında yaygın olarak kullanılan yeminler beddualar, türbelere gidip mum yakıp bez asmalar, kerametine inanılan kişilerin ettiği dualar gibi birçok inanışı içerisinde bulundurmaktadır.

Çalışmamızda **İstanbul Ansiklopedisi** içerisindeki halk inanışları, altı ana başlık altında incelenmiştir.

Hayatın geçiş dönemleri ve özel günlerle ilgili inanışlara örneklere, diğer inanışlara göre daha az yer verilmiştir. Geçiş dönemlerinde bulunan doğum ile alakalı “Ana gecesi, Beşik alayı” gibi madde başlıkları ile doğumla alakalı merasimlerin anlatıldığı ve dönemin inanışı çevresinde yapılan uygulamalara yer verildiği görülmektedir. Evlilik ile ilgili maddelerde de evlilik çağındaki kızların kısmet açmak için gelin teli aldığı, duvak açma öncesi ve sonrası merasimlerine yer verilmiştir. Ölüm ile ilgili inanışa ansiklopedi içerisinde bir tane madde başlığında rastlanmıştır.

Ansiklopedi içerisinde Aşure günü, Bayramlar ve Hıdırellez ile ilgili de sayıca çok olmamakla beraber birkaç örneğe yer verildiği görülmüştür.

Uğur, Bereket, Fal, Büyü, Nazar ve Rüya ile ilgili inanışlar ile alakalı pek çok örneğe maddeler içinde yer verilmiştir. Bunları ciltlerdeki harf sıralamasına göre tasnifleyerek çalışmamızda yer verdik.

Uğurlu ve uğursuz kabul edilen nesneler, davranışlar, fal kelimesinin tanımı ve fal bakan çingeneler, büyü ile kendi isteklerinin olacağına inanan insanlar, rüyada gördükleri işaret ile yaşamlarındaki durumları yorumlamaya çalışanlar eser içerisinde görülmektedir.

Dua, beddua ve yemin başlığında da halk arasında uygulanan inanışların yer aldığını görmekteyiz. Günlük yaşamda Allah’a yönelerek edilen dua, beddua ve yeminler insanlar tarafından önemli yere sahiptir. Koçu, bununla ilgili örnekleri de ansiklopedi içerisindeki maddelerin altında paylaşmıştır. Kişilerin duygularını birebir

paylaşan Reşad Ekrem, dua, beddua ve yemin ile ilgili söylemleri de konuşma içinde söylenildikleri şekilleriyle doğrudan paylaşmıştır.

Ziyaret yerleri, kutsal şahsiyetler, şifalı sular ve hastalık tedavilerine yönelik inanışlar ile ilgili çalışmamızda oluşturduğumuz beşinci bölümde de insanların çeşitli amaçlar için bu tür yer, kişi ve yöntemleri kutsallaştırdığı görülmektedir. Çevrelerinde duyulan ya da görülen uygulamaları kendi hayatlarına uyarlamaya çalıştıkları ve bu doğrultuda birtakım inanışlara yöneldikleri görülmüştür.

Altıncı bölüm olarak oluşturduğumuz doğaüstü varlıklar ve doğa olayları ile ilgili inanışlara ait de örnekleri ansiklopedide paylaşan Koçu, bu alanda da pek çok örneğe yer vermiştir. Bunları da kendi içinde ayırıp melekler, cinler, periler, üçler-yediler-kırklar, hızır, gökyüzü ve yeryüzü olaylarıyla ilgili inanışlar olarak alt başlıklar halinde paylaştık.

Reşad Ekrem Koçu'nun aktardığı bilgilerden yola çıkılarak **İstanbul Ansiklopedisi** içerisinde halk inanışlarının ayrı bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Koçu, unutulmaya yüz tutmuş pek çok olayı ele almış ve Osmanlı döneminde de varlığını gösteren uygulamalara yer vermiştir.

Eski dönem İstanbul'u, sokak ve cadde anlatımları, tarihi ve mimari yapıları, insan ilişkileri ve yaşayışları gibi birçok konuda anlatımı bulabileceğimiz bu eserde tespit ettiğimiz inanışların Türk folkloru açısından önemi çok büyüktür.

Yaptığımız çalışma ile İstanbul şehri içerisinde uygulanan birtakım inanışlar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Bu inanışlar sadece Koçu'nun elde ettiği sözlü ve yazılı kaynaklarla sınırlı bulunmaktadır. Bu inanışların günümüzde de devam edip etmediği ya da bunların dışında inanışların tespitine ait bir çalışma yapılmamıştır. Bununla ilgili yeni bir araştırmanın da Halk Bilimi alanında çalışma konusu olabileceğini söyleyebiliriz.

Bu eser baştan sona ele alındığı zaman görülecektir ki, her yönüyle halk bilimine ait pek çok malzemeyi bünyesinde bulundurmaktadır. Halk inanışlarını eserinde pek çok madde başlığında bizlere sunan Koçu, bu alanda bizler için önemli kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Aça, Mustafa (ed.): **Halk Bilimi El Kitabı**, Konya, Kömen Yay., 2016, s.546.
- Altınkaynak, Hikmet: “KOÇU, Reşat Ekrem”, **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**, İstanbul, Doğan Kitap Yay., 2007, s. 388.
- Artun, Erman: **Türk Halkbilimi**, İstanbul, Karahan Yay., 2005, s.81.
- Bayındır, Abdulaziz: **Kur'an Işığında Aracılık ve Şirk, İstanbul**, Süleymaniye Vakfı Yayınları,2009, 3. Baskı, s. 98-99.
- Boratav, Pertev Naili: **Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, Bilgesu Yay. 2013, s. 126-127.
- Çay, Abdülhaluk Mehmet: **Hıdırellez Kültür Bahar Bayramı**, Ankara, Feryal matb., 1990, s.26.
- Çobanoğlu, Özkul: **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları**, Ankara, Akçağ Yay., 2015, s.15.

Doğan, Ahmet: “Ziyaretgâh”, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011, s.1387.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, v.d.: **Halk İnanışları El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yay., 2017, s.21.

Eyice, Semavi: “Aramızdan Ayrılan Bir Değer: Tarihçi ve Folklorist Reşat Ekrem Koçu”, **Türk Folklor Araştırmaları**, C.16, S. 322, Mayıs 1976, s. 7641.

Eyice, Semavi: “Sihir”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994, s.43.

Hañçerlioğlu, Orhan Remzi : Uğur”, **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul, Kitabevi, 1993, s.125.

Haldun, İbn: **Mukaddime I**, Ankara, Onur Yay., 1977, s.1179.

Işık, İhsan: “KOÇU, Reşat Ekrem”, **Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Ankara, Elvan Yay., 2007, s. 2232-2234.

İnan, Abdulkadir: **Eski Türk Dini Tarihi**, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 1976, s.40.

Kaya, Doğan:

“Nazar”, **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Akçağ Yay. 2007, s.561.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1958.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. II, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1959.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1960.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. V, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1961.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1963.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul, Reşad Ekrem Koçu ve Mehmed Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 1965.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. VIII, İstanbul, Koçu Yayınları, 1966.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. IX, İstanbul, Koçu Yayınları, 1968.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. X, İstanbul, Koçu Yayınları, 1971.

Koçu, Reşad Ekrem:

İstanbul Ansiklopedisi, C. XI, İstanbul, Koçu Yayınları, 1973.

- Koçu, Reşad Ekrem: **“Osmanlı Padişahları”**, İstanbul, Doğan Kitap yay., 2015.
- Koçu, Reşad Ekrem: **Fatih Sultan Mehmed**, İstanbul, Doğan Kitap yay., 2015, s.3.
- Ozansoy, Halit Fahri: “Ziyaret”, **Türkçe Sözlük 2**, Ankara, TDK, 1998, s.2518.
- Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi 2**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, C.II, s.69.
- Örnek , Sedat Veyis: **Türk Halkbilimi**, Ankara, Bilgesu Yay., 2016, s.183.
- Pala, İskender: “Sihir”, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Ötüken Yay. 1998, s.204-205/353
- “Reşad Ekrem Koçu”, **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001, s.513.
- “Reşad Ekrem Koçu”, **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, C.6, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2006, s.43.
- Şahhüseyinoğlu, Nedim: **Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri**, Ankara, Ürün Yay., 2015, s.55.

Ulucutsoy, Hasan:

Reşad Ekrem Koçu'nun İstanbul Ansiklopedisi, Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C. II, Bahar 2015, S. I, s.105.

Yücel, Erdem:

Reşad Ekrem Koçu Hayatı ve Eserleri, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., 2019, s.13.

Sözlü Kaynaklar

Prof. Dr. Ahmet Hikmet Üçışık, İstanbul, Eski Rektör.

Çevrimiçi Kaynaklar

“İstanbul Ansiklopedisi Arşivi Çalışmaları Başlatıldı”, **SALT Online**, <https://saltonline.org/tr/1898/istanbul-ansiklopedisi-arsivi-calismalari-baslatildi?tag=70>, (çevrimiçi), 05.10.2019.

İşli, Emin Nedret:

“İstanbul’u Kayıt Altına Alan Adam: Reşad Ekrem Koçu”, **tr dergisi**, S.6, <http://trdergisi.com/istanbulu-kayit-altina-alan-adam-resad-ekrem-kocu/>, (çevrimiçi), 05.08.2019.

Karaman, Gülay:

“Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir”,

Turkish Studies, 2015, s.1518,

<https://docplayer.biz.tr/5648701-Klasik-turk-siiri-estetiginde-sihir-ozet.html>,

(çevrimiçi), 05.06.2019.

Ortaylı, İlber:

“Üstadın Mirası”, **Milliyet**,

<http://www.milliyet.com.tr/ustadin-mirasi/ilber-ortayli/pazar/yazardetay/>

29.08.2010/1282206/default.htm, (çevrimiçi),
06.08.2019.

Saatçi, Önder:

“Irak Türkmen Ağızlarında Yemin Sözleri

Üzerine”, **Kerkük Vakfı**, Nisan-Haziran 2017,
S.74, s. 1,

http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/irak_turkmen_agizlarinda_yemin_sozleri_uzerine.pdf, (çevrimiçi),

25.06.2019

Türktaş, Metin:

“Alanya ve Köylerindeki Türbe Yatırı ve Adak

Yerleri (II)”, **PAÜ. Eğitim Fak.Dergisi**, 1997,
S.3, s.1,

http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/37846099_alanya%20k%c3%b6ylerinde.pdf,

(çevrimiçi), 02.06.2019.